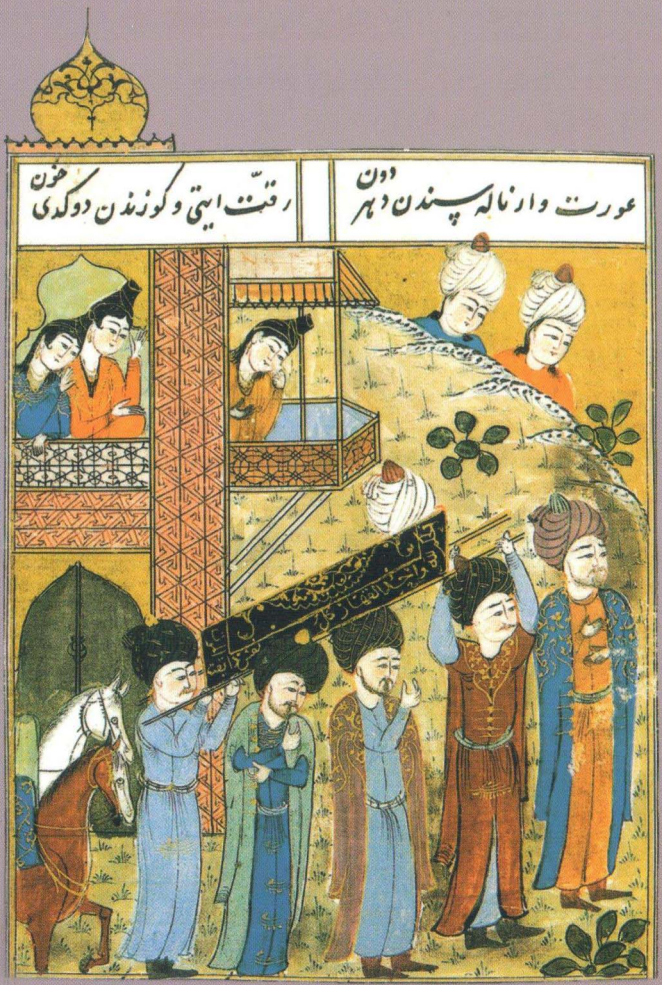
VEDA

Editör: Emine Gürsoy Naskali

Tarihçi Kitabevi

~ Veda ~

İSTANBUL, 2011

Tarihçi Kitabevi

Tarihçi Kitabevi Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni
Necip Azakoğlu

Editör: Emine Gürsoy Naskali

Düzelti: Hadiye Yılmaz
Kapak tasarım: Kolektif Atölye
Sayfa tasarım: Güler Kızılelma
Birinci baskı: Kasım 2011, İstanbul
Boyutlar: 13.5 x 21 cm
Sayfa sayısı: 300

ISBN: 978-605-4534-10-4

Baskı ve cilt: Kitap Matbaacılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
Davutpaşa Caddesi No: 123 Kat: 1
Topkapı / ZEYTİNBURNU-İSTANBUL
+90 (212) 482 99 10
Sertifika no: 16053

© Yayın hakları Tarihçi Kitabevi'ne aittir.

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Tarihçi Kitabevi
www.tarihcikitabevi.com

Moda Caddesi No: 104/A Moda / KADIKÖY-İSTANBUL

Tel: 0216 418 68 86
GSM: 0530 370 74 11
E-posta: info@tarihcikitabevi.com

~ *Veda* ~

Editör:

Emine Gürsoy Naskali

Tarihçi Kitabevi

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 7

VEDA NAĞMELERİ

Şarkılarla Veda 11
Mevhibe ÇOŞAR

SONSUZA VEDA

Hakk'a Yürüyen Can İle Vedalaşma 31
Aynur İNCE

İzmir'deki Cumhuriyet Dönemi Mezar Taşı Sözlerinde "Veda" 71
Ezgi SIRTI

Nagima'ya Veda 123
Uğur SOLDAN

UĞURLAMA

Kına Türkülerinde Veda 143
Bülent ARI

Kırgız Konargöçerlerinde Veda Törenleri 191
Baktıbek İSAKOV

KAHRAMAN VEDASI

Kahramanın Vedası: Köroğlu'nun Sonuyla İlgili Anlatılar 203

Halil İbrahim ŞAHİN

BİR VEDA RESMİ

"Ayrılış"; Bir Cumhuriyet Resminin Resmi İdeoloji İle İmtihanı 225

Ali Asker BAL

VEDA KELİMELERİ

Türkçede Veda İfadeleri 239

Yasemin BULUT

Türkiye Türkçesinde Vedalaşma Sözlerindeki Kalıplaşma ve Eksiltinin Biçim ve Anlam Üzerindeki Etkisi 273

Umay ÇAKIR

DİZİN 289

GİRİŞ

Veda kopuş ve ayrılık anlamına gelir; hüznü çağrıştırır ve çoğu zaman artık geri dönüşü olmayan bir yolculuğun başlangıç noktasıdır. Kültürümüz veda şekillerini ve ritüellerini belirlemiştir. Veda biçimleri geleneklerin içinden süzülerek günümüze gelmiş kalıplardır. Veda biçimleri her ne kadar kalıplaşmış olsa da her veda, sanki ilk defa yaşanıyormuşçasına kalbi burkar.

Bu kitapta veda kelimelerinin çeşidi ve tarihçesi incelenmiş, veda şarkıları ve kına türküleri tahlil edilmiş, ölüme gidenlerin geridekilere bıraktıkları mektuplardan örnekler verilmiş, veda hazırlıkları, defin gelenekleri ve mezar taşlarına yazılan veda sözleri kaydedilmiştir. Böylece, insan hayatının ve kültürümüzün bir geçiş dönemine işaret eden birikim ve anlayışlar ortaya konmuştur.

Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali

~ Veda Nağmeleri ~

Şarkılarla Veda

A. Mevhibe COŞAR*

Bedri Rahmi Eyüboğlu, *Kardeş Mektupları*'nda ağabeyi Sabahattin Eyüboğlu'na, katıldığı eskiz yarışmasında hocası Çallı İbrahim Bey'in övgüsüne mazhar olduğunu anlatır. Bedri Rahmi'nin ikinci olduğu bu yarışmanın konusu *Veda*'dır. Bedri Rahmi düşünür; "Bir veda deyince, herkesin aklına gelecek şey... Bir vapur, bir tren... Yolcular... Ayrılan, vedalaşan yolcular"dır. Ancak o, bunu resmetmez. *Veda'nın Resmi*, "Bir ağaç... Altında iki kişi... Birisi bir kadın. Ağaca dayanmış... Ayaklarının yanında genç bir çocuk, bir eli üzerine dayanmış, öteki eli uzaklara doğru uzatmış... Ta uzaklarda bir siluet... Bir atlı silueti" şeklindedir.[1]

Bedri Rahmi'nin resme döktüğü veda, bir eylemden bir hale dönüşmüştür. Aslında veda, sözlük anlamı itibariyle "söz"e ve "söyleme" eylemine dayanır. *Kamus-ı Türkî* yaza-

* Doç. Dr. A. Mevhibe Coşar, KTÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Trabzon, mcosar@ktu.edu.tr

1 B. R. Eyüboğlu-S. Eyüboğlu, *Kardeş Mektupları*, İş Kültür Yayınları, İstanbul 2003, s.45-46.

2 "Ekseriya ve vavın kesriyle müstamel olup o halde de müfaale babında mastar-ı sani olur. İki kişinin birbirine allahaısmarladık ve hüdaya emanet olunuz deyip ayrılmaları, esenleşme, müfarekat, ayrılık. Veda etmek, resmi vedayı ifa etmek, vedaa gitmek, elveda = Allaha ısmarladım, selamet kal." Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türkî*, İstanbul, 1989, Enderun Kitabevi, s.1489. Kelimenin türevleri ve farklı kullanılışları için ayrıca bkz. *"wadâ',widâ*: Adieu, farewell; any benediction pronounced on taking leave, parting" F. Steingass, *Persian English Dictionary*, Beyrut, 1975, s.1460; *Resimli Türkçe Kamus*'ta anlam, "Ar. Mas. Ayrılırken musahabet etmek, "Allah selamet versin" merasimi. Vedalaşmak. Birbirine "elveda" deyip ayrılmak şeklinde verilir. Raif Necdet Kestelli, *Re-*

rının mastar-ı sani olarak gösterdiği kelime,[2] Arapça mastarların dilimizde birer isim olarak yer alması ve bir yardımcı fiille beraber çekimlenmesinin örneği olarak çoğu zaman eylem ifade etmek üzere –lAş eki getirilerek veya etyardımcı fiili ile kullanılıyor. Nitekim Devellioğlu, kelimenin aslının *vidâ* olduğuna işaretle Arapça isim olduğunu belirtir.[3] *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'te veda, "ayrılırken hayırlar dilemek" ve "mecazen ayrılık" olarak karşılanır.[4] Daha eski tarihli sözlüklerde kelimenin yer alışı, ilginç bir mukayeseye imkân verir. *Lügat-ı Cûdî*'de veda, "Giden misafir geride kalanları ve bunlar da misafiri hin-i müfarekatta hıfz-ı ilahiye tevdî etmek ve bu râsimenin icrâsıyla ayrılmak"[5] şeklinde tanımlanırken, *Ahteri-i Kebir*'de "Göç vaktinde birbiriyle esenleşmek manasında isimdir"[6] açıklaması yapılır. Mütercim Asım Efendi de "Misafir geri kalanlar ile, geri kalanlar da misafirle esenleşmeye deniyor." diyerek vedayı ifade eder.[7] Buna göre veda, aslen bir isim fiil olarak Türkçe sözlüklerde yaygın olarak geçtiği ve kullanıcılar tarafından da anlaşıldığı gibi "ayrılık" değil "ayrılış" anlamında bir isim fiildir ve daha çok ayrılış anındaki söyleşmeye, karşılıklı konuşmaya bağlanmaktadır. Aslen mecaz anlamından ayrılarak kullanılan bir adlandırma ürünüdür.

---

simli Türkçe Kamus, (hzl. R. Toparlı, B. Tezcan Aksu, vd.) TDK Yayınları, Ankara, 2004, s.529; *Veda, Türkçe Sözlük*'te de "Ayrılırken birbirine selam ve esenlik dileme" şeklinde tanımlanmaktadır. *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara 2005, s.2084; "Uğurlama yolcu etme; yolun açık olsun, güle güle", Serdar Mutcalı, *Arapça- Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, 2006, s.971.

3 "Ayrılma, ayrılış; Allah'a ısmarladık, Allah'a emanet olun." Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara, s.1373.

4 İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 3. C, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2006, s.3308.

5 İbrahim Cûdî Efendi, *Lügat-ı Cûdî*, (hzl. İ. Parlatır, B.Tezcan Aksu, N. Tufar), TDK Yayınları, Ankara, 2006, s.597.

6 Ahterî Mustafa Efendi, *Ahterî-i Kebir*, (hzl. H. Ahmet Kırkkılıç-Yusuf Sancak), TDK Yayınları, Ankara, 2009 (1320), s.1076.

7 Mütercim Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, c.3, 1305, s.443.

Bu çalışmada Türk Müziği'nin popüler örnekleri alınarak vedanın anlaşılıp anlatılma yolları belirlenmeye çalışılmaktadır. Sözün mükemmelliğini bulduğu yer şiir, sesin mükemmelliğini bulduğu yer de müzik olarak gösterilebilir. Dolayısıyla sözün ve müziğin buluştuğu nokta da güftenin nağmeyle bütünleştiği yerdir. Çoğu zaman güftecisi dikkatimizden kaçan, zaman zaman da tanınmış şairlerin şiirlerinin bestelenmesi ile karşımıza çıkan şarkılar,[8] halk edebiyatımızın daima bir ezgi eşliğinde dile gelen türküleri, manileri de göz önüne alındığında metinleri itibariyle rahatlıkla şiir türü içinde değerlendirilebilir.[9]

Sözün müzik aracılığı ile daha geniş kitlelere ulaşma imkânı bulduğu açıktır. Bu anlamda şarkıların dili, bir yandan içinden çıktığı toplumu, toplumun algılama ve anlamlandırma biçimini yansıtırken öte yandan da ait olduğu halkın eğilimlerini belirler ve belirtir. Her mekân ve zamanda tekrarlanma ihtimali ve imkânı, alıcı ve vericisi itibariyle şarkıları çok yönlü bir mesaja dönüştürür. O halde şarkılarla veda, aynı zamanda şarkılarda vedanın nasıl yaşandığını ve dolayısıyla nasıl anlaşılıp anlatıldığını gösterebilir.

Veda Ederek Başlamak

İnsanın alıp verdiği her nefes bir vedadır aslında. İnsanın doğuşu, ilk vedasıdır; ana rahmi ile irtibatı kesilen in-

8 Şarkı, *Türkçe Sözlük*'te farklı anlamları ile yer alırken burada genelleme ile "Tonlama değişiklikleriyle çeşitli duygular uyandıran uyumlu, ezgili insan sesleri dizisi", "Ezgi, müzik parçası, melodi, liet" anlamları ile alındığını belirtmek gerekir. Diğer anlamlar için bkz. *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara, 2005, s.1850.

9 *Şiirimizin Beyitler ve Mısralar Sözlüğü* de veda kelimesinin anlamına ve örneklerine yer verir. Muallim Naci'den alınan "Ederse dil, yeri vardır *vedâ'-ı mülk-i vücûd*/ Garîbe yer bulunurmuş adem diyârında" beyiti ile Hüseyin Sîret'ten alınan "Gönlüm gözüm *veda'-ı nigâh*ınla dopdolu/ Her akşamüstü bekliyorum gittiğin yolu" mısraları veda kelimesinin kullanımları bakımından dikkate değerdir. M. Ata Çatıkkaş, *Şiirimizin Beyitler ve Mısralar Sözlüğü*, Sütun Yayınları, İstanbul, 2008, s.2074.

san, çığlık çığlığadır ve adeta ana kucağı ile buluşarak teselli bulur. Ardından ana kucağına veda, büyümek olarak adlandırılır. Büyüme süreci de vedalarla doludur. Eve, okula, şehre, aileye, öğretmene, gençliğe, dostluğa, dostlara, neşeye, sevince ve kedere, nihayet hayata veda edilir. İnsan farkında olmadan her gün yeni bir güne başlamak üzere bir öncekine veda eder. Bu, sürekliliğine rağmen vedanın en az hissedileni ve belki en hafif geçirilenidir. Çünkü burada bilinç, bir ihmal içindedir; kendisi dışında gerçekleşene karşı duyarsız ve belki de onun karşısında aslında acizdir.

Mevlana'nın *Mesnevî*'si de bir "ney" istiaresi ile başlar:

Dinle neyden kim hikâyet ediyor
Ayrılıklardan şikâyet ediyor.[10]

Mesnevî'de ney ile temsil olunanın yanında burada bir şikâyetin varlığı ve konusu da dikkat çekmektedir. Neyin canlı veya cansız bir veya birkaç unsura karşılık gelip gelmediği konusundaki tartışmalar bir yana, şikâyet konusu daha açık ve nettir. Ney aslî vatanından koparılmış, başka bir dünyayı vatan tutmak zorunda kalmıştır.[11] Bu, bülbülün altın kafesteki çilesinden farksızdır; artık ağlamak ve inlemek ney için kaçınılmazdır. Ney şikâyetini hikâye ederek yaşanmış bir vedanın arkasından ağlamaktadır. Neyin hikâyesi bir ayrılış hikâyesidir ve hikâye bir veda ile başlamıştır.

Mesnevî'nin aynı zamanda hal tercümesi olan bu beyit yanında Türk Edebiyatı'nda ayrılığın sembol şiirlerinin

10 Bişnev ez ney çün şikâyet miküned / Ez cüdayiha hikâyet miküned. Aynı zamanda metnin okunuşu ve tercümesi ile ilgili bir araştırma için Erkan Türkmen, *Mevlâna Mesnevî'sinin Evrenselliği*, Nuve Kültür Yayınları, Konya, 2007, s.10, 72.

11 Neyin bir istiare olarak algılanması ve ney ile ilgili olarak Türkçe şerhlerde yer alan farklı okumaların "ney istiaresi" bağlamında değerlendirilmesine ilişkin bir çalışma için bkz. Şener Demirel, "Mesnevî'nin Türkçe Şerhlerinde Ney Metaforu", *Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlâna ve Mevlevîlik-Bildiriler*, Sümam Yayınları:1, 2007, s. 149-192; http://www.mevlana.selcuk.edu.tr (05.06.2011).

belki başta geleni olarak "Sessiz Gemi" gösterilir.[12] "Sessiz Gemi", yaman bir ayrılığın şiiridir; ayrılığın vedaya, vedalaşmaya fırsat bırakmayan, en keskin çeşidini anlatır. Çoğu zaman birbiri ile açıklanan bu iki kavram -ayrılık ve veda- da tam burada ayrılır. Çünkü veda, ayrılık durumunda bir hal, bir eylemdir. Veda ayrılıkla tanımlansa, açıklansa da aslında ayrılık, sözlü ya da yazılı, sesli ya da sessiz veda ile gerçekleşir, dile gelir, ifade edilir. Ayrılığın mahiyeti veda ile anlaşılır. Veda ediş biçimleri ayrılığın şeklini gösterir.

Veda Sözleri

Türkçede veda sözleri çok ve çeşitlidir. Birçoğu kalıplaşmış ifadeler halinde ve "Hoşça kal / ın, esen kal / ın, sağlıcakla kal / ın, görüşmek üzere, görüşürüz, iyi yolculuklar, elveda, eyvallah, haydi eyvallah, her şey gönlünce olsun, selametle / git / kal, Allah'a ısmarladık, Allah'a emanet / ol" örnekleri gibidir.[13]

Veda sözlerinin kullanılış yeri ve mahiyeti bağlamla belirlenmekte, bağlam da veda ediş biçimi ile ayrılığın türü ve şiddetine dair ipuçlarını içinde barındırmaktadır. Bazen doğrudan vedanın özünde yer alan, veda edenin "emanet bırakma"sı, açık bir şekilde dile getirilir: "Allah'a emanet ol"

12 Kamil İşeri-Sercan Demirgüneş, "'Sessiz Gemi' Şiirinin Anlambilimsel/ Göstergebilimsel İncelenmesi", Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, (M. Fahrettin Kırzıoğlu Armağanı), c.3/4, Yaz 2008, www.turkishstudies.net, s.499-513 (30 Ekim 2010); Oktay Eser, "Sessiz Gemi'de Üç Yolcu", *Türk Edebiyatı*, Sayı: 422, Aralık 2008, s.41-43.

13 Vedalaşmaya ilişkin dil davranışlarla ilgili olarak veda sözlerine değinen bir çalışma için bkz. Ayhan Selçuk, "Kültürlerarası İletişim Açısından Gündelik İletişim Davranışları", Selçuk Üniversitesi SBE Dergisi, Sayı: 13, Konya 2006, s.1-18. Ayrıca kalıplaşmış sözlerden olmak üzere veda sözleri ile ilgili bir değerlendirme için bkz. Hürriyet Gökdayı, "Türkçede Kalıp Sözler", *bilig*, Kış 2008, Sayı: 44, s.89-110.

ifadesi, anlamın maksadı hasıl etmesidir.[14] "Hoşça kal" vurguya bağlı olarak "elveda" yerine geçmekte, "elveda" kesin ve geri dönüşü olmayan ayrılığa işaret edebilmektedir. Bazen de alışılmış vedalaşma sözlerinin dışındaki kimi ifadeler de ayrılığı temsil edebilmektedir. Bir dua/dilek cümlesi gibi görünen "Her şey gönlünce olsun", söylenmemiş "benden/bundan sonra" eksiltisiyle kullanıldığında, biten ve başlayan arasında kırgınlık taşıyan bir vedaya dönüşebilmektedir.

Veda söz konusu olduğunda dil dışı ifadelerden de söz etmek mümkündür. Bunlar bazen bir tebessüm, bazen bir hıçkırık, bazen bir damla gözyaşı, bir el ya da mendil sallayış olabilir. Vedanın sessiz, sözsüz ve kıpırtısız olanı, belki en elemli ve geri dönüşsüz olanıdır.

Şarkılarda Veda

Şarkılar, vedayı ya doğrudan ya da dolaylı anlatır. Adı *veda* yahut *elveda* olan şarkılar olduğu gibi vedalaşma anında söylenen sözcükleri veya ifadeleri ad olarak alan şarkılar da vardır. Farklı adlarda, ancak ayrılıktan söz eden şarkıların büyük bir çoğunluğu da veda anına yahut veda sözlerine yer vererek dolaylı biçimde vedayı işaret eder. Buradan hareketle hem veda/vedalaşma sözlerine şahitlik etmek hem de sözcüğün anlam türevlerine erişmek mümkün görünmektedir.

Adında veda/vedalaşma/veda sözleri yer alan şarkılar arasında birçok örnek gösterilebilir.[15] Bu şarkılardaki *veda*,

14 Veda etmek: Vedalaşmak.(mec.) Bırakmak, terk etmek. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yayınları, 1996, s.1114. Buradan *veda* kelimesi ile *vedia* kelimesi arasında bir ilişki kurmak mümkün görünmektedir. Zira *vedia* da "Saklanmak üzere bırakılan şey, emanet" demektir. M. Doğan, agy.

15 Kaba bir tarama sonucunda adında" veda" sözcüğünün geçtiği 69, "elveda" sözcüğünün geçtiği 86 farklı şarkı tespit edilmiştir. Ayrıntılar için bkz. http://www.ttnetmuzik.com.tr.

elveda sözcükleri, tek başına kullanılabildikleri gibi çeşitli kelime gruplarında tamlayan veya tamlanan unsur olarak isim veya sıfat görevinde de bulunabilmektedir. Veda, şarkılara ad olduğu yerlerde görevi doğrultusunda diğer kelime ile kurduğu anlam ilişkisine bağlı olarak yeni nitelikler kazanır. "Veda Busesi", vedanın bir hareketle teyit edilebilirliğini, "Son Veda" veda edişin tekrarlanma özelliği yanında kesin bir ayrılığı gösterebilmektedir. Bazen veda, "Veda Et Yeter" örneğinde olduğu gibi beklenen, belirsizliği ortadan kaldırması istenen bir davranış olarak da görülebilmektedir.[16]

Bunların dışında veda sözcüklerini sadece/aynı zamanda bir nakarat unsuru olarak alan[17] ya da konu olarak işleyen şarkılar da vardır.[18]

Şarkılar vedayı öncesi, anı ve sonrası içinde bir duygu olarak yaşayanlarda bıraktığı izlenimler halinde anlatır.

Veda Öncesi

Veda adım adım kendini hissettirir, ancak ihtimali hem korku[19] hem de şaşkınlık[20] yaratır:

---

16 Bestekâr, söz yazarı veya söyleyenine göre ilgili şarkılar için Yusuf Nalkesen bestesi "Veda Busesi"; Ferdi Tayfur "Elveda Gençliğim/Geleceğim/Mutluluklar" Rafet El Roman, "Son Veda"; Toygar Işıklı, "Veda"; Yusuf Hayaloğlu, "Bir Veda Havası"; Teoman, "Elveda"; Nev, "Elveda"; Müslüm Gürses, "Veda Et Yeter"; Hakkı Bulut, "Son Mektup"; Bengü, "Elveda"; Soner Arıca "Bitti", "Vakit Tamam"; Aslı Güngör, "Son Öpücük"; Tarkan, "Kış Güneşi" sayılabilir.

17 Ferdi Tayfur, "Elveda Gençliğim/Mutluluklar"; Teoman, "Elveda" gibi.

18 Kâzım Koyuncu, "İşte Gidiyorum", Aşkın Nur Yengi, "Susma"; Rafet El Roman, "Son Mektup"; Sezen Aksu, "Bu Gece Son", "Son Bakış", "Geçiyor Bizden de", "Git", "Bile Bile"; Kıraç, "Gidiyorum"; Zerrin Özer, "O Yaz"; Soner Arıca, "Bitti"; Tarkan, "Kış Güneşi" gibi.

19 Erol Evgin, "İbadetim".

20 "...İnanılmaz, değişen ben miyim/İnanılmaz, bu yabancı da kim/Sen misin böyle uzak veda sözleri söyleyen". Sezen Aksu, *Eksik Şiir*, Metis Yayınları, 2006, s.188.

Sarıldığım mutluluklar
Yok olacak yokluğunda
Vuracaksın yüreğimden
Bir elveda kurşunuyla

Öte yandan belirsizlik daha da yıkıcıdır; veda bazen felaket öncesinin ıstırabını dindirecek deva, tek çıkar yoldur:

Her gün biraz daha uzak
Her an daha yabancısın
Mademki bir umut yok
Mademki dönüşü yok
Söyleyecek bir söz var
Yılların ardından elveda[21]

Nihayet ayrılıkla birlikte yakınlar uzak olur; çünkü veda zamanı gelmiştir.[22] Bunun farkına varmak vedayı acıyla tarif etmektir:

Yolculuk zamanı yaklaştı, biliyorum
Bir yandan içimde bir şey acımakta[23]

Ancak "elveda" demek çok da kolay değildir; çünkü o "bitirmek" demektir:

Elveda diyemem sana
Sen bitir en doğru buysa
Ben yapamam gücüm yok buna[24]

Vedanın gerçekleşmesi bütün ümitlerin kesilmesi ve ayrılıktır.[25]

---

21 Meyra, "Elveda"; "Böyle kararsız bir aşk/Nereye kadar gider/Ya gönülden sev beni/Ya da veda et yeter", Söz: Gönül Şen, Müzik: Atilla Alpkarya, Seslendiren: Müslüm Gürses.

22 "Yakınlar uzak oldu, daha etmeden veda" Ezginin Günlüğü, söz: Gündüz Göktürk, Müzik: Nadir Göktürk.

23 Sezen Aksu, "Elveda".

24 Bengü, "Elveda".

25 "Veda edersek için sızlamaz mı/Ayrılırsak gözlerin dolmaz mı", Keremcem, "Veda Edersek".

Veda Anı

"Veda Busesi", "İşte Gidiyorum", "Susma", "Bu Gece Son", "Son Veda", "Kış Güneşi" gibi şarkılar veda anında yaşananları ve bunların insan üzerindeki etkilerini yansıtır. Veda anı geldiğinde yalvarmak yakarmak nafiledir.[26] Veda, dudakta bir şarkı, yanakta bir tokat gibidir.[27]

Veda anında, seven / sevilen "giderken" geride kalanın öksüz tavrı dokunaklıdır. "Bu Gece Son", vedanın dua sözleri, iyilik dilekleriyle yapılabildiğini gösterir:[28]

...
Elimi tut düşman olma
Ne olur parça parça olmasın içimiz
Mutlu ol, iyi bak kendine
Ne olur gözüm arkada kalmasın
...

Veda anında iyi dilekler yanında olumsuz duygulara bağlı olarak beddua niteliğinde sözler de dile gelir:

Her şey biter, herkes unutulur
Ben seni kaç kere sevdiğimi unuttum
Haram olsun, yıllarım olmuş ziyan
Sen de unut beni, yok yere sevdiğimi[29]

---

26 "Artık çok geç yalvarma/Dönüş yok o yıllara/Bil ki sana bu son veda", Tarkan, "Kış Güneşi".

27 "İşte bir İstanbul sabahı/Dudaklarımda bir veda şarkısı/Bir tokat yüzümde/Bir fırtına yüreğimde/Veda ediyorum sizlere/Bir hoşçakal bile demeden", Gürkan, "Son Veda".

28 Sezen Aksu, *a.g.e.*, s.158. Benzer bir örnek olarak "Ayrılsak da mutluluk dilerim sana/Katlanmak zorundayım göz yaşlarıma...", Hakkı Bulut, "Son Mektup"; "Allah korusun seni Allah/Gittiğin gibi geri dönersin inşallah", Soner Arıca, "Allah Korusun Seni", içinde geri dönüş ümidi taşıyan bir duadır.

29 Özgün, "Elveda".

Öte yandan giden, kırgınlığını dile getirerek de veda edebilmektedir.[30] Sessiz veda, yarım kalmışlık duygusuyla nedensizlik içinde insanı anlam verememeye itmektedir. Bu sebeple geride kalan,

...
Susma veda ederken
Biraz gül, bir şey söyle giderken
Gitme, hemen gitme kal
Biraz dur daha erken[31] diyebilir.

Zaten sessizlik, vedanın en anlaşılır işareti gibi görünmektedir:

Susma, bir şey söyle; biraz olsun yardım et
Gelemiyorum üstesinden ben bu aşkın tek başına
Susma sen sustun ya yalnızlık çöktü üstüme
Anladım bu rüya, anladım bu son veda[32]

Kâzım Koyuncu da kendi vedasını tarif ederken sessiz ve talepsiz bir tavır içindedir:

İşte gidiyorum
Bir şey demeden
Arkamı dönmeden
Şikâyet etmeden
Hiçbir şey almadan
Bir şey vermeden
Yol ayrılmış, görmeden gidiyorum[33]

Veda anı çıkmaz bir sokağa, kalbin ne yapıp edeceğini bilemediği bir hale dönüşebilir:

30 "...Gidiyorum buralardan/Tüm rüzgârlar senin olsun/Benden ayrı rüyadasın/Dilerim bir gün uyanırsın.", Kıraç, "Gidiyorum".
31 Aşkın Nur Yengi, "Susma".
32 Nev, "Susma".
33 Kâzım Koyuncu, "Gidiyorum".

Bu bir yalan bu bir ceza
Bu bir talan gönlüm, bu bir veda
Ne bir tavır ne bir eda
Savur savrul gönlüm bu son elveda[34]

Veda, birbirine zıt duygular içinde, bir gelgit halinde de bırakabilmektedir insanları. O kadar ki, o anda "git" demek, "kal" demekle eşittir; veda etmenin bir mecburiyete bağlı olması halinde "git", "gitme" yalvarışına dönüşebilir:

...
Aslında ben de uzun zamandan beridir sana
Ayrılmak istediğimi söylemedim, haydi git.
Git... Git...
Gitme dur ne olursun,
Gitme kal yalan söyledim,
Doğru değil ayrılığa daha hiç hazır değilim.
Aramızda yaşanacak yarım kalan bir şeyler var
Gitme dur daha şimdiden deliler gibi özledim[35]
...

Çünkü vedanın ardı, yalnızlık ve derin bir hasret duygusu olacaktır:

...
Gün gelir için yanar elin gider mektuplara,
Gün gelir beni ararsın gözün dalar uzaklara,
Yaz gelir sıcak olur akşam sahil yollarında
Her adımda beni ararsın, gözün dalar ufuklara[36]

34 Yaşar, "Aldanırım".
35 Sezen Aksu, "Git", *a.g.e.*, s.160.
36 Ayna, "Severek Ayrılanlar".

Veda Sonrası

Keskin bir bitiş ifade eder veda. Aradan çok zaman geçse de insanı yaralayan veda anları, veda hali kolay kolay unutulmaz ve neredeyse olduğu gibi hatırlanır:

Bir söz bitişi gibi son buldu sevişler
Bir yaz güneşi gibi eritir bu terk edişler
Bir an duruşu gibi ömrün bitişi gibi
Veda ederken aşk ateşi gibi söner iç çekişler

Aman aman yandım amman
Acı yüzler kurşun gibi izler
Son bakıştaki o gözler kaldı aklımızda[37]

"Son Mektup", yüz yüze gerçekleşmeyen ayrılıklarda bir veda biçimini anlatır. Bir mektupla gelen veda, bir kabir hazırlayan son darbeye dönüşebilir:

....
Teselli artık neyi değiştirir ki
Elinle kabrimi kazdın demek ki
Ben zaten dünyada gün görmedim ki
Son darbeyi vurdun bu son mektupla[38]

Geride kalan, vedanın izlerini taşıyan perişan bir gönüldür; çünkü o süreç bir ömre mal olmuştur:

...
Gönül her gün bir yerinden
Yaralandı sen giderken unutma
Bir düş bir yaprak gibi
Savruldu gör şu ömür uğrunda[39]

37 Söz: Aysel Gürel, Müzik: Sezen Aksu. Benzer bir hatırda kalanlar örneği; "...Aklımda son veda günü/Duruşun, bana bakışların..." Rafet El Roman, "Son Mektup".
38 Hakkı Bulut, "Son Mektup".
39 Rafet El Roman, "Son Veda".

Candan Erçetin'in 'Saçma' adlı şarkısı da başlı başına veda hikâyesidir. Burada vedaya, veda ediş biçimine dair bir değerlendirme, bir itiraz vardır. Üstelik bu dil üzerinden bir sorgulamayı içerir:

Kendine iyi bak deme denmez saçma
Kendime bakarım elbet sen hiç korkma
Kendine kalıyor insan eninde sonunda
Sen bize iyi bak tanrım sevdalı kullarına[40]

Veda Edilenler

Veda, dile dayalı olmakla insanla insan arasında gerçekleşecek bir eylem gibi görünür. Ancak şarkılar, insan algısı ve insanın bağlantı kurduğu varlık ve olgular nispetinde vedalaşma eyleminin muhataplarını çoğaltır:

Bu bir veda
Bir tebessüm
Yaz güneşine
Bir nefes bağ kokusuna
Açık kurşuni mehtap içinde
Bir veda
Kaybolmuş aşklara, hayata[41]

Hayata ve onun zaman dilimlerine -mesela gençliğe-, zevklerine -sevince ve mutluluğa- şartların etkisiyle veda etmek mümkün görünmektedir. "Gizli Aşk Bu" adlı şarkıda "Zevke veda, neşeye de veda artık her şeye" denilerek veda edilenlerin sınırsızlığına işaret edilmektedir.[42]

40 "O son sözü doğru sanıp kanmam inan/İyi niyet değil gerçek değil kimden bu dil.", Candan Erçetin, "Saçma".

41 Söz: Ece Yörenç, müzik: Toygar Işıklı. Başka bir şarkıda; "Elveda, elveda gençliğim,/ Ağlama sevdiğim/masmavi gökyüzü..." denilerek veda edilenlerin alanı genişletilir. "Senin Hikâyen" Söz: Ahu Sağlam ve Fatma Üçpınar; "Elveda tatlım/Elveda sana/Elveda biten yarınlara", Fatih Erkoç, "Elveda Tatlım".

42 Zeki Müren, "Gizli Aşk Bu".

Veda konulu şiirler hali, zaman dilimlerine ayırmanın dışında vedanın ne olduğunu da anlatmış olur. Vedanın tarif edildiği örnekler, sözcüğün anlam türevlerini de, bir yerde çeşitliliğini de gösterir.

Veda bir çığlıktır; çünkü o sadece "vah" diyerek de gerçekleşir. Veda bir busedir, alna koyulur. Bakıştır, gitmektir, ağlamaktır, tebessüm etmektir, sondur, son sözü söylemektir.[43]

Şarkılar vedanın özelliklerine de yer verir. Buna göre veda şaşırtıcı, hazin ya da kibar bir şekilde de olabilir. Nitekim Sezen Aksu,

Bir masaldı aslında
Ne yazık sonu yoktu
Bir şarap sofrasında
Hazin, kibar bir vedayla son buldu[44]

diyerek biten masalsı bir yaşanmışlığın ardından vedayı tarif eder. Kaldı ki, zaten "her sevda yeni bir veda", "her sevda bin veda, bin ceza"[45] sayılır.

Sonuç

Türkçe bir kısım popüler şarkılar veda kavramı bakımından göz önüne alındığında, sözcüğün ve türevlerinin bir adlandırma unsuru olarak sıkça kullanıldığı görülür.

---

43 "Ayrılık geldi çattı, en sonunda gördün mü?/Ayrılırken sadece: vah, deyip gideceğim!" Ezginin Günlüğü, Söz: Gündüz Göktürk, Müzik: Nadir Göktürk; "Bu sana veda ederken son bakış, son gülücük/Bu sana kalbimden kopan son öpücük", "Bu sana ilk elvedam, son sözlerimdir", Aslı Güngör, "Son Öpücük".

44 Sezen Aksu, "Geçiyor Bizden de", *a.g.e.*, s.183. Bir Erol Evgin şarkısında da veda 'acemi' olarak değerlendirilir: "...Oysa geçer sanmıştım/Kalbi kanatıp acıyı akıtırsam eğer/ Beni benden almış da seni unutmuş yürekte/Ne acemi vedaymış meğer" denilmektedir.

45 Nilüfer, "Elveda".

Veda, Arapça asıllı Türkçe bir kelime olarak isim halinde kullanılmakla beraber, ayrılık anında gerçekleştirilen söyleme eylemine dayalıdır. Bu eylem, sözlü olarak veya davranış temelinde, farklı şekilde imalar yoluyla da gerçekleşebilir. Öte yandan farklı sözcükler de vedayı çağrıştıracak veya aktaracak şekilde kullanılabilir. Bunlar için öpmek, el sallamak, gitmek, terk etmek, susmak fiilleri gösterilebilir.

Popüler şarkılar bakımından veda kelimesinin çoğunlukla "ayrılık acısı"nı işleyen şarkılarda kullanıldığı, bunlarda da vedanın gerçekleşme sürecinin öncesinde / anında / sonrasında olmak üzere üç aşamada verildiği söylenebilir. Veda kelimesinin geçmediği şarkılar da çok zaman "ayrılık acısı" çerçevesinde aynı içerikte olabilmektedir.

Veda adlı / konulu şarkılarda "son söz" vurgusunun yapıldığı yerler asıl anlama en çok yaklaşılan yerlerdir. Kelimenin esenleşmek, selamlaşmak ve hatta "emanet etmek" anlamları ise en çok ihmal edilen yanını göstermektedir. Ayrılığın kırgınlık, kızgınlık gibi duyguları taşıması vedanın şarkılarda gerçek anlamını bulmasını engeller gibidir. İncelenen şarkılar, söze ve söylemeye dayalı bu eylemin bugün yaygın olarak kullanılan mecaz anlamını yansıttığını gösterir.

Veda kelimesi sözlüklerde en çok "ayrılık"la açıklanmış olsa da onu "ayrılık anı içinde söylemeye dayalı bir eylem" olarak değerlendirmek gerekir. Bu bakımdan özellikle 'O Yaz' adlı şarkıdan söz edilebilir. Bu şarkıda bir gençlik heyecanının ardından yaşanan ayrılık, vedaya yaslanmaktadır:

Çocuk kalbimize dolan gamla
Oturup ağlamıştık sessiz çardakta.
Çaresiz, erken inen akşamla
Veda edip ayrıldık biterken o yaz[46]

46 Zerrin Özer, "O Yaz".

O halde ayrılık, ancak bir veda ile gerçekleşir. Veda etmeden gerçekleşen ayrılık yarımdır, belirsizdir. Veda, ayrılığın mührü gibi görülebilir. Ayrılık, veda ile teyit edilir. Veda, iki selam arasında bir mühlet olan yaşamda hem bir başlangıç hem bir son demektir. Son gibi görüldüğü yerde yeni bir başlangıcın işareti olduğu için umutsuzluğun ve hüznün içinde umudu ve sevinci taşır.

Veda, bin bir suretle ortaya çıkabilir, bunlardan biri; "Bir ağaç... Altında iki kişi... Birisi bir kadın. Ağaca dayanmış... Ayaklarının yanında genç bir çocuk, bir eli üzerine dayanmış, öteki eli uzaklara doğru uzatmış... Ta uzaklarda bir siluet... Bir atlı silueti" şeklinde bir resimdir.

Kaynaklar

Ahterî Mustafa Efendi, *Ahterî-i Kebir*, (hzl. H. Ahmet Kırkkılıç-Yusuf Sancak) TDK Yayınları, Ankara, 2009.

Aksu, Sezen, *Eksik Şiir*, Metis Yayınları, 2006.

Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 3. C., Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2006.

Cûdî, İbrahim Efendi, *Lügat-ı Cûdî*, (hzl. İ. Parlatır, B. Tezcan Aksu, N. Tufar), TDK Yayınları, Ankara, 2006.

Çatıkkaş, M. Ata, *Şiirimizin Beyitler ve Mısralar Sözlüğü*, Sütun Yayınları, İstanbul 2008

Demirel, Şener, "Mesnevî'nin Türkçe Şerhlerinde Ney Metaforu", *Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlâna ve Mevlevîlik-Bildiriler*, Sümam Yayınları, 2007, s.149–192; http://www. mevlana.selcuk.edu.tr, (05.06.2011).

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara.

Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yayınları, İstanbul, 1996.

Eser, Oktay, "Sessiz Gemi'de Üç Yolcu", *Türk Edebiyatı*, Sayı: 422, Aralık 2008, s.41-43.

Eyüboğlu, B. R.-Eyüboğlu, S., *Kardeş Mektupları*, İş Kültür Yayınları, İstanbul, 2003.

Gökdayı, Hürriyet, "Türkçede Kalıp Sözler", *Bilig*, Kış 2008, Sayı: 44, s.89-110.

İşeri, Kamil-Demirgüneş, Sercan, "Sessiz Gemi Şiirinin Anlambilimsel/Göstergebilimsel İncelenmesi", Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, (M. Fahrettin Kırzıoğlu Armağanı), c. 3 / 4, Yaz 2008, www.turkishstudies.net, s. 499-513 (30 Ekim 2010).

http://www.ttnetmuzik.com.tr.

Kestelli, Raif Necdet, *Resimli Türkçe Kamus*, (hzl. R. Toparlı, B. Tezcan Aksu, vd.) TDK Yayınları, Ankara, 2004.

Mutcalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, 2006.

Sami, Şemsettin, *Kamus-ı Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989.

Selçuk, Ayhan, "Kültürlerarası İletişim Açısından Gündelik İletişim Davranışları", *Selçuk Üniversitesi SBE Dergisi*, Sayı: 13, Konya, 2006, s.1-18.

Steingass, F., *Persian English Dictionary*, Beyrut, 1975.

Türkmen, Erkan, *Mevlâna Mesnevî'sinin Evrenselliği*, Nüve Kültür Yayınları, Konya, 2007.

Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, Ankara, 2005.

Şarkı Sözleri

"Acemi Veda", Erol Evgin (Göz Bebeğim Sen Çok Yaşa, 2011).

"Aldanırım", Yaşar (Masal, 2001).

"Allah Korusun Seni", Soner Arıca (Bu Yaz Biz, 2006).

"Bir Veda Havası", Ahmet Kaya (Yorgun Demokrat, 1987).

"Bitti", Soner Arıca (Bu Yaz Biz, 2006).

"Elveda", Nilüfer (Sensiz Olmaz, 1982).

"Elveda Geleceğim", Ferdi Tayfur (Naz Etme/Canına Okuyacağım, 1998).

"Elveda", Bengü (İki Melek, 2009).
"Elveda", Özgün (Elveda, 2005).
"Elveda", Sezen Aksu (Yürüyorum Düş Bahçelerinde, 2009).
"Elvedav, Teoman (İnsanlık Halleri, 2009).
"Gidiyorum/Hoşça Kal", Kâzım Koyuncu (Dünyada Bir Yerdeyim, 2006).
"Gidiyorum", Kıraç (Bir Garip Aşk Bestesi, 1999).
"Gizli Aşk Bu", Zeki Müren (Dünden Bugüne 3, 1990).
"İbadetim", Erol Evgin (İbadetim, 2003).
"Kış Güneşi", Tarkan (Aacayipsin, 1994).
"Kusursuz Aşk", Soner Arıca (Aşkla Oldu, Best Of Soner Arıca, 2003).
"O Yaz", Zerrin Özer, (Sevgiler, 1980).
"Saçma", Candan Erçetin (Elbette, 2000).
"Senin Hikâyen", Ahu Sağlam (Senin Hikâyen, 2011).
"Severek Ayrılanlar", Ayna (Bostancı Durağı, 2002).
"Son Mektup", Hakkı Bulut (Hakkı Bulut Klasikler, 2005).
"Son Mektup", Rafet El Roman (Hayat Hüzünlü, 1999).
"Son Öpücük", Aslı Güngör (Aslı Güngör, 2009).
"Son Veda", Rafet El Roman, (Bir Roman Gibi, 2008).
"Susma", Aşkın Nur Yengi (Aşkın Şarkıları, 2007).
"Susma", Nev (Işığım ve Gölgem, 2007).
"Vakit Tamam", Soner Arıca (Hatıram Olsun, 2004).
"Veda Et Yeter", Müslüm Gürses (Sadece 1984).
"Veda", Ezginin Günlüğü (Her Şey Yolunda, 2003).
"Veda", Toygar Işıklı (Dudaktan Kalbe Müzikleri, 2010).

~ Sonsuza Veda ~

Hakk'a Yürüyen Can İle Vedalaşma

Aynur İNCE*

İnsanlar yakınları vefat ettiği zaman, Alevi-Bektaşî geleneğine bağlı kişilerin deyimiyle "Hakk'a yürüdüğünde",[1] onları uğurlamak için törenler yaparlar. Sevdikleri, değer verdikleri yakınlarına bu son yolculuğunda hizmet ederler ve vedalaşırlar. Yörelere göre bazı değişiklikler gösterse de, bu eylemlerin özündeki anlam ve amaç birdir.

Araştırmamızın hazırlık aşamasında İstanbul, Kars, Amasya, Tokat, Sivas, Erzincan, Adana, Mersin, Hatay, İzmir, Aydın, Balıkesir, Çorum, Kırşehir, Tunceli gibi bölgelerden olan vatandaşlarla ve Alevi dedeleriyle görüşmeler yapılmış, bu bölgelerdeki mezarlıklar, ibadet edilen mekânlar (cem evleri ve yatırlar) incelenmiş ve konuyla ilgili yazılı kaynaklara müracaat edilmiştir. Edinilen bilgilerin harmanlanmasıyla bu yazımız oluşturulmuştur.

Anadolu muhteşem bir kültür mozaiğidir. Kültürümüzün zenginliğini hayatın bu son yolculuğunda da görebiliyoruz. Hasta ölüm döşeğindeyken başlayan hizmet ve helalleşme, ölümün gerçekleşmesinden itibaren, yıkama, kefenleme, Hakk'a yürüme erkânı, mezara konulma, 3, 7,

* Aynur İnce, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni.

1 "Alevi inanç ve öğretisinin bu konudaki görüşleri ise ölümün bir mekân değiştirme, ayrı bir boyuta geçme, Yaradan ile buluşma ve de gerçek varlığa dönüşme yani varlığın birliği olarak kabul edilir. Bundan dolayı ölüm Hakk'a yürümedir. Hakk ile Hakk olmaktır." Binali Doğan (Dede), *Alevi İnancında Anadilde İbadet Hakk'a Yürüme Erkânı ve Dualar*, Erikli Baba Kültür Derneği Yayınları, İstanbul, 2011, s.24.

40. gün yemek ve duaları, ilk Cumalaşma, dar'dan indirme erkânı, birinci yıl yemeği, mezar yapımı hizmeti, mezar ziyareti (Perşembe akşamı, Hızır ayında, Muharrem'de, Nevruz'da, 5-6 Mayıs Hıdrellez günlerinde), yatır ziyareti ve buradaki ibadetlerle devam eder.

Ülkemizde vefat eden kişiye yapılan son hizmetler temel olarak bütün bölgelerde benzerlik gösterir. Ancak Alevi vatandaşlarımızın inançlarına bağlı olarak söylenen dualar, Kuran-ı Kerim'in Türkçe okunması, konuyla ilgili dilek ve temenniler, edebi ürünlerin saz eşliğinde söylenmesi ve bazı uygulamalar bakımından bu son hizmetin içeriğinde farklılık vardır. Ayrıca Aleviler arasında da bölge veya köylere göre bazı farklı uygulamalar mevcuttur. Bunların dışında vefat eden kişilerin yakınlarının özel istekleri de geleneklerin zenginleşmesine vesile olmuştur.

Aleviler neden ölümü "Hakk'a yürüme" şeklinde ifade ederler? Bu sorunun cevabı Alevi inancının temel felsefesini oluşturur diyebiliriz. Alevi inancında ölüm söz konusu değildir. "Gerçek ölmez, don değiştirir, paktır [hava] efendim" der erenler; Allah, "kendimden nur verdim âdemde kendimi gördüm" der. İnsan bedeni toprak unsurlarından yaratılmış ama canı Allah'ın nurundan almıştır. Bu nedenle Alevi inancında söz konusu olan ölüm değil. Hakk'a yürüme, yürüyüştür. Bu nedenle cenaze töreni "Hakk'a yürüme erkânı" olarak ifade edilir. Ölen kişi için, insanlarla vedalaşma, Allah ile buluşma hali vardır. Ölüm ölümsüzlüğe açılan bir kapıdır. Hakk'a yürüme erkânında da bu duruma uygun dilek ve dualar vardır. Bir güneş batınak üzeredir. Bir hayat sona ermektedir. Tekrar başka hayatta doğmak üzere can uğurlanır. Hakk'a yürüme erkânında hayatın anlamı, doğmak ölmekteki maksadı anlamak, ölmeden önce ölmek, yaratanla buluşmak gibi düşünceler paylaşılır, anlatılır. Mevlana der ki, "Ben ölünce öldü demeyin. Ben ölüydüm dirildim. Dost

aldı götürdü beni." Ölüm şeb-i arusdur, vuslattır, düğün, bayramdır. Can gözü açık olan erenler, öleceklerini hissedip, ona göre insanlarla vedalaşıp, nasihatlerde bulunur. Alevilik'te ölen, yani Hakk'a yürüyen kişiye "Ömrünü neyle geçirdin" sorusu sorulacaktır. Gönüller yapabildin mi? Doğaya faydan oldu mu? Yaradan'a faydan oldu mu? şeklindeki soruların cevabı Hakk'a yürüyen kişinin sonraki hayatında ne şekilde bedenleşeceğini belirler. Hayatı boyunca yaptıkları, iyi insan olmak, can incitmemek, yararlı işler yapabilmek, gönül kırmamak, özellikle kul hakkı yememek önemlidir.

Alevilik insan merkezlidir. Ruhunu teslim eden kişi için dede dua okur ve dilekte bulunur. Alevilerde cem hali vardır. Halkla yüz yüze durulur. Hakk'a yürüyen bir can vardır. Canın isteği, helallik almaktır. Hakk'a yürüme erkânında, rızalık alınır, hayatın ve ölümün gerçekleri anlatılır. İnsan bir sabah doğar, bir akşam ölür. Önemli olan o günün içinde helallik almaktır. Hayatın içerisine neleri sığdırabildin? Bir gün bir mahkeme kurulacak, insan hayatı da sorgulanacak. "Ömrünü neyle geçirdin, bir ömür verildi sana, bunu neyle geçirdin?" sorgusunun olacağı anlatılır. "Fani dünyanın sevdası bir kuru kavgaymış, gerçeği ile insan olmak her şeyden âlâ imiş." Gerçekten insan olabildik mi? Bu hayatı hakkıyla yaşayabildik mi? Doğaya faydalı olabildik mi? Yaratana layık olabildik mi? Ölümün de insanlara bir ders olduğunu ve herkesin bir gün öleceğini insanlara anlatmak. Ölüm anında da önemli olan insanların razı olabilmeleridir. Bunların açıklamaları yapılır. Daha sonra Kuran-ı Kerim'den ayet ve sureler Türkçe okunur.[2] Hakk'a yü-

2 Yasin-i Şerif, Nasr Suresi, Tiyn Suresi, Asr Suresi, Maun Suresi, Kevser Suresi, Felak Suresi, Adıyat Süresi, Duha Suresi, Fecr Suresi, Kadir Suresi, Alak Suresi- Ikraa, İnşırah Suresi, Leyl Suresi, Yardım Suresi. Binali Doğan (Dede), *Alevi İnancında Anadilde İbadet, Hakk'a Yürüme Erkânı ve Dualar*, Erikli Baba Kültür Derneği Yayınları, İstanbul, 2011, s.113-126.

rüme erkânı neticede bir ibadet olduğu için, aşka gelmiş biri, bağlamayla duvazda 12 imam adlarını[3] okuyabilir. Alevilikte ibadet sazla yapıldığı için, saz çalmak yadırganacak bir şey değildir. Cemde olanların okunan duayı anlamaları önemlidir. Bu nedenle Türkçe açıklamalar mutlaka yapılır. Hakk'a yürüme erkânında "Biz razıyız Hakk razı olsun" denir.[4] Para toplanılır ve gerekli harcamalar yapılarak, ölü evine yardımda bulunulur.[5]

> *"Ey şah, canımız ruhunu teslim etti. Onun ruhu bir kuş gibi bedenini terk edip gökyüzüne uçtu. Onun ruhunu kutsal kıl, onu daim et. Didarından hikmetinden ayırma. Beden kara toprağa verildikten bir süre sonra doğaya karışacak, böceklere, çiçeklere hayat verecek. Kuş gibi gökyüzüne uçan ruhu ise bir gün başka bir bedene girecek. Yeni bir hayat, yeni bir yaşam sürecek. Onu kendisine layık bir bedene hâsıl kıl. Senin hikmetine ve kudretine güveniyoruz. Ya şah."* (Metin, 2010: 46)

Aleviler, inançlarının gereği olarak yapılan işleri (cenaze yıkama, kefenleme, mezara koyma, dua okuma vs.) öncelikle dedelere yaptırırlar. Eğer dede bulamıyorlarsa yol ehli olan bir kişi yapar. Günümüzde bu ihtiyacı karşılamak için cem evlerinde dedeler tarafından kurslar verilerek gençler yetiştirilmektedir.[6] Bu çalışmamızda cenazenin yıkama, kefenleme, mezara konulma işlemlerini ayrıntılı olarak yazmayacağız. Sadece Alevilerin farklı olarak yaptığı uygulamaları ve ritüelleri yörelere göre anlatmaya gayret edeceğiz.

Yapılan bütün işlemlerde "Hak, Muhammed, Ali, Ehl-i Beyt, On İki İmam hürmetine" denilerek isimleri teker teker

3 Abdülbâki Gölpınarlı, *Alevî Bektâşî Nefesleri*, İnkilâp Kitabevi, İstanbul, 1992, s.45-47.
4 Binali Doğan Dede, 07.07.2011 tarihli görüşme.
5 Songül Elaldı, 10.07.2011 tarihli görüşme.
6 Veysel Karababa Dede, 21.07.2011 tarihli görüşme.

sayılır. Tekbirle başlar ve okunması gereken dualar bu sıraya göre söylenir.[7]

> *"Allah rızası için İbadete, 124 Enbiya'nın İlim Şehri Muhammed Mustafa, Şah-ı Velayet Ali'ül-Mürtezâ ve Şah Hasan ve Şah Hüseyin-i Mazlumu Deşti Kerbelâ ve Ehli-Beyt, 12 İmama Salavat, (Meyit- Meyite) için duaya...."* (Veysel Karababa Dede'nin kurs notları)

Kullanılan önemli renkler beyaz, yeşil, kırmızıdır. Beyaz Allah'ı, yeşil Hz. Muhammed'i, kırmızı ise Hz. Ali'yi temsil etmektedir. Söz konusu renklerdeki kumaşlar kimi yerde mezarın içine, tabutun üzerine konur. Bazı yörelerde özellikle genç ya da şehit mezarının üzerine sarılarak ve bayrakla beraber süslenerek bağlanır. *(Resim 12)* Hakk'a yürüyen kişi, Tahtacı Alevileri'nde "çeki" denilen ve baş bağlama töreninde bayanların başına sarılan örtü ile mezara konur. *(Resim 1, 2)* "Değre" denilen gelinlikte (kayınvalidesi tarafından diktirilen ve ertesi gün giydirilen gelin kıyafetinde) de bu renkler görülür.[8] Bu renkler Alevilerin inancı gereği kutsal sayıldığı için mutlaka ölümle ilgili işlerde kullanılır. Genç ölümlerinde 3-4 metre uzunluğunda bir ağaç kesilip, yontulup sırık haline getirilir. Bu sırığın başına özellikle genç kızlar tülbent ya da fular gibi rengârenk bezler bağlarlar. Bu sırık uzun süre mezarın başında kalır. Kışın karda bile orada durur; ta ki, kendiliğinden çürüyüp düşene kadar.[9] Kaz Dağları'nda yatan Sarı Kız'ın türbesinin olduğu yerde de sürekli böyle rengârenk bezlerle oluşturulmuş bir bayrak bulundurulur. Tahtacılar da mezarın üzerine (başından ayağına kadar) uzun bir ip çekilir ve buna çeşitli renklerde bezler ve kefenden parçalar bağlanır. Buna "yel

7 Veysel Karababa Dede, 21.07.2011 tarihli görüşme.
8 Merih Ünsal, 19.07.2011 tarihli görüşme.
9 Ayhan Aydın, Gümüşhane, Şiran, Yeniköy, Kırıntı Köy, 06.07.2011 tarihli görüşme.

bayrağı" denir. *(Resim 1, 2)* Bu bayrakların vahşi hayvanları mezardan uzak tuttuğuna inanılır. Yine mezar süslemelerinde ve çiçek motiflerinde beyaz, yeşil, kırmızı renkler kullanılır.[10]

Hakk'a yürüyen kişinin başında üç mum yakılır. Bu mumlar Allah, Muhammed ve Ali üçlemesini temsil eder. Duası okunarak yakılır.[11] Tahtacılarda mezarın başında 40 gün boyunca fener yakılır. *(Resim 1, 2)* Özellikle doğu ve kırsal bölgelerde mezarın başında üç gün, bazı yerlerde daha uzun ateş yakılır. Bu ışığın vahşi hayvanları uzaklaştırdığı düşünülür. Ölen kişinin evinin ışıkları açık bırakılır. Yöreye göre bu süre 3-7-40 gün olabilir. Ölü çıkan evin komşuları ışıklarını açık bırakır ya da kapılarının önünde fener yakar. Alevilerde ışık (nur/nar) kutsal sayılır ve yakılan bu ışığın ölen kişinin gittiği yeri aydınlatacağına inanılır. İnsanın yaradılışında dört madde vardır: Hak (toprak), pak (hava), ab (su), nar (ateş). Güneşe saygı duyulduğu için yüzü güneşe dönük dua edilir. Suya duyulan saygı nedeniyle suya tükürülmez. Ateş saklanır söndürülmez. Toprak önemlidir. Hz. Ali'nin diğer bir adı Turab'dır. Her türlü hakikatin sırrı topraktadır. Şeriat rüzgâr; tarikat ateş/ısı; marifet su; hakikat topraktır. Her şey topraktan gelir, kutsaldır. Ölünce de hakikate, yani toprağa dönülür.[12]

Yapılan işlemler, gerek cenaze yıkamada gerekse mezardaki işlemlerde, mutlaka ölen kişinin başından başlanarak yapılır. Alevilerde baş kutsaldır. Yıkama esnasında su dökerken ve tüm yıkama işlerinde baştan ve sağ taraftan başlanır. Yakınları vedalaşırken ölen kişiye abdest aldırılan yere ya da mezarın üzerine birer tas su dökülür. Gerek su dökme işinde gerekse mezarın üzerine toprak serpme işleminde mutlaka baştan başlanılarak ayağa doğru dökülür.

10 Merih Ünsal, 19.07.2011 tarihli görüşme.
11 Süleyman Metin Dede, 06.07.2011 tarihli görüşme.
12 Süleyman Metin Dede, 06.07.2011 tarihli görüşme.

Mezara Kerbelâ toprağı (mühür) konulacaksa kesinlikle baş bölgesine konur. Kimi yerde yüz güneye çevrildikten sonra ağzın karşısına, kimi yerde burun ile ağız arasına, Erzincan taraflarında başın altına ve yüze serpilir, sıvazlanır ya da alna konur.[13]

Mezar doğu-batı doğrultusunda hazırlanır. Ölen kişi doğuya doğru, güneşi görecek şekilde yatırılır. Ölen kişi yatırılırken eğim varsa mutlaka başı yukarıda olacak şekilde yatırılır. Mezarlar genellikle yüksek yerlere yapılır ve mezarın köyü koruduğuna inanılır.[14]

Kına yakılması konusuna gelince... Birçok yörede ölen kişinin ellerine kına yakılır. Tahtacılarda kadınların başına, ellerine ve ayaklarına kına yakılır. Ölünün yıkandığı yerde mutlaka kına bulundurulur. Kına suda biraz eritilerek, kişinin başına mes ettirilir. Ellerine ve ayaklarına sürülür.[15] Tahtacılar ve Ordu yöresi Alevileri başta olmak üzere birçok yörede erkeklerin eline de kına yakılır. Nusayrilerde sadece genç ölen erkeğin, kızın ve şehitlerin eline kına yakılır.[16] Ayrıca evlenmeden ya da nişanlıyken ölenlerin tabutu mezarlığa götürülürken -içinde kalmasın diye- duruma uygun bir ahenkte davul çalınır. Bazı yörelerde sadece işaret parmağına kına yakılır. Yine bazı yörelerde, çene ve ayaklar bağlandıktan yani mühürlendikten sonra, ayak başparmaklarına kına yakılır.[17] Nusayrilere özgü bir gelenek olarak da, askere çocuklarını uğurlayan anneler bir simitten oğullarına bir ısırık aldırırlar ve bu simidi oğulları askerden gelene kadar duvara asarlar. Oğlu askerden dönen anne bu simidi ufalayıp kuşlara yedirir.[18]

13 Veysel Karababa Dede, 21.07.2011 tarihli görüşme.
14 Ali Bektaş Dede, 20.07.2011 tarihli görüşme.
15 Veysel Karababa Dede, 21.07.2011tarihli görüşme.
16 Abdullah Keskin Hoca (Dede), 16.07.2011 tarihli görüşme.
17 Vatandaşlarla yapılan sohbetlerde söylenenler.
18 Halil İbrahim Keser, 15.07.2011 tarihli görüşme.

Tahtacılarda, küçükler ölen kişinin sağ elini öperler. Diğer yakınları ve çocukları dudağı ile yanağı arasında kalan kısmı sağ ve soldan sırayla "Ya Allah Ya Muhammed Ya Ali" diyerek üç defa öperler.[19] Nusayrilerde kefenleme işleminde sağ kol omuzdan itibaren açık bırakılır. Ölen kişinin yakınları sırayla eli öper ve bu şekilde vedalaşır.[20]

Ölen kişi mezara genellikle sal ağacından yapılan, tabutu andıran bir taşıyıcının üzerinde ya da tabutla götürülür. Tahtacılarda ölen kişi eskiden özel yapılmış bir merdiven kullanılarak götürülürmüş. 12 basamaklı tahta bir merdivene ölen kişi bağlanır (baş, bel ve ayak kısmına üç düğüm atılarak), bir nevi tabut gibi kullanılan bu merdiven sadece cenaze kaldırma işinde kullanılır ve mümkünse yeşile boyanırdı. Anlamı, ölen kişinin 12 imam düşünce ve felsefesine bağlı kalarak Hakk'a yürüdüğü ve bu ölümün ölen kişi için Miraç olduğu yani Hakk ile Hakk olduğunun manevi bir göstergesi olarak algılanır. Merdiven burada "Miraç"ı temsil eder.[21]

Tahtacılarda cenaze bir gece mutlaka bekletilir. Bir gün ve gece konaklama yaptırılır. Ölen kişinin evi uygun değilse morg ya da cem evinde bekletilir.[22] Birçok yörede özellikle sıcak havaya bağlı olarak bekletilmeden gömülür. Ancak, akşam toprağın mühürlendiğine inanıldığı için gündüz gömülür. Tüm işler bitirilip eve dönüş saati düşünülerek, güneş batmadan iki saat önce mezara koyma işi bitirilir.

Alevilerde tek sayılar kutsal sayılır. Yapılan işlemlerde, hayır yemekleri ve törenlerde rakamlara dikkat edilir. Atılan tüm düğümler üç kere tekrarlanır. "Tığbent" adı verilen bir ip vardır. Bu ip, görgü cemlerinde yemin edilirken boyna takılan iptir; yola girmeyi ve Ehl-i Beyt'e bağlılığı temsil eder. Bu ip, kişi Hakk'a yürüdüğünde beline üç düğüm atılarak ta-

19 Seyit Derviş Tur Dede, 21.07.2011 tarihli görüşme.
20 Abdullah Keskin Hoca (Dede), 16.07.2011 tarihli görüşme.
21 Ali Bektaş Dede, 20.07.2011 tarihli görüşme.
22 Metin Ünsal, 19.07.2011 tarihli görüşme.

kılır. Veysel Dede, bu ipi bulamadıkları zaman, kefen bezinden bir buçuk iki metre kadar kesip, boyundan geçirip, ellerinin arasına bıraktıklarını söylemiştir. "Kemerbest" adı verilen bir kuşak vardır. *(Resim 2)* Erkekler bu kuşağı cemlerdeki "Miraçlama" bölümünde bellerine takarlar. Özel bir anlamı olan ve Alevilerce çok önemli olan bu kuşak, kişi Hakk'a yürüdüğünde beline takılır ve öylece gömülür.[23]

Mezar taşı genellikle bir yılı geçmeden yapılmaz ve bir yıl dolunca kurban kesilip, dua okunarak ve yemek verilerek yapılır. Ancak genellikle doğu illerinde (Erzincan, Tunceli gibi) bir yıllık sürenin dolması beklenmeden 10 Mayıs ile 10 Haziran arası mezar yapılır. Bu sürede herhangi bir Cuma günü seçilir ve o gün mezarın duvarı yapılır. Ölen kişinin sevdiği yemekler yapılıp mezarlıkta ikram edilir.[24] Buna "mezar kaldırma töreni" denir. Kalabalık olarak gidilir. Gençler en güzel giysilerini giyer. Yasin okunur ve yemekler yenir.[25]

Tahtacılarda ölünün gömüldüğü akşam yas yemeği yenir. Özellikle yağda kırılmış yumurta yenir. Yemeği komşular getirir. Ölü evinde 7 gün yemek yapılmaz. 21 Mart Nevruz gününde mezara gidilip yemek yenir. Herkes kendi mezarının başında oturur. Ölenin canı için hayır yemeğinden birbirlerine ve gelen geçene yedirilir. Bir gün önce (20 Mart) mezarın bakımı yapılır, mezar beyaza boyanır.[26] Bazı yerlerde, gömü günü, Erzincan yöresinde ise ertesi sabah mezarda helva kavrulup dağıtılır.[27] *(Resim 22)* Nusayrilerde[28] ertesi

23 Veysel Karababa Dede, 21.07.2011 tarihli görüşme.
24 Veysel Karababa Dede, 21.07.2011 tarihli görüşme.
25 Nejat Birdoğan, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006, s.380.
26 Merih Ünsal, 19.07.2011 tarihli görüşme.
27 Songül Elaldı, 10.07.2011 tarihli görüşme.
28 Nusayri: Ar. (Muhammet bin Nusayr'ın adından) Nusayrilik'i benimsemiş kimse; topluluk. Esat Korkmaz, *Ansiklopedik Alevi-Bektaşi Terimleri Sözlüğü*, Ant Yayınları, İstanbul, 1994, s.272.

sabah mezarlıkta ayran simit dağıtılır.[29] Tahtacılarda 7 gün her sabah mezar başına gidilir. Eğer ölen çok genç ise 40 gün her sabah tan vakti toplanılıp gurup olarak mezara gidilir. Ölen kişi sigara (sığara) içiyorsa bir sigara yakılıp mezar taşına konur. İçki içiyorsa bir bardak rakı ya da ne içiyorsa o, mezar taşına konur.[30] Erzincan yöresinde, ölen kişinin akşam yemeğinde yediği kadar yemek, içtiği sigara ya da sevdiği içki ne ise o, bir tepsiye konur ve her akşam bir komşuya ya da ihtiyaç sahibi birine götürülür. Bu kırk gün boyunca yapılır.[31] Ölen kişinin mezara konulmasında çalışan kişilere yemek verilir; buna kazma kürek hakkı, halk arasında kazma tıkırtısı denilir. Hemen hemen her yöremizde 3., 7., 40. gün yemek (kırk lokması) verilip dua okutulur. Bazı yerlerde 52. gün yemeği ve hayır da yapılır. Bazı yerde kişinin öldüğü ilk Cuma günü "Cumalama" yapılır. Hayır yemeği dağıtılıp dua okutulur.[32]

Hakk'a yürüyen kişinin ardından, Yasin Türkçe olarak okunur (Nusayrilerde Arapça okunur). Duvâzdeh imâm (düvaz 12 imam), mersiyeler,[33] ölümle ilgili nefesler, ağıt ya da şiirler okunur, gülbank çekilir, ibadetin bir parçası olduğu için saz çalınarak okunur. Doğu illerinde, mezarlıkta matem deyişi olan "suvare" okunur ve ölü evinde semah dönülür.[34] Nusayrilerde, 7. ve 40. günde pilav verilir. Kuran-ı Kerim birkaç hoca tarafından baştan sona okunur ve açıklaması yapılır.[35]

---

29 Abdullah Keskin Hoca (Dede), 16.07.2011 tarihli görüşme.
30 Merih Ünsal, 19.07.2011 tarihli görüşme.
31 Songül Elaldı, 10.07.2011 tarihli görüşme.
32 Erikli Baba Türbesi'nde halkla yapılan sohbetten, 07.07.2011.
33 Abdülbâki Gölpınarlı, *Alevî Bektâşî Nefesleri*, İnkilâp Kitabevi, İstanbul, 1992, s.58-62.
34 Nejat Birdoğan, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006, s.379, 381.
35 Abdullah Keskin Hoca (Dede), 16.07.2011 tarihli görüşme.

"Gülbeng (Pir Nefesi)
Allah Allah
Vakitler nur ola, gönüller bir ola,
Dört yanımız sır ola, yardımcımız Pir ola.
Ya Rabbi
Seni bildik, sana yöneldik, inandık iman eyledik
Varlığına kıldık karar, sıdkıyla vermişiz ikrar.
Gönlümüzde yoktur ağyar,
Çün olmuşuz Hakk'a mekânı diyar.
La Feta İlla Ali La Seyfe İlla Zülfikâr." (Doğan 2011: 80)

Mezarın taşına, erkeklerde (dede, mürşitlik makamındaysa) 12 imamı simgeleyen teslim taşı, hanımlarda güneşi sembol eden taş konur. *(Resim 21)* Mezarlara dut ve servi ağacı dikilir. Servi ağacının yaprakları sallandıkça günahların döküleceği inancı vardır. Tahtacılarda ve bazı yörelerde dokuz ok güneş şekli verilerek konulur. Mezar taşına üzüm, hayat ağacı, kazayağı, lale, gül vs. çiçek motifleri konur. *(Resim 18, 19, 20)* Mezar taşlarına Hz. Ali'nin kılıcı ve kuş motifleri konulmaktadır.[36] Eskiden bazı doğu illerindeki mezar taşları koçboynuzu şeklinde yapılırdı. Nusayri mezar taşlarının üzerine resim de konulduğu görülmüştür. *(Resim 11)*

Genel olarak ölünün arkasından su dökülür. Kimi yörede ölünün döşeğinin olduğu yere su dökülür. Doğu illerinde "Azrail parmağını batırmıştır ya da kanlı bıçağını yıkamıştır" gibi inanışlar nedeniyle bütün köy içme sularını dökerler. Ölüyü yıkamada kullanılan suyun ısıtıldığı kazan ters çevrilir; Tahtacılarda ise su dökmede kullanılan oyuk kabak ateşe atılarak yakılır. *(Resim 2)*

Maraş'ın Elbistan (Purut) ve Sinop Alevilerinde önceleri ölünün elbisesini ters çevirip, giydirip öylece gömme gele-

36 Musa Seyirci, "Antalya'da Güzeloba Mahallesi'ndeki Bir Türkmen Mezarlığı", *1. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo Kültürel Yapısı (Tahtacıları) Sempozyum Bildirileri (26-27 Nisan 1993)*, s.168.

neği vardı.[37] Doğu illerinde (Tunceli ve civar iller) mezara çorap konur. Çorap giydirildikten sonra topuk kısmı kesilir, bazı yerlerde kesilmediği de olur. Bayanlar mezara beyaz başörtüsüyle konur. Asa ile gömülen de vardır.[38] Narlıdere'de bir kişi Atatürk resmi ile gömülmeyi vasiyet etmiş sonra bu gelenek haline gelmiştir.[39] Tahtacılar başta olmak üzere bazı yörelerde, ölen kişi sevdiği eşyalarla mezara konur. Ayrıca, sevdiği kişinin ya da eşinin resmiyle gömülen de vardır. *(Resim 9)* Erkeklerin takım elbiseyle gömüldüğü bölgeler de mevcuttur. Erikli Baba'da kaldırılan bir cenazenin sahibi, babasına yıkandıktan sonra, yeni üç takım elbiseyi üst üste giydirip, öylece gömdürmüştür.[40] Nusayrilerde ölen genç kızın mezarına çeyizi konulur. Nusayriler eskiden ölüye önce elbise giydirirler sonra kefene sararlarmış. Şimdi ise, kefenin üzerine elbiseyi katlayıp koymaya başlamışlardır. 1950'lere kadar mezara minder koyulurdu. Mezara yatak, yorgan, yastık koyanlar da vardır. Sadece yorgan ya da battaniyeye sarılıp gömülen de vardır. Kefen bezi kadınlarda beş, erkeklerde üç parça olarak sarılır.[41] Bazen 20-21 kefen toplandığı olur ancak en fazla üç kefen ile gömülür.[42] Yakasız yen denilen tek parça kefen, elbise gibi başından geçirilerek giydirilir. Tahtacılarda ölen kişiye elbise giydirme geleneği vardır. *(Resim 1)* Erkekler, eğer yola girmişse, yani ikrarı alınmışsa, musahip olmuşsa, beline kemerbest bağlanır, *(Resim 2)* başında mutlaka poşusu olur. Beyaz gömlek (pontür) ve pantolon giydirilir. *(Resim 6)* Tığ bent denilen ip bellerine üç düğüm atılarak takı-

37 Nejat Birdoğan, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006, s.381.
38 İstanbul Şahkulu Sultan Külliyesi, halkla yapılan söyleşi 05.07.2011.
39 Veysel Karababa Dede, 21.07.2011 tarihli görüşme.
40 Erikli Baba Kültür Derneği, 07.07.2011 halkla yapılan söyleşi.
41 Abdullah Keskin Hoca (Dede), 16.07.2011 tarihli görüşme.
42 Süleyman Metin Dede, 06.07.2011 tarihli görüşme.

lır. Kişinin "ölümlük" denilen bir bohçası olur. Bu bohçada ölünce giydirilecek kıyafet, yorgan ve yastık bulunur. *(Resim 3, 4, 5, 8)* Kadınlar "çeki" denilen baş bağı ile gömülür. Bu, baş bağlama töreninde takılan ve beyaz, yeşil, kırmızı renklerden oluşan bir örtüdür. *(Resim 6)* Kadınlar "değre" denilen bir giysiyle gömülür. Mersin yöresinde "değre"ye "kıtmi" denir. Bu giysi, gelin olduğunun ertesi günü kayınvalidesinin özel olarak diktirip giydirdiği gelin elbisesidir. Bu elbise ile gelinler düğünün ertesi günü el öpmeye giderler. Büyüklerin ve ailenin elleri öpülür, helallik alındıktan sonra bu giysi sandıkta saklanır. Bu kıyafet özel günlerde, son olarak da Hakk'a yürürken giyilirmiş. Eğer bu kıyafet eskimiş, yıpranmış ise yenisi diktirilip, ölümlük bohçada saklanır. *(Resim 3, 4, 5, 8)* İnanışa göre ölüm başka bir hayatın başlangıcıdır. Bunun için, tıpkı evlenmekle başladığı yeni hayatına hazırlanır gibi hazırlanılır. *(Resim 1)* Hanımların yüzü açık, erkekler ise kapalı olarak kefenlenirler. Eskiden iç gömleği kefen olarak kabul edilirmiş. Cenaze hoca ile kaldırıldığı zaman, en üste kefen yakasız gömlek olarak giydirilirdi. Ölü illa bir gece evde bekletilir, o gece sabaha kadar saz çalınır, mersiyeler söylenir. Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Ehl-i Beyt'den söz edilir. Yıkama kazanına defne ve mersin yaprağı konur. Kabaktan yapılan bir kepçe ile su dökülür, sonra bu kepçe ateşe atılıp yakılır. Mersin, Isparta, Soma'da (Kozlu Ören) ölü başında sabaha kadar saz çalınır, değişler söylenir. Tahtacılarda, ölen kişinin evine gelenler ellerinde güllerle gelirler, vedalaşırken bu gülleri ölünün üstüne bırakırlar. Mezara konulurken ölen kişi yorgana sarılır ve yorganla elbisesinin arasına bu güller konur. Hıdrellez sabahı kapılara, güller (sevgiyi), zeytin dalı (barışı), buğday başağı (bereketi) asılır. Ölen kişilerin mezarlarını yakınları ziyaret eder. "Ayna tutum yüzüme Ali göründü gözüme" fikriyle mezara ayna konulduğu da olur.

Evlenmeden ölen kızın çeyizinden sevdiği parçalar tabutunun üzerine konur ve böylece gömülür.[43] *(Resim 7, 10)*

Tahtacılarda ve Nusayri Alevilerinde, ölen kişi tuğlalarla ev gibi örülmüş mezarın içine konulur. *(Resim 1)* Ölü, Eski Türklerden kalma bir alışkanlık olarak "saptırma" yapılarak gömme âdeti vardır. Günümüzde hemen hemen her yörede ve hatta Sünni mezarlarında da bu şekilde saptırma yapılarak gömülür. Ölü yana doğru bir oyuk açılarak mezara gömülür. Bu işlemdeki amaç, vahşi hayvanların ölüyü rahatsız etmesini önlemektir. Hayvan mezarı kazsa bile, bu şekilde gömülen kişiyi bulması mümkün değildir. Sonra bu kısım tuğla ile örülür. Bazı yerlerde taşla kapatılıp, üzerine sapıtma tahtaları yan olarak yerleştirilir ve üzerine hasır konulur, bunun üzerine toprak atılır. Erkekler mezar gömme işini bitirince kenara çekilir. Kadınlar gelir, ağlar, ağıtlar yakar, mezarın üstüne bir avuç toprak atıp "toprağı bol olsun" derler. Narlıdere'deki Tarihi Cem Evi'nde, atını çok seven birinin, atıyla gömüldüğü söylenir.[44]

Alevilerde ikrar veren[45] kişi için "dar'dan indirme erkânı" ve cem ibadeti yapılır. Dedeler dua eder. Sözü geçen, doğru insanların duasını almak önemlidir. Gerek kurban kesmede, gerekse ibadette tek şart dürüst olmaktır. Ağzı hayırlı birisinden dua almak çok önemlidir. O kadar ki, bir sonraki hayatında tekrar insan olabilmesi, bu duaya bağlıdır. Cenaze erkânında "Hak, Muhammed, Ali ve Ehl-i Beyt'ine komşu et" dua ve dilek olarak söylenir. Tabutun olduğu törende ve sonraki yemekte bu dua tekrar tekrar söylenir. Tüm insanlar için devriye vardır. Devriyeye inansın inan-

43 Merih Ünsal, 29.07.2011 tarihli görüşme.

44 Merih Ünsal, 19.07.2011 tarihli görüşme.

45 İkrar vermek: Tarikata girmek için söz vermek; tarikata girdikten sonra yol'un bütün kurallarına uyacağını üstlenmek. Esat Korkmaz, *Ansiklopedik Alevi-Bektaşi Terimleri Sözlüğü*, Ant Yayınları, İstanbul, 1994, s.181.

masın, herkes hak ettiği yerde doğar. Kuran-ı Kerim'de "Her şey aslına rücû eder" denir. Beden hava, ısı (ateş), su, topraktan oluşur. Toprağa karışmak Alevilik'te önemlidir. Âşık Veysel, Âşık Mahzun Şerif başta olmak üzere birçok ozan toprağa karışıp, çiçekte, ceylanda vs. dolaşmayı istemektedir. Ölüm hâsıl olunca sırayla vücudundaki bu maddeleri doğaya geri verir. Ruh ise bitki, hayvan, insan ve kâmil insan dönüşümüne tabidir. Hayatı boyunca yaptığı iyi ve kötü şeylere göre bir sonraki hayatında bedenleşir. En zor dönüş yılandan olan dönüştür. Eğer insan doğru ise kalben iyiyi ve kötüyü hisseder. Eğer olgun ve iyi insansa yetki kendisindedir. "Şurada doğmak istiyorum" diye dua edebilir ve Allah duasını kabul edebilir. Bu nedenle Dar'dan indirme erkânı çok önemlidir. Cenab-ı Allah "Kul hakkı ile karşıma gelmeyin" der. Buna eskiden beri cemlerde önem verilir. Dar, bir nevi halk mahkemesidir. Ölen kişinin yakınları onun adına dara durur ve diğer insanlardan, ölen kişi için helâllik alır. Kimi yörelerde ölür ölmez başka bir bedene girildiğine inanılsa da genelde ölenin ruhunun askıda kaldığına ve "dar'dan indirme erkânı"ndan sonra hür kaldığına inanılır. Bu nedenle ana rahmi cennet olarak telakki edilir. Çünkü ölen insanın ödülü tekrar insan olarak bedenleşmesidir. Bu dönüşün zamanı hangi rahme düştüğüne bağlıdır. İnsan rahmine düştüyse dokuz ay içinde döner. Eğer hayvan rahmine düştüyse dönüş süreci o hayvanın hamilelik süresine göre değişir. İnsanın hayvana dönüşü koyuna dönüşle başlar. Hayvandan insana dönüş de yine koyundan olur. Yani en yakın olan dönüş koyundan olur. Bu nedenle koç kurban etmek Alevilik'te önemlidir. Bu bir canı kurtarmak anlamına da gelir. Ancak bu kurbanı yiyen kişiler önemlidir. Eğer ağzı hayırlı biri dua ederse dönüş mümkün olur. Kurban edilen hayvanı duası kabul edilen birinin yemesi önemlidir. Beyazıt-ı Bestâmî ile ilgili bir hikâye şöyledir: Bir bo-

ğayı kurban etmek için insanlar uğraşır. Hayvan ellerinden kaçar. Beyazıt-ı Bestâmî, boğayla konuşur ve der ki: "Neden kaçıyorsun, insanlar seni kurban edecek". Boğa der ki: "Bu benim dördüncü kesilişim". Beyazıt-ı Bestâmî ciğerini yiyip dua edeceğini söyleyince hayvan kesilmeye razı olarak insanlara teslim olur. Tekrar insan olmak için ikrar verip, sözünü tutmak önemlidir. Kaygusuz Abdal'ın değişlerinde de ana rahminin kutsallığı ve cennet olarak kabul edildiğini görüyoruz. Allah'a ulaşmak için kâmil insan olmak gerekir. Kamil insan olmak için "ruh, kalp, akıl" birliği sağlanmalıdır.[46] *(Resim 23)*

Dâr'dan indirme erkânı, Hakk'a yürüyen kişi ile son vedalaşmadır. Bu tören ikrar vermiş kişiler için yapılır. Musahipli, görgülü, sorgulu, ikrarlı Aleviler için yapılması mecburidir.[47] Önceden bir kurban kesilip hayır yemeği verilir. Bu törende kişinin yarım kalan işleri konuşulur. Borcu varsa yakınları tarafından ödenir. Musahibi varsa birinci derecede o sorumludur. Eğer yoksa kızı, damadı, torunu, eşi veya yakın akrabaları meydana alınır. Dede'nin önünde dâr'a durulur. Sorulu cevaplı olarak karşılıklı konuşulur:

Dede: "- Eyvallah... Derviş'in (Bacı'nın) dâr'ı için meydandasınız değil mi?"

Dâr'a duranlar: "Eyvallah"

Dede:"Değerli canlar, Hakk'a yürüyenin hizmetine kurban tığladınız değil mi "Hakk'a yürüyenin ikrarı alınmış mıydı? Yolunu doğru dürüst sürdürmüş bir can mıydı?"

Dâr'a duranlar: "Eyvallah"

Dede: "Yolunu sürerken ömrü hayatında bir hataya, noksana, düşkünlüğe uğradı mı?

46 Süleyman Metin Dede, 06.07.2011 tarihli görüşme.

47 Seyit Derviş Tur, *Erkânname-Aleviliğin İslam'da Yeri ve Alevi Erkânları*, Erenler Yayın, Rüsselsheim, Almanya, 2002, s.503.

Dâr'a duranlar: "Eyvallah" derler. Eğer, düşkünlüğe uğradıysa, bu söylenir." (Korkmaz, Nisan 2000: 438-439)

"*Öz gönül birliği ile biz suçlarından vazgeçtik, Allah da affetsin. Ruhu şad olsun. Hak erenleri yardımcısı olsun*" (Üzüm, 2000: 115)

İsm-i Azam duası okunur. Bu dua aslında Hatayî'nin bir deyişidir. Semahlar dönülür ve tören bitirilir.

"*Hak Teâlâ'nın nurundan zuhur etti Zülfikâr*
Düldül ile Kamber bile geldi Zülfikâr
Muhammed-Ali emreyledi gaza deldi Zülfikâr
Lâ fetâ illâ Ali, lâ Seyfe illâ Zülfikâr" (Bozkurt, Şubat 2005: 279)

Aleviler'de "Ölmeden önce ölmek" ilkesi üçtür; üç tür ölüm vardır. Alevilerde üç yerde helallik almak önemlidir: 1. Musahiplik erkânı ve görgü ceminde yapılan yemin ve alınan helalliktir. 2. Muharrem ayındaki oruç 12-13 yıl aralıksız tutulur ve hangi dede ya da pire bağlıysa ona görgü cemi yapılıp, orda alınan helallik ve bağlılık yemini. 3. Musalla taşında ten yere düşüp Hakk'a yürüyünce ve dar'dan indirme erkânında helallik alma ve müşkülat halletmedir.[48]

Talkın (telkin duası), Bektaşilik'te önemli değildir. Kural yerine getirilsin diye verilir. Tarikat'a girişte verilen talkın geçerli sayılır. "Talkın diriye verilir, ölüye verilmez" fikrindedirler.[49] Ölen kişi için artık öğüt vermenin anlamı yoktur. Hayatı boyunca yaptıklarının karşılığını görecektir artık. Aleviler'de de aynı fikir vardır aslında ama ölen kişinin yakınları için ve ölen kişinin ruhunu memnun etmek için duası okunur.[50]

48 Veysel Karababa Dede, 21.07.2011 tarihli görüşme.

49 Haydar Kaya, *Alevi-Bektaşi Erkân, Evradı ve Edebiyatı*, Engin Yayıncılık, Manisa, 1993, s.376-377.

50 Binali Doğan Dede, 07.07.2011 tarihli görüşme.

"Ey bedenini toprağa koyduğumuz can! Sığınacağın tek yer, seni yaratan Tanrı'dır. Şu an onun koynundasın, aslına döndün. Ondan korkma. Çünkü O, bağışlayandır, esirgeyendir, koruyup kollayandır. Biz O'na teslim ettik seni. Sen de O'na teslim et kendini, huzur içinde yat!..."[51]

Alevilik inancının temelini Hz. Ali, Hz. Hüseyin ve Ehl-i Beyt sevgisi oluşturur. Matem ve erkânı önemlidir. Kerbelâ Şehitleri'ni yâd etmek için pek çok tören ve ibadet vardır. Muharrem ayı orucu ve aşure çok önemlidir. 10 gün oruç tutulur. 12. gün 12 İmam için tutulur. 13. gün sadece kadınlar Hz. Fatma için tutarlar. 14. gün yarım gün oruç tutulur (Hz. Hüseyin'in başı öğlene doğru kesildiği için). 3 günde Masumu pak için oruç tutulur. Bu oruç, Muharrem orucunun başlamasından 3 gün önce tutulmaya başlanır.[52]

Anadolu'da yaygın olarak yatır kültürü vardır. Hemen hemen her yörede kutsallığına inanılan bir ya da birkaç yatır vardır. Hakk'a yürüyen büyüklerin mezarları (gerçek ya da temsili olarak oluşturulan) ziyaret edilir ve *(Resim 14, 15, 16)* bu makamlarda bazı ritüeller yerine getirilir. Anadolu'da makam yatırı çok sayıdadır. Hacı Bektaşi Veli'nin bir sözü vardır. "Bir yerde mezarın olsun. Yedi yerde makamın olsun." Yunus Emre, Karaca Sultan, Şah Hatayî, Yedi Uyurlar (Yedi Kardeşler) vb'nin 7-8 tane makamları vardır. Anadolu'nun bağrında nice ermiş yatırı mevcuttur.[53]

Yatırlardan teberrük[54] (hatıra) olarak toprak alma ve evin müstesna bir köşesinde saklama geleneği vardır. Başta Kerbelâ olmak üzere, Hacı Bektaşî Veli (Kırşehir), Hamza Baba, Abdal Musa (Antalya, Elmalı), Geyikli Baba (Bursa,

51 Vaktidolu, 2003, s.259)

52 Veysel Karababa Dede, 21.07.2011 tarihinde yapılan görüşme.

53 Ali Bektaş Dede, 20.07.2011 tarihli görüşme.

54 Teberrük: Ar. (teberrük < bereket, bolluk, mutluluk) Uğurlu sayma. Esat Korkmaz, *Ansiklopedik Alevi-Bektaşi Terimleri Sözlüğü*, Ant Yayınları, İstanbul, 1994, s.349.

İnegöl) vs. türbelerinden bir avuç toprak alınıp, ölüye saygı için evde saklanır. Bu gelenek pek çok yörede vardır.[55]

Yatırlarda dönülen semahlar vardır. Buna "yatır semahı" denir. Yatırlar yılın belli zamanlarında ziyaret edilir. Uzak yerlerden insanlar yatak yorganlarıyla gelirler. Ziyaret ettikleri yatırlarda kurbanlarını kesip hayırlarını yaparlar. Bu törenler 3-7 gün sürer. Son akşam dedenin buyruğu ile herkes semaha kalkar. Bu semaha yatır semahı derler. Değişik yörelerde çok çeşitli yatır semahları vardır. Müzik büyük bir meydanda çok yüksek sesle çalınır. Bu nedenle yatır semahları çok sesli müziğe örnek olarak gösterilir.[56]

"İmam Hüseyin'in kolları bağlı
Hazreti Fatma'nın ciğeri dağlı
Hazret-i Ali'nin sevgili oğlu
Gel ey dinim imamım İmam Hüseyin"

Yatırlarla ilgili olarak ilginç bir örnek de şöyledir: Çorum'da yatıra at kurban etme geleneği vardır. Köylü para toplayarak bir at satın alır. Kutsal kabul ettikleri bir tarlada atı kurban ederler. Orada öylece, olduğu gibi bırakırlar. Kurbanı yabani hayvanlar, kuşlar yer. Ne kadar kuş ve yabani hayvan toplanıp yerse, yatırdaki kişinin o kadar çok memnun olduğuna inanılır. Böylece hem belâyı def ettiklerine, hem de ölünün ruhunun şad olduğuna inanırlar.[57]

Adana Yedi Kardeşler Makamı'nda yapılan ibadetler şöyledir: Nusayriler'de, mezarların üzerinde "künlük- bahur" adı verilen çamsakızı, özel bir dua okunarak yakılır. Bahurun kokusu ve dumanı kutsal sayılır. *(Resim 13)* Bizim sırrımızdır dedikleri kendilerine özel bir namaz kılarlar.

55 Binali Doğan Dede, 07.07.2011 tarihli görüşme.

56 Fuat Bozkurt, *Semahlar*, Kapı Yayınları, 2007 İstanbul, s.85-86.

57 Salahaddin Bekki, "Çorum-Dodurga'da Bir İnanç Merkezi: Mehmet Dedetekke Köyü ve At Kurbanı", *Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 2008/47, s.93-110.

Mezarların olduğu yerdeki kapı üç defa öpülüp içeri girilir, sırayla buradaki koltuk ve minderlere oturulur. *(Resim 15)* İmamlar, hocalar (şıh / şeyh / dede) kıdem sırasına göre oturur. Bahur elden ele gezerek en son hocanın eline gelir. Hoca eline aldığı bahuru duasını okuyarak, tabağın içine atar. Hoca namaz sahibinin (namazın kılınmasını isteyen ve kurbanı kestiren kişi) üstüne bahur dumanını tutar, namaz sahibi dumanı avucuyla yüzüne çeker ve sürer. Bu namazda baştan sona Kuran-ı Kerim okunur. Sır namazları, kandil gününde, Ramazan ve Şeker Bayramlarından 10 gün önce kılınmaya başlanır. Namazı kıldırmak isteyenler önceden anlaşmalı olarak sıraya girerler. Her gün bir namaz kıldırılır. Bazen günde üç namaz kılındığı olur. Bu namaz sır olarak bilinir ve yalnız Arap Alevileri tarafından bilinir. Kimseye anlatılmaz. Dışarıdan yabancı ve kadınlar içeri alınmaz. Kadınlar dışarıdaki işleri ve yemeği yaparlar; onların ibadeti ve sevabı budur. Namaz esnasında hiçbir şekilde dışarı çıkılmaz. Bu nedenle gücü yerinde olanlar içeri girerler. Namaz esnasında dışarıdan içeri girilebilir. Bu namazı "emmi seyit" denilen din amcası öğretir. Birkaç öğrencisi olur. Nusayriler'de herkesin bir din amcası olur. Din amcaları baba yarısıdır. Din öğrettiği için amca denir. İkram olarak çeşitli baharatlar ve gül suyu ile özel bir şerbet yapılır. İçine koruk sıkılır. Ekşi olur. Yedi baharat (tarçın, zencefil, karanfil vs.) suyun içine katılır. Şerbet derin bir tasa konur. Namaza başlayan kişiden başlar ve elden ele sırayla kaşıkla dağıtılır. Kaşıkla şerbetten alınır, bir yudum içilir ve sonra yüze sürülür. Namaz içinde başka ritüeller de bulunmakla beraber, sır olduğu için hepsi anlatılmamıştır.[58]

58 Halil İbrahim Keser, 15.07.2011 tarihli görüşme.

Mevlit çorbası kandil gecesi yapılır. Hoca bıçağın duasını okur. Eğitimli bir kasap kurbanı keser. Kan tamamen akıtılır. Kurbanın kanından sahibinin alnına bir damla sürülür. Ateşin üstüne kazan konur. Etler yıkanıp içine atılır. 10-12 saat et kemikten ayrılana kadar kaynatılır. İçine buğday, arpa, yemek baharatları ve tuz atılır. Küreklerle sabaha kadar sürekli karıştırılır. Bir şekilde karıştırma işi durursa et mundar kabul edilir. Gücü kuvveti yerinde olanlar kazanın başında oturur ve sürekli karıştırırlar. *(Resim 17)* Hayvan olarak erkek yani tosun kesilir. Dişi hayvan kesinlikle yenilmez. Horoz, sığır ve koç kurban edilir. Tavşan hiçbir şekilde yenmez.[59] Bazen hayvanın büyüklüğüne göre 7-8 kazan olur. Okunan dua hayvanın büyüklüğüne göre değişmez. Horoz da kesilse aynı namaz kılınır. Kuran-ı Kerim'in tamamı okunur (Arapça olarak). Nusayriler'de bayram günlerinde mezarlıklar ziyaret edilir ve mezarın üzerine bayram şekeri atılır. Ziyaretin yapıldığı mezara yeşil kurdele takılır. Mezarın, doğum günü veya özel günlerde de ziyaret edildiği olur.[60]

Nusayri Alevileri'nin yatıra bağlı olarak yaptığı diğer bir adak da çocuklarla ilgilidir. Hamileliği zor geçen ya da birkaç kere üst üste çocuğunu kaybedenler bir yatıra adakta bulunurlar ve bu yatır sahibinin adını çocuğa verirler. Hangi yaş için dilekte bulunulduysa (3-7 gibi) o yaşa kadar çocuğun saçı kesilmez. Çocuk sıcaktan etkilenmesin diye bazen bir tutam saç ayrılır ve diğer saçları kesilir. Sadece bu bir tutam saç uzatılır, başının üstünde atkuyruğu yapılır. O yaşa kadar çocuğun kıyafetlerini yakınları alır. Anne ve baba sadece yemek ihtiyacını giderirler.[61]

59 Aydın Gül, 17.07.2011 tarihli görüşme.
60 Halil İbrahim Keser, 15.07.2011 tarihli görüşme.
61 Halil İbrahim Keser, 15.07.2011 tarihli görüşme.

Sonuç olarak, vefat eden kişiler için yapılan son hizmetlerin amacı bütün bölgelerde aynıdır. Hakk'ın rahmetine uğrayan insanlara ve yakınlarına yardım etmek için insanlarımız hemen bir araya gelerek, gerekli tüm hizmeti yapmaktadır. Ölüm karşısında ülkemizdeki bütün vatandaşlar aynı duygu ve düşünceyi paylaşmaktadır. Ancak alışkanlıklara ve inançlara bağlı olarak, söylenen dualar, Kuran-ı Kerim'in Türkçe okunması, konuyla ilgili dilek ve temenniler, edebi ürünlerin saz eşliğinde söylenmesi ve bazı uygulamalar ve vedalaşma ritüelleri bakımından içeriğin farklılık gösterdiği olur. Yakınları vefat eden kişilerin özel istekleri de geleneklerin zenginleşmesine zemin oluşturmuştur.

Kaynaklar

Bekki, Salahaddin, "Çorum-Dodurga'da Bir İnanç Merkezi: Mehmetdedetekke Köyü ve At Kurbanı", *Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 2008/47, s.93-110.

Birdoğan, Nejat, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006.

Bozkurt, Fuat, *Semahlar*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2007.

Dedebaba, Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, Ardıç Yayınları, İstanbul, 1998.

Doğan, Binali, *Alevi İnancında Anadilde İbadet, Hakk'a Yürüme Erkânı ve Dualar*, Erikli Baba Kültür Derneği Yayınları, İstanbul, 2011.

Gölpınarlı, Abdülbâki, *Alevî Bektâşî Nefesleri*, İnkilap Kitabevi, İstanbul, 1992.

Kaya, Haydar, *Alevi-Bektaşi Erkân, Evradı ve Edebiyatı*, Engin Yayıncılık, Manisa, 1993.

Kılavuz, Hasan, *Alevi Tören ve Ritüelleri, Cem, Cenaze, Kurban, Sempozyum 2-3 Nisan 2005*, İmece Kültür Sanat Evi, Ankara, s.215-220.

Korkmaz, Esat, *Anadolu Aleviliği*, Berfin Yayınları, İstanbul, 2000.

Korkmaz, Esat, *Ansiklopedik Alevi-Bektaşi Terimleri Sözlüğü*, Ant Yayınları, İstanbul, 1994.

Metin, İsmail, *Alevilikte Cenaze Kaldırma*, Parşömen Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Selçuk, Ali, *Tahtacılar-Mersin Tahtacıları Üzerine Bir Araştırma*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2004.

Seyirci, Musa, "Antalya Güzeloba Mahallesi'ndeki bir Türkmen Mezarlığı", *1. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyum Bildirileri 26-27 Nisan 1993*, s.157-171.

Şener, Cemal, *Alevi Törenleri*, Ant Yayınları, İstanbul, 1995.

Tur, Seyit Derviş, *Erkânname - Aleviliğin İslam'da Yeri ve Alevi Erkânları*, Erenler Yayın, Rüsselsheim, Almanya, 2002.

Uludağ, Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2002.

Üzüm, İlyas, *Günümüz Aleviliği*, İsam Yayınları, İstanbul, 2000.

Vaktidolu, Adil Ali Atalay, *Alevi Duaları Gülbangları*, Cem Yayınları, İstanbul, 2003.

Yaman, Mehmet, *Alevilikte Cenaze Hizmetleri*, Can Yayınları, İstanbul, 2003.

Yeğin, Abdullah; Abdulkadir Badıllı; Hekimoğlu İsmail; İlham Çalım, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, Türdav, İstanbul, 1999.

Kaynak Kişiler

Aydın, Ayhan, (İstanbul 1968 doğumlu), Gümüşhane-Şiran-Yeniköy-Kırıntı Köy, Cem Vakfı Görevlisi, İstanbul.

Bektaş, Ali, (Dede) (1953 Sivas Yıldızeli doğumlu), Narlıdere, İzmir.

Doğan, Binali, (Dede) (1955 doğumlu), Eriklibaba Cem Evi, Zeytinburnu, İstanbul.

Elaldı, Songül, (1968 doğumlu), Erzincan.

Gül, Aydın, (1972 Tokat doğumlu), Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni, Adana.

Karababa, Veysel, (Dede) (1956 Erzincan doğumlu), Narlıdere, İzmir

Keser, Halil İbrahim, Adana, (1979 Adana doğumlu).

Kesken, Abdullah (Hoca-Dede), (85 yaşında), Adana.

Metin, Süleyman, (Dede) (Sivas Tunceli, 66 yaşında), Cem Vakfı Din Hizmetleri Başkanlığı Genel Sekreteri, İstanbul.

Tur, Seyit Derviş, (Dede) (1956 doğumlu), Narlıdere İzmir.

Ünsal, Merih, (1963 İzmir doğumlu), Narlıdere Belediyesi Kültür Evi (Tarihi Cem Evi) Müdürü, İzmir.

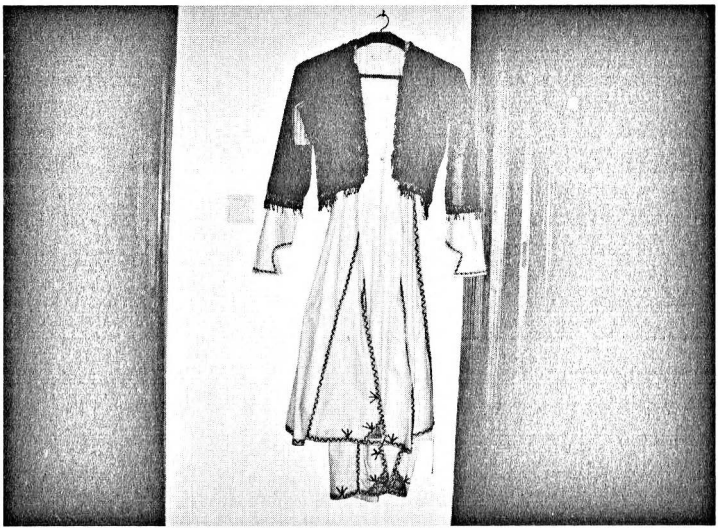
~ Fotoğraflar ~

Resim 1. İzmir Narlıdere Belediyesi Kültür Evi (Tarihi Cem Evi)
Tahtacı mezarı maketi.
(Mezarın üzerine 40 gün boyunca yakılan fener ve yay bayrağı konulur)

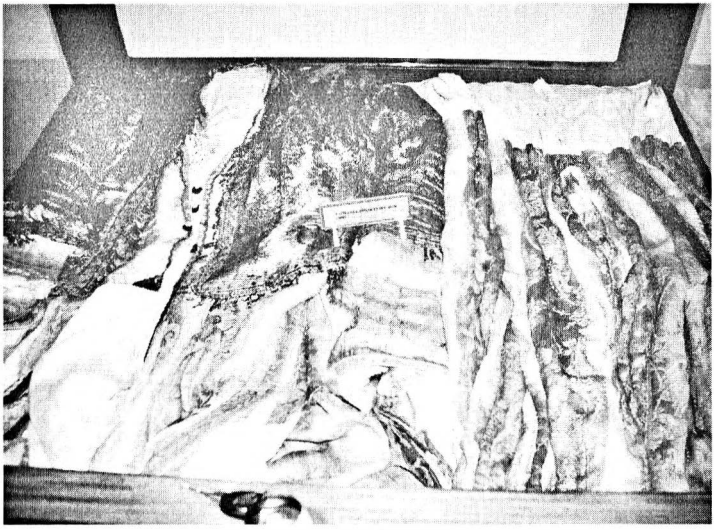
Resim 2. İzmir Narlıdere Belediyesi Kültür Evi, erkeklerin beline takılan kemerbest.

Resim 3. Kaz Dağları Tahtacılarına ait kazayağı motifli gelin kıyafeti.

Resim 4. Tahtacı değre parçaları.

Resim 5. Tahtacılara ait 100 yıllık orijinal değreler.
(Kayınvalidesi tarafından diktirilen ve ertesi gün giydirilen gelin kıyafeti)

Resim 6. Tahtacı erkek ve kadın kıyafetleri.

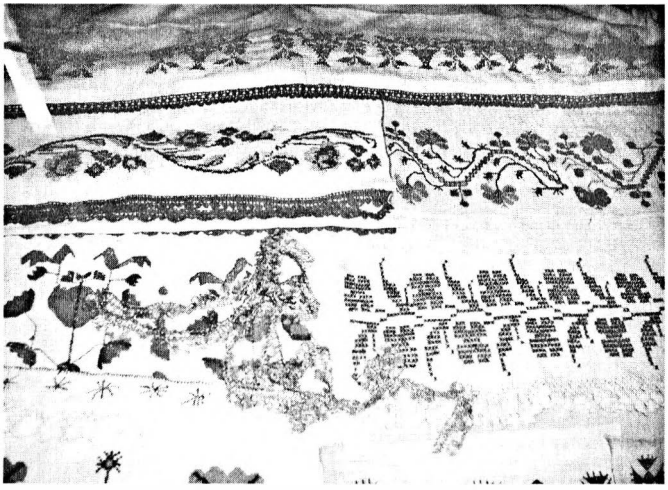
Resim 7. Tahtacı çeyiz sandığı.
(Gelin olmadan ölen kızların mezarına çeyizi konulur)

Resim 8. Bulgurca, Menderes yöresi Tahtacı kadın kıyafeti (gelinlik).
(Sandıkta ya da ölümlük bohçasında saklanır ve mezara konulurken giydirilir)

Resim 9. Vefat eden kişinin sevdiği eşyaları,
eşinin veya nişanlısının hediyeleri, sevdiğinin resmi mezarına konur.

Resim 10. Tahtacılara ait çeyiz sandığı.

Resim 11. Adana, Hadırlı Mahallesi (Köyü) Akkapı (Nusayri) Mezarlığı. (Vefat eden kişinin sevdiği kıyafeti mezar taşına konur)

Resim 12. Adana, Hadırlı Mahallesi (Köyü) Akkapı (Nusayri) Mezarlığı, 19 yaşında ölen bir genç mezarı.
(Beyaz, yeşil, kırmızı kurdele ile süslenmiş ve okul önlüğü mezar taşına giydirilmiş)

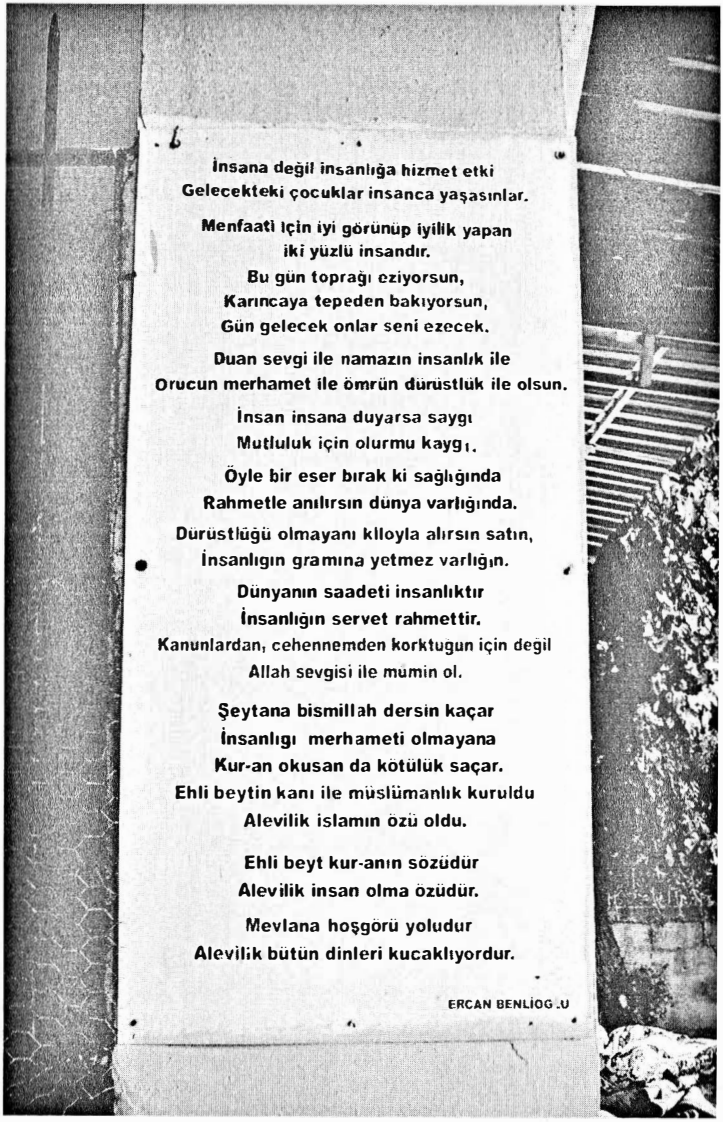
Resim 13. Adana, Hadırlı Mahallesi (Köyü) Akkapı (Nusayri) Mezarlığı. Mezar taşının üzerinde yakılan künlük, bahur.

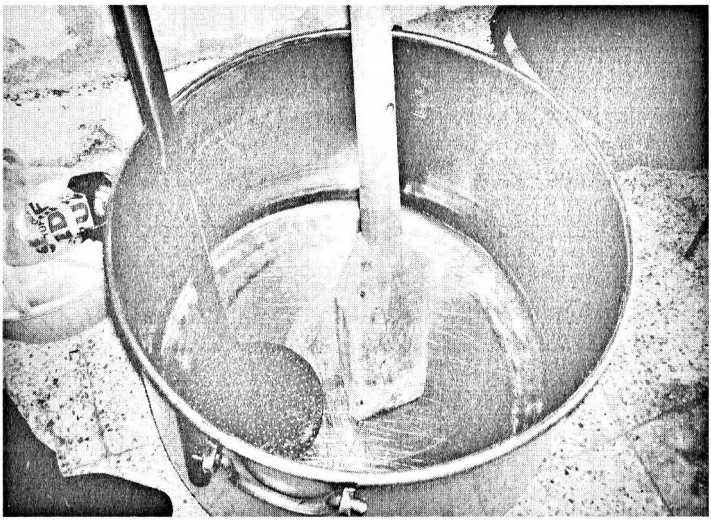
Resim 14. Adana Lokman Hekim ve Yedi Kardeşler Makamı.
(Nusayrilerin kurban kesip sır namazı kıldıkları mekân)

Resim 15. Adana mezarlarla iç içe bir yaşam.
(Geceyi ibadetle geçirip yorgun düşen insanlar için yatak yorgan bulunduruluyor)

Resim 16. Adana Lokman Hekim ve Yedi Kardeşler Makamı.

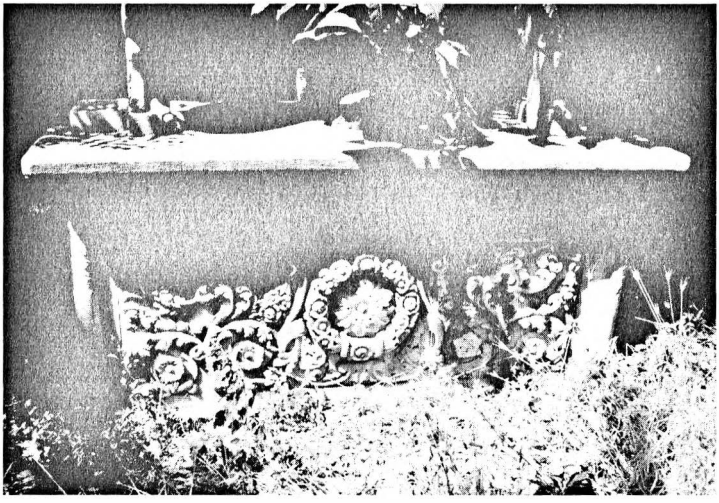
Resim 17. Adana Lokman Hekim ve Yedi Kardeşler Makamı.
(Özel çorbanın pişirildiği kazan ve karıştırma araçları)

Resim 18. İzmir Narlıdere Belediyesi Kültür Evi (Tarihi Cem Evi), mezarlık ve taşları.

Resim 19. İzmir Narlıdere Belediyesi Kültür Evi (Tarihi Cem Evi), mezarlık ve taşları .

Resim 20. Erikli Baba Kültür Derneği Mezarlığı (Zeytinburnu, İstanbul).

Resim 21. Erikli Baba Kültür Derneği Mezarlığı (Zeytinburnu, İstanbul). (Güneş motifli Bacı mezarı)

Resim 22. Helva yufka ekmeği ile dağıtılır.

Resim 23. İzmir Narlıdere Belediyesi Kültür Evi (Tarihi Cem Evi), çilehanede çile çeken derviş.

İzmir'deki Cumhuriyet Dönemi Mezar Taşı Sözlerinde "Veda"

Ezgi SIRTI*

Ölüm, en iz bırakan vedadır. Giden ile arkada kalanın vedalaşması, mezar taşında ölümsüzleşir. Mezar taşına yazılanlar bazen o kadar etkili bir anlatım gücüne sahiptir ki, vefat edeni tanımayanların üzerinde bile büyük bir iz bırakır. Ölüm gerçeğinin şahidi olan mezar taşı sözlerinin önemi ve işlevi de bu noktada ortaya çıkar. Bu sözler, toplumun kültürel, edebî, sosyal, dinî yönünü ortaya koyar. Dilin ifade gücünden farklı yollarla yararlanıldığı görülürken "kültür aktarıcılık" işlevinin de ne denli kuvvetli olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır.

Cumhuriyet döneminde mezar taşı sözlerini ele aldığımızda, ölüme bakışta gerçekçi fakat edebîliği de elden bırakmayan bir eğilim göze çarpar. "*Cumhuriyet dönemi mezar taşlarında eskinin alışılmış ve artık iyice kalıplaşmış hatta tekdüzeleşmiş sözlerini görmek pek mümkün değildir.*" (Boyraz 2003: 91) Bunda modernleşmenin yanı sıra dönemle birlikte gelen özgür düşüncenin de payı olmalıdır. Ölüme karşı hissettiklerini, vedanın tesirini açıkça taşa yazmaktan, başkalarına söylemekten çekinmeyen bir anlayış söz konusudur. Bu durumun da çeşitlilik getirmesi doğaldır.

> "*Türk mezar taşları bizim millî kültürümüzün nesiller boyu devam edegelmiş belgeleridir. Onlar, halkın duygu ve düşüncelerinin, sanat zevkinin akisleridir.*" (Karamağaralı 1999: 33)

* Ezgi Sırtı, Milli Eğitim Bakanlığı, Öğretmen.

Kültür öğelerimizden biri olan mezar taşı sözü geleneğinin incelenmesi, bu geleneğin dönemdeki karakteristiğini ortaya koyarken vedanın hangi duygu değeri ve ifade biçimleriyle söze döküldüğünü gösterecektir.

Dil-kültür ilişkisine, tespit edilen mezar taşı sözlerinden bakıldığında incelemeyi *anlam* ve *biçim* bakımından ikiye ayırmak mümkündür.

Anlam Bakımından

Mezar taşı sözlerinin[1] içeriğinde ağır basan duygu ve düşüncede ölümü algılayış tarzı şüphesiz en önemli ayırt edicidir. Hayatı "elveda" ile uğurlayanların yanı sıra farklı konuları ön plana çıkaran ve ölümü geride kalan güzelliklerle anan anlayış da söz konusudur. Tespit ettiğimiz metinlerde anlam olarak dört ana konu ile karşılaşılmıştır: Öleni tanıtma, ölüm sebebi, dilek-dua, sitem.

Öleni Tanıtma

Geriden kalanlara veya ölen kişiyi tanımayanlara ölen kişinin adı ve soyadının yanı sıra mesleği ve kişilik özellikleri ile tanıtan mezar taşı sözleri yaygındır.

Usta manifaturacı (1333-1989) Menemen

Dünyanın en güzel eşi
Dünyanın en güzel annesi (1950-2002) Foça

Sıcak soğuk demedi
Durmadı dinlenmedi
En son nefesine kadar

1 Bu çalışmada İzmir'in beş ilçesinden (Buca, Menemen, Aliağa, Foça, Yeni Foça) derlenen 256 mezar taşı sözü incelemeye tabi tutulmuştur.

Hastalarını ihmal etmedi
Fedakar iyi insan
Sağlık memuru (1930-1973) Menemen

Ölüm Sebebi

Kaza ya da bir hastalık sonucu gerçekleşen ölümlerde ölüm sebebi bazen özlem bazen hüzün duygusuyla birlikte mezar taşlarına dökülmüştür.

Yaktın beni sigara
Elli altı yaşında (1938-1994) Foça

Anmadığımız gün yok ki
Sen her yerde kalbimizdesin
Trafik kazasıymış alın yazın neylersin
Sen şimdi hatıralarla içimizdesin (1941-1992) Aliağa

Bu koca dünyada hiç yüzün gülmedi
Geride bıraktın bizleri babam
Hastane yolları kaderin oldu
Yanında biz varız üzülme babam
O kanser illeti ecelin oldu
Kara toprağa girdin babam (1930-2000) Menemen

Dilek-Dua

Mezar ziyareti, Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Ölen kişi ya da yakınlarının ağzından mezara gelen ziyaretçilerden dua isteme de kültürümüzün bir parçasıdır. Derlediğimiz metinlerde dilek-dua içeren sözler, önemli bir hacme sahiptir.

Bir Fatiha ihsan et
Annemdir bu benim

Bu dünyaya gelmemde sebebimdir bu benim
Hakk rahmet peygamber
Kılsın ruhuna rahmet (1331-2002) Buca

Ben Hakk'a vasıl oldum
Bir gün sen de olursun
Ruhuma bir Fatiha okursan
Cennet mekânın olsun (1936-2006) Foça

Ziyaretten murat bir duadır
Bugün bana ise yarın sanadır (1891-1956) Menemen

Sitem

Mezar taşı sözlerinde sitem oldukça geniş yer tutar. Felekten yakınma, başa gelen kaza ya da hastalıktan yılma, hayattan şikâyet etme farklı ifade yollarıyla taşlara yazılmıştır.

Fani dünya senin neyine güveneyim
Kimseye baki değilsin
Ne oğluna ne kızına güvenme
Feleğin cilvesine işte geldim işte gidiyorum (…-1952)
Menemen

Seslensem sesimi duyamazsın ki
Ay geçer yıl geçer uyanamazsın ki
Muhtacım elimi tutamazsın ki
Dönülmez gidişin böyle mi babam (1954-2002) Buca

Felek beni erken aldı
Muradım yarıda kaldı
Dünyama doyamadım (…-1940) Menemen

Mezar taşı sözlerinde çeşitli ifade yollarının kullanıldığı görülür. Ölüm temi edebiyatımızda da kendine sıkça yer bulan bir öğe iken gerçek bir vedanın ardından zengin ve farklı yollarla taşa yazılması olağandır. Kimi zaman anonim halk edebiyatı ürünlerinden, kalıplaşmış söz ve deyimlerinden yararlanma söz konusuyken kimi zaman da özgün edebî yolların tercih edildiği görülür. Anlam dünyası olarak bakıldığında veda sözlerinde dört ifade unsuru göze çarpar: Mecaz, benzetme, mübalağa, nidâ.

Mecaz

Zamansız gittin bizi eksik bıraktın
Sol yanımız acıyor annem
Hakkını nasıl öderiz
Rahat uyu sultanımız. (1918-2009) Foça

Bütün acılar üstüme yağdığında
Sen bana açılan şemsiyesin anam (1944-2007)
Yeni Foça

Diyar gurbette tutuldum amansız derde
Dönmesi mümkün olmayan yolda (1939-1990) Yeni Foça

Benzetme

Yanlış yerde filizlenen
Küçük sevdalı bir tohumdun yavrum
Kocaman sevgi dolu yüreğini
Taşıyamadı nazlı bedenin (1970-1994) Buca

Aguşum matemde bülbül idim ben
20 yaşında fidan gül idim ben
Annem ve ablalarım ağladıkça ağlasın
Sürme gözlü sümbül idim ben (1972-1989) Menemen

Dünya kimseye kalmaz
bir misafirhanedir
Arifler ona dalmaz
bile ki efsanedir (1943-1990) Buca

Mübalağa

Ağlıyorum peşinden her şeyim gitti
Ne yazık ki kurtulamadım ecelin elinden
Mahşer bile yanıyor
benim bitmeyen ateşimden (1914-1997) Buca

Biz iki kardeş cennetin bahçesindeyiz
Sakın ağlama anacığım
Biz birer meleğiz
Cennetin kapısında bekleriz
Gözyaşların sel olur önümüzde derya olur
O deryayı geçmek için
kıyamete kadar bekleriz (…-1977) Aliağa

Hasretimle validem kan ağlasın
Gençliğime doyamadım
Bana her can ağlasın
Gökte melekler yerde insanlar ağlasın (1926-1942)
Menemen

Nidâ

Doyamadım erken ayrıldım yuvamdan
Tek muradımı görmeden
Ey yolcu bak halime (1945-1994) Buca

Geçme dua etmeden ey Muhammed ümmeti
Mevtayı dirilten bir fatihadır minneti

Kabrimi ziyaret eden ey Muhammed ümmeti
Bizlere bir fatiha ihsan edersen bulursun cenneti
(1944-1988) Foça

Ey aziz olan açmadan solan
Ana baba kardeşlerine doyamadan
Askerden geldiği gün ölen (1978-1998) Menemen

Biçim Bakımından

Dil unsurları açısından veda, ölüme dair genelde mecaz yüklü bir söz varlığı ve kavram alanıyla karşımıza çıkmaktadır. 256 mezar taşı sözünün 253'ünde *Ruhuna Fatiha*, 3'ünde *Hüve'l Bâki* ifadesi yer almaktadır Derlenen mezar taşlarında en sık geçen sözcük, sözcük grupları, deyimler ve kalıplaşmış mecazlar şu şekildedir:

Sözcükler: Cihan, alem, dünya, hayal, rüya, dert, çare, ecel, keder, kader, kaza, bahar, güz, rahmet, yol, yolcu, dua, uç-, yat-, git-.

Sözcük grupları: Kara baht/talih, fâni dünya, kara toprak, yalan dünya.

Deyimler, kalıplaşmış ifadeler: Cefa çekmek, gözyaşı dökmek, günah işle(me)mek, kader gül(me)mek, toprak olmak, Hakk'a/ Allah'a kavuşmak, yuvadan uçmak, gözlerini kapamak/ yummak.

Mezar taşı sözlerinde önemli şairlerin ölüm temini işleyen, ayrılık konusuna yer veren dizelerinden de yararlanıldığı görülür:

Ölmek güzel şeydir budur perde arkasından haber
Güzel olmasaydı ölür müydü hiç peygamber
Ölenlere değil ölüme bakın
Uzaklarda sandık ne kadar yakın (...-1992)
Buca (Necip Fazıl Kısakürek)

Geceleyin bir ses böler uykumu
İçim ürpermeyle dolar neredesin?
Yıllar var ki, arıyorum ben onu
Aşıkıyım beni çağıran bu sesin
Gün olur sürüyüp beni derbeder
Bu ses rüzgarlara karışıp gider
Gün olur peşimden gelir beraber
Ansızın haykırır bana neredesin? (1949-2004)
Foça (Ahmet Kutsi Tecer)

Mal sahibi mülk sahibi
Hani bunun ilk sahibi
Mal da yalan mülk de yalan
Gel sen de biraz oyalan (1938-1990) Buca (Yunus Emre)

Mezar taşı sözlerindeki kip ve kişi kullanımı da çeşitlilik arz eder. Ölenin ağzından yapılan I. teklik kişi çekimli kullanımların yanı sıra yakınlarının ölen kişinin ölüm nedenini, mesleğini, kişilik özelliklerini III. teklik kişi ağzından anlatımla dile getirdiği sözler de mevcuttur. Ayrıca bildirme kipiyle kurulan mensur ifadeler de söz konusudur.

I. teklik kişi ağzından anlatım:

Geçti gençliğim tatlı bir rüya gibi
Ey çeşm-i zar
Gülmedi biçare gönlüm
Meskenim oldu mezar (...-1948) Menemen

III. teklik kişi ağzından anlatım:

Severek yaşadı
Sevgisiyle yaşattı (1919-1995) Foça

Mevtine alçı oldu bahane
Melek bir civandı doymadı cihana (1915-1942) Buca

Mensur İfadeler

Ebedi varlık ancak yaradan içindir. Biz faniler onun için yaşıyor ve yine ona dönüyoruz. Bu merhale fanilik ile ebediliği birbirine bağlayan köprüdür. Bu veciz mana ve ifade fani hayatımızdaki vazifelerimizin değer ve kıymetini düşündürür. (1889-1949) Menemen

78 yaşında Bolu'nun Coynuk kazasında doğup Çanakkale'de şehit İdris'in oğlu İdris Genç'i baba hasreti aynı toprağa çekmiştir. (1326-1987) Foça

Biçim olarak değinilmesi gereken özelliklerden biri de çoğunluğunu şiirlerin oluşturduğu mezar taşı sözlerindeki ahenktir. Dize sonlarında ve dize içlerindeki uyak, Cumhuriyet dönemindeki mezar taşı geleneğine edebîlik özelliği kazandıran en önemli unsurdur. Halkın dizelere döktüğü duygu ve düşünceler, belki de bir uyum kaygısı taşımadıkları halde ses benzerliklerinin meydana getirdiği bir bütünlükle karşımıza çıkmaktadır:

Yüreğimizde gözlerinden daha derin
adından daha değerlidir yerin (1944-2005) Foça

Kaderde ne ise olur etme merak
Uyma nefsine Hakk'ın emrine bırak
Altından ağacın olsa zümrütten yaprak
Akıbet gözünü doyuran bir avuç toprak (1923-1978)
Menemen

Bir çift turna idik gökte uçarken
Eşimi kaybettim yere inerken
Ben mevladan çift gezmeyi dilerken
Esti sam ayırdı ikimizi (1946-1967) Buca

Gitti bülbül kaldı gül
İster ağla ister gül (1941-2000) Menemen

Mezar Taşı Metinleri

Buca Mezarlığı'ndan

Bazen acı bazen hüzün
Keder dolmuş yine yüzün
Ayrılmaz üstünden gözüm
Vefakârsın babacığım
Hiç yoruldum demezsin sen
Batmayan bir güneşsin sen
Bizden ayrı yerdesin sen
Cefakârsın babacığım
Biliyorum döneceksin
Yine beni seveceksin
Canım yavrum diyeceksin
Bekliyorum babacığım (1923-1991)

Canım babam seni çok özlüyorum
sen benim her şeyimsin bana hayat
veren sensin hiç görmesem de seni
sevgin bitmez babam kalbimdeki
hislere sözler yetmiyor her nefes
alışımda babam babam diyorum
sen olsan yanımda ararım her yerde
gölgeni yalnızca sen varsın bil ki
kalbimde unutamam babam seni
yıllar geçse de çok seviyorum (1927-2003)

Bir kızım vardı adı Melis
Çiçekler gibi kokardı mis
Soluk yüzünde parlayan gözlerin
Yorgun kalbinle aldığın nefesin
Biliyor musun benim küçük meleğim
Seni çok ama çok sevdim (1998-2000)

Kalbim oğlum öyle bir an vardır ki
Bir can bir duygunun simgesi olur
Bütünleşir o duyguyla derinleşir (2001-2003)

Sarı saçlımız çakır gözlümüz
selvi boylumuz. Sen gözümüzde yaş,
kalbimizdeki acısın. Sanma ki
unuturuz seni. Sen bizim güneşimiz,
ay ışığımızdın. (1975-2005)

En eşsiz DUYGUmuzdun
Karşılıksın veren
ÖĞRETMENimizdin
Daima kalbimizdesin (1948-2009)

Şimdi uzaklardasın
Gönül hicranla doldu
Hiç ayrılamam derken
Kavuşmak hayal oldu (1955-1988)

Yanlış yerde filizlenen
Küçük sevdalı bir tohumdun yavrum
Kocaman sevgi dolu yüreğini
Taşıyamadı nazlı bedenin (1970-1994)

Mevtine alçı oldu bahane
Melek bir civandı doymadı cihana (1915-1942)

Dünyadaki en güvenli sığınağımdı senin kucağın şimdi yok bu sığınağım ama senin çocuğun olmak bile dünyadaki en büyük şansım annem (1937-1992)

Cennet kuşu
Sarı saçlı kara gözlü

biricik oğlum derdine çare
bulamadım sana doyamadım (1983-1990)

Onda başlar onda biter her varlık
Onu anan çekmez dünyada darlık
Onda başlar onda biter istekler
Ona varma için büyün emekler
Seni hiç unutmayacağız babacığım (1926-2003)

Yaşım 27
Günahım var mı?
Allahım sığındım
Sana geldim
Affet beni allahım (1958-1985)

Özlemin kanayan yara
İnan faydasız kadere bendeki isyan
Senin hayalin derdime derman
Olmuyor babacım
Olmuyor sensiz (1937-2003)

Almanya'dan yorgun dönen
Evinde dinlenemeyen
Üç yavrusuna doyamayan
Sevgili eşim iyi insan (1937-1991)

Bir Fatiha ihsan et
Annemdir bu benim
Bu dünyaya gelmemde sebebimdir bu benim
Hak rahmet peygamber
Kılsın ruhuna rahmet (1331-2002)

Yine vurucam kendimi hayata
Geride bıraktıklarının elini tutarak
Yine günaydın diyecem
Sensiz sabaha
Yüzü geçmişse donuk ruhuna

~ Veda ~

O günlere aç ve özlem doluyken
Eşin ve çocukların (1964-2003)

Kimseden iyiliğini esirgemedi
Sen de ondan duanı esirgeme (1911-2003)

Evin bir oğluydu ev yalnız kaldı
Tanrım onu bizden ramazanda aldı
Allahım böyle istedi böyle olsun
Her gelen bir Fatiha okusun (1954-2003)

Erdem bir kadın için en büyük
Armağandır
Ey "bir lokmacık" büyük kadın
Yaşayıp yaşlanmadan
Sevenlerini bıraktın (1953-2003)

Benim babam mert adamdı
Mangal gibi yüreği
pamuk gibi kalbi vardı
Fedakâr koskoca bir çınardı
Üstümdeki kol kanat
Sırtımızı yasladığımız dağ gibiydi
Ben babamın çocuğuyum (1935-2003)

Cennet bahçesinin meleği (1930-1976)

On dokuz yaşı baharıydı hayatının
Kanserdi adı kara bahtının
Yeşil gözleri simgesiydi kahrının
Olmadı faydası yaşam savaşı ve
sabrının karşı koyamadı gücüne
kara toprağın (1971-1990)

~ Veda ~

Dünya bir yana yokluğu bir yana
İçimizde volkanlar kaynıyor anne
Söylenecek tek şey dilimizde dua
Dualar seni bize vermiyor anne… (1934-2008)

Goncan hiç açmadı
Çünkü üstünden bahar geçmedi (1966-1991)

Sen ol can içinde cansın
Gönlümüz tahtında hansın (1934-2003)

Ne seni unutacak zaman geçer
Ne de zaman seni unutmaya yeter
Senden uzaktayız diye
unuttuk sanma
zaman alışmayı öğretir
unutmayı asla (1955-2003)

Ve biz yaşarız sevdiğimiz kadar
Geleceğe dair güzel şeyler
Ölüm; sevdiğimizin tükendiği
yerdedir (1958-…)

İnsan bir yolcudur
Salıavetten gençliğe
Gençlikten ihtiyarlığa
İhtiyarlıktan kabre
Kabirden haşre (1920-1984)

Dünya kimseye kalmaz
Bir misafirhanedir
Arifler ona dalmaz
Bile ki efsanedir (1943-1990)

~ Veda ~

Ey doğanlar ölüm gelip çatınca
korkmayın yeniden doğuş demektir
ben padişah değilim tahttan inip
tabuta bineyim benim fermanımın
yazısı ebediliktir (1335-2002)

Fani dünya hoştur ama
Akıbeti meft olmasa
Cennet ağla hoştur amma
Cehennemi nar olmasa (1338-1990)

Ecel geldi vade bitti
Ömrün kadehi doldu
Kimdir ki, fanide
Ebediyen kaldı? (1906-1986)

Seslensem sesimi duyamazsın ki
Ay geçer yıl geçer uyanamazsın ki
Muhtacım elimi tutamazsın ki
Dönülmez gidişin böyle mi babam? (1954-2002)

Düşün mü sus mu konuş mu unut mu
Buradan insan mı çıkar tabut mu? (1918-1987)

Mal sahibi mülk sahibi
Hani bunun ilk sahibi
Mal da yalan mülk de yalan
Gel sen de biraz oyalan (1938-1990)

Dost uğruna ölmek zor değil
Uğruna ölecek dostu bulmak zor (1929-1987)

Mürşidin nazarı müşkülü seçer
Kamil olan rehber sıratı geçer
Can kuşu bir gün kafesten uçar
Tende uçan candan rehber isterler(1937-1991)

~ Veda ~

Gün be gün saat be saat ömrümüz
geçmektedir. Ten kuşu feryat edip
uçmaktadır. Buna fani dünya denir
her gelen göçmektedir (1912-1982)

Ölümden sonra hasrin gelmesi
güzden sonra baharın gelmesi
gibidir evet nebatat gibi insanın da
bir güzü bir baharı vardır (1913-1986)

Ölmek güzel şeydir budur perde
arkasından haber
Güzel olmasaydı ölür müydü
hiç peygamber
Ölenlere değil ölüme bakın
Uzakta sandık ne kadar yakın (…-1992)

Can kafesten durmaz uçar
Dünya bir han konan göçer
Ay dolanır yıllar geçer
Dostlar beni hatırlasın (1327-1991)

Kah çıkarım gökyüzüne
seyrederim alemi
Kah inerim yeryüzüne
seyreder alem beni (1937-1987)

Ziyarete gelenler
Görür bizi erenler
Ömrü uzun olsun
Bir Fatiha verenler (1985-1995)

Evlatlarım ara sıra gelin
İbret alın beraber yaşarken
Şimdi ayrıldım sizlerden (1926-1996)

~ Veda ~

Bir pencereden dünyaya
baktım da geçtim (3.1990-5.1990)

Bütün insanları seven hoş gören
iyi yürekli kardeşiniz
burada yatıyor (1922-1986)

Perşembe sabahı
evden çıktım nafakaya
iş kazasından Cuma günü
Girdim toprağa (1925-1988)

Genç yaşımda düştüm amansız
derde. Doktor dedi faydası yok
Arama çare. Gelen gider ben
Razıyım kadere. Arkamda
bıraktım kardeşimi dünya mülküne
değer bence Yasin-i Şerif ışık olsun
Kardeşime… (1926-1999)

Doyamadım erken ayrıldım
Yuvamdan ve sevdiklerimden
Tek muradımı görmeden
Ey yolcu bak halime (1945-1994)

Karanlıkta görenlere
Dağdan dağa erenlere
Allah için verenlere
Benden yana selam olsun
Hatır gönül bilenlere
Gözyaşımı silenlere
İnanarak ölenlere
Benden yana selam olsun (1950-1993)

Henüz 30 yaşımda bir kalp krizi ile
uykumda buldum
Gençliğime doymadan iki yavrumu
geride bıraktım (1965-1994)

Geçme dua etmeden ey Muhammet
ümmeti mevtayı dirilten bir
Fatiha'dır minneti kabrimi ziyaret
eden ey Muhammet ümmeti
bizlere bir Fatiha ihsan edersen
bulursun cenneti (1944-1988)

Abdestsiz süt içirmedim
Haram lokma hiç yidirmedim
Aman yavrum kuran oku
Kabrinde olmasın korku
Aman yavrum kuran oku
Aman yavrum hemen oku
Kabrinde olmasın hiç korku (1932-2008)

Gözüm görmez duymaz kulağım
Adınızı andıkça titrer dudağım
Ağaçtan dökülmüş kuru yaprağım
Rüzgar almış uçurmuş (1336-1995)

Can kafeste durmaz uçar
Dünya bir han konan göçer
Ay dolanır yıllar geçer
Dostlar beni hatırlasın (1311-1989)

Yalancı dünya analar doğurur
Kaderini çizemez
İnsanlar neler çeker
Sırrını kimse bilemez
Allahın güldürmediğini
Kulları güldüremez

~ Veda ~

Ne kadar didinsen de
Dert senden gitmez
Bu dünyaya gelmişim
Mutluluk dilenmişim
Mutluluk bulamayınca
Suçu kaderde bilmişim (1945-1996)

Tren gelir yanaşır
Al kanlarım yere bulaşır
Yavrularım baba diye ağlaşır
Acımadın gençliğime felek
Ademoğlu iyi bak
Deme hiç solmaz yaprak
Ben de senin gibiydim
Şimdi bir avuç toprak (1911-1993)

Bir çift turna idik gökte uçarken
Eşimi kaybettim yere inerken
Ben mevladan çift gezmeyi dilerken
Esti sam ayırdı ikimizi (1946-1967)

Eşime ve yavrularıma doyamadan
hayata veda ettim
ben de yedim içtim dünyada sen gibi
oku bir Fatiha olursun sen de ben gibi (1957-1984)

Anam ayrı kaldık candan
Yüreğimiz dolu gamdan
O nur yüzlü yanağından
Öpsem de doyamam anam
Ana başta taç imiş
Her derde ilaç imiş
Bir evlat pir olsa da
Anaya muhtaç imiş (1962-1995)

Menemen Mezarlığı'ndan

Nasibimmiş ömürden 39 bahar
Hayatım olmadı çocuklarıma yar (1926-1966)

Geçti zaman geçti boşu boşuna
El koydular ekmeğine aşına
En sonunda vardın ömrün kıyısına
Ahirette dostun var mı kim bilir (1962-2005)

Usta manifaturacı (1333-1989)

Gül döktük yollarına
doyamadık sana (1989-2002)

Bu faniye gelen hep sabi gelir
Gidenden haber gelmez
Bu bir sırrı alemdir
Giden gelmez gelen bilmez (1295-1957)

Bir gün yolun düşerse mezarıma
Üstünü otlar sarmışsa bile
Dökme istemem gözyaşlarını
Orda bir genç yatıyor 27 yaşında (1964-1991)

Ebedi varlık ancak yaradan içindir.
biz faniler onun için yaşıyor ve yine
ona dönüyoruz. Bu merhale fanilik
ile ebediliği birbirine bağlayan
köprüdür. Bu veciz mana ve ifade
hayatımızdaki vazifelerimizin değer
ve kıymetini düşündürür. (1889-1949)

Her can ölümü tadıcıdır
Ondan sonra bize döndürüp
getirileceksiniz. (1925-1985)

Öğretmen Necla Koral
Önce okudu
Sonra okuttu çabuk gitti (1949-1994)

Sevgisine doyamadığımız
Sevgili annemiz (1940-1995)

Acısı yüreğimizden
Sevgisi kalbimizden
Hiç eksilmeyecek oğlumuz (2007-2009)

Sevgisine doyamadığımız
Canım babamızı
Trafik canavarı aldı (1960-1998)

Hacı, dürüst emekli memur,
Şair (1913-1996)

Var idi biçarelere şefkati
Çok severdi öksüzlere hizmeti
Taki ola hazreti Muhammet rehberi
Hem olan bağı cenan ârâm-gâhı (…-1955)

Elektrik cereyanına
Çarparak ölen Şeriban (…-1956)

Bir yiğit yatıyor burada
Sonsuz derin bir uykuda
Bir ailenin bitmeyecek feryadına
Doyamadan daha gençliğine,

Annesi oğluna
Oğlu oğluna
Doyamadan memleketine
Dersimine hayran uzaklara gitti (1931-2003)

Ziyaretten murat bir duadır
Bugün bana ise yarın sanadır
(1891-1956)
Cefa çektim sefa sürmedim
Kendim öldü ismim kaldı yadigar (1920-1984)

Girit'ten geldiler
Diyar diyar gezdiler
60 yıl beraber oldular
52 gün ara ile
Hakkın rahmetine erdiler (1935/1937-2005)

"İngiliz" Kemal (1949-2003)

Mekânın cennet olsun
Edebi evinde nur içinde
Huzurla uyu (1910-2003)

Elim bir trafik kazasında
kaybettiğimiz Mimar Arif Bey (1958-1996)

Canbaz Tahsin eşi
Ne mutlu yüz akı ile
ahirete göçebilene (1899-1990)

Asude bir ömrün geçti
Uçtun yuvadan
Ecel ayırdı seni sevdiğin
3 kardeşinden
Adı güzel (1960-2006)

~ Veda ~

Bırakıp gittin sevenlerini
Yattığın yerde rahat uyu
Kabrin nurlarla dolsun
Allah'ın rahmeti
üzerinde olsun (1958-1980)

Yavrum uçtun gittin cennet bağına
Sönmez ateş bıraktın
Ebeveynin canına (1969-1999)

Biricik babamızın sevgisine
doyamadık
Alıp götürdün
hiç mi acımadın bize ölüm (1961-1997)

Evlat acısına dayanamadı
yüreğin anne (1937-2007)

Sen nerdesin biz nerdeyiz
Taş olsa dayanmaz yürek
Çünkü annesin (…-1956)

Kader kendim ettim
Kendim buldum ne diyeyim (1959-2005)

Attan düşüp ölen Tevfik (1900-1958)

Belçikada arkadaşlarımla gezer
dolaşırken bir trafik kazasında
Rahmete kavuştum
Ailemi hüzne boğdum (1974-1992)

Kalbimin saygısı ile bir ümidin
kurbanı oldum. Gençliğime

doymadan bir avuç toprak
oldum. (1958-1975)

Henüz girmiştim elli bir yaşıma
Dermansız bir dert geldi başıma
Tam kavuştum rahata derken
Dünyaya doyamadan kavuştum
Kara toprağa (1954-2005)

Felek beni erken aldı
Muradım yarıda kaldı
Dünyama doyamadım (…-1940)

Dur yolcu ben de senin gibiydim
Sen de benim gibi olacaksın
Bastığın bu toprakta
Fatiha'yı bulacaksın (1984-2008)

Arkadaş hatırına çıktım yollara
Hedef oldum kaza kurşununa
Karalar bağlattım anneme babama
25. yaşımda kavuştum mevlama (1970-1995)

Laleler, çiçekler açar mezarımda
Sularsın üstümü göz yaşlarımla (1963-2004)

Cihana doymadı canım
Menenjit hastalığından oldu
Ecel fermanım (1982-1995)

Dünyayı gezdim
Başıma bulamadım bir taç
Fakiri tok gördüm
Zengini aç gördüm

Geçersen kabrimden elini aç
Olur ki, bu duaya sen de
Bir gün olursun muhtaç (1966-2007)

20 yaşında girdim toprağa
Sizden isteğim tek bir Fatiha (1952-1972)

Bu alemde maksadın
Allah'ın rızasından başkası olmasın (1936-2008)

Hü dost, canım kuranlar
Ehli imanla muhibanlarla
Bir mürşit idi canlara (1912-1998)

Bu dünya fani
Kimseye kalmaz baki
Özlüyoruz sizleri
Ziyaret edin bizleri (1932-2007)

Beni kıl mağrifet
Ya rab Yezdan
Bî hakkı arşı âzâm
Nurı kuran (1929-1970)

Usta elektrikçi Cevat (1929-2001)

Gitti bülbül kaldı gül
İster ağla ister gül (1941-2000)

İşbu söze Hak tanıktır
Bu can gövdeye konuktur
Bir gün olay çıkmış
Giden kuş kafesten
uçmuş gibi (1921-2003)

Hü dost nuru kudret haktır
Nesli pakimiz yürür
Yolumuz döner çarkımız
Hakka kul olup aynel yakîniz
Hü deyip negâh geldim cihana
Hü deyip sefer kıldım süphana
El hamid'ül Fatiha (1924-1971)

Dava vekili (1902-1977)

Bu koca dünyada hiç yüzün gülmedi
Geride bıraktın bizleri babam
Hastane yolları kaderin oldu
Yanında biz varız üzülme babam
O kanser illeti ecelin oldu
Kara toprağa girdin babam (1930-2000)

Gardiyan (1963-2002)

Meşhur sarraf ve manifaturacı (1911-1978)

Genç yaşta hayata doyamayan (1914-1945)

Çocukken ölen
Gülerken solan Rıdvan (1998-2002)

Kaderde ne ise olur etme merak
Uyma nefsine Hakkın emrine bırak
Altından ağacın olsa
Zümrütten yaprak
Akıbet gözünü doyuran
Bir avuç toprak (1923-1978)

Bu dünyada misafirsin
Sen de gelip geçersin

Toprak olur bedenin
Unutulup gidersin (…-1999)

Bebeğim,
Talihsiz bir gündür
19 Mayıs 2003 Pazar günü
Doğarken bir sevinç
Ölürken bitmez bir çilesin
Rahat uyu yavrum (2003)

Sıcak demedi
Bayram tatil demedi
Durmadı dinlenmedi
En son nefesine kadar
Hastaların ihmal etmedi
Fedakar iyi insan
Sağlık memuru (1930-1973)

Fani dünya senin neyine güveneyim?
Kimseye baki değilsin
Ne oğluna ne kızına güvenme
Feleğin cilvesine işte geldim
İşte gidiyorum (…-1952)

Ziyaretten gaye bir dua (1929-1995)

Gözler dolu dolu yaşları dinmez
Acı dindirecek bir ilaç inmez
Anne baba kardeş bilir gerçek acıyı
Gerisi yalan hiçbiri bilmez (1935-1990)

Menfaatini seversen
Dostluğunu esirgeme
Bir Fatiha duasını çok görme (1957-1989)

~ Veda ~

Bir kuş idim uçtum yuvadan
Ayrıldım annemden babamdan
Nişanlımdan ve kardeşlerimden
Allah sabırlar versin geri kalanlara (1969-1991)

İlizyon sanatçısı mahbubi (1946-2001)

Benim adım Hüseyin Durmaz
Soyadım mahvetti gençliğimi
Kıydı canıma
Karşıyaka ile Menemen arası
Mezarımı kazdınız geniş ve derin
Bir de selvi isterim gölgesi serin
Anneciğim babacığım ve dostlarım
Unutmazsanız bir Fatiha gönderin (1951-1968)

Ne ettiysem ne eylediysek
şu dünyaya yar olmadım
yar olamadılar bana diye
isyan etmedim hiçbir zaman
Cenab-ı Allah'a.
Ben hakkımı helal ettim
Siz de hakkınızı helal edin bana (1925-1991)

Bak bak da dualarını eksik etme
Dün ben de sizin gibiydim
Yarın siz de beni gibi olacaksınız
Ana rahminden doğdum geldim
Şu dünya denen pazara ancak
Bir kefenlik alabildim
Döndüm on yedi yaşında bu mezara
Allah sabırlar versin
Anneme babama kardeşlerime
Ve dostlara
Kurban gittim ben bir doktora (1975-1992)

~ Veda ~

Doğmak yaşamak demek
Yaşamak çalışmak
Tüm ömrümce çalıştım
Akıbet geldi başa (1338-1990)

Bıraktığım eserler beni
unutturmayacak. (1897-1967)

Bir kuş idim
Uçtum fani dünyadan
Hayatıma son verdim
Trafik kazasından (1948-1980)

Şu dünyaya geldim
Öksüz garip büyüdüm
Bazen ağladım
Bazen güldüm
Hasretine dayanamadım
Ecel geldi ben de öldüm
Sonunda gelip yanına
gömüldüm. (1915-2000)

Cihana doyamadı canım
Trafik kazası oldu
Ecel fermanım
Böyle emretmiş sübhanım (1926-1978)

Eşi Yıldızıma
Yalan dünyaya geldin
Öksüz garip büyüdün
Çocuklarına torunlarına doyamadın
Ebedi evinde huzurla nurla yat (1929-2005)

Hacı, dürüst emekli memur, şair (1913-1996)

Ey aziz olan açmadan solan
Ana, baba, kardeşlerine doyamadan
Askerden geldiği gün ölen (1978-1998)

Aguşum matemde bülbül idim ben
20 yaşında fidan gül idim ben
Annem ve ablalarım
ağladıkça ağlasın
Sürme gözlü sümbül idim ben (1972-1989)

Bir tomurcuktum düştüm toprağa
En güzel baharda açmak üzere (1940-1998)

Bu dünya fani
Kimseye kalmaz baki
Özlüyoruz sizleri
Ziyaret edin bizleri (1960-1982)

Arkadaş hatırına çıktım yollara
15 yaşında trafik kazasında
kavuştum mevlama
Karalar bağladım ailemin başına (1980-1995)

Dünyada görmedim sefa
Derdime bulamadım şifa
Münkir ve nekir sualinden
ihsan eyleye
Muhammet Mustafa'ya şefaat eyleye (1937-1972)

1,5 yaşındaki oğluma doymadan
Trafik canavarına yenildim (1968-1997)

Ey dostlar ey yakınlarım
Beni sevdiğiniz kadar birbirinizi de

öyle sevin ne kadar sıkılsanız
üzülseniz şükredip daima sabredin
Allah sizinle beraber olsun (1890-1975)

Hayat kimine çok tatlı kimine çok
Hazin. Mukadderatım böyleymiş
diyemem bir şey
Aman yarabbel alemin
Ziyaretten murat bir duadır
Bugün bana ise yarın sanadır (1926-1966)

Eşimle dostumla hayatı yaşadım
Ailemi gama boğup kapadım
Ömrüm kısa oldu
Doyamadım dünyaya
Kurban oldum
Arkadaş elinden kazaya (1963-1984)

Hasretimle validem kan ağlasın
Gençliğime doyamadım
Bana her can ağlasın
Gökte melekler yerde insanlar
Ağlasın. (…-1942)

Yolculuk rüzgar gibi dağ dağ
Savurdu beni
Ayrılık bir cehennem
Yaktı kavurdu beni (1930-1992)

Bir fidanda dört gül idik
Şu feleğin bahçesinde
Kah ağlardık kah gülerdik
Neşe vardı gönlümüzde
Dertli bülbül bana kondu

Hem ağladım hem ağlattım
Seher vakti aldı beni
Dertten gamdan azat oldum (1933-1979)

Henüz 27 yaşımda
Kavak yelleri esiyordu başımda
Hiçbir şeyden korkmayan
Ölüme meydan okuyan
İnsanları çok seven
Dostlarıyla hep gülen
Bir garip insandım ben
Evlenip yuva kuracaktım
Yaşlandığı zaman
Büyüklerime ben bakacaktım
Mevlam böyle istedi
Ben ne yapabilirdim
Sizlere vasiyetim
Birbirinizi çok sevin
Ölüm varmış dünyada
Bunu siz de bilin
Fatiha okumadan sakın geçmeyin (1970-1997)

Bakıp geçme ricam budur
Ey Muhammet ümmeti
Mevtanın diriden bir Fatiha minneti
Kabrimizi ziyaret eden
O resulün ümmeti
Bize bir Fatiha ihsan eden
bulur cenneti (1304-1966)

Şu fani dünyanın zevkine
doymadan göçen Ömer (1929-1986)

Geçti gençliğim tatlı bir rüya gibi
Ey çeşm-i zar

Gülmedi biçare gönlüm
Meskenim oldu mezar (…-1948)

Dün ben sizin gibiydim
Yarın siz de benim gibi
olacaksınız (1877-1952)

Hep son verin gözyaşına feryada
Bugün varsak yarın yokuz dünyada (1319-1950)

15 aylık asker idim Elazığ'da
15 şubatta Azrail aldı görev başında
Ey şehit oğlu şehit
İstemem benden makber
Aguşunu açmış sana
Bak bekliyor peygamber
Bir kuş idim uçtum yuvadan
Ayrıldım anadan babadan yardan
Yazımı böyle yazmış yaradan (1954-1976)

Bugün bize ise yarın sizedir
Ziyaretten murat bir duadır (1935-1988)

İsmim yazılı taşımda
Vefatım erdi 17 yaşında (1971-1987)

Bir yunus olsaydım diye düşündüm
En yorgun nehir bile dolanıp
Bir yerde ulaşır denize (1976-1997)

Ben bir kuş idim uçtum yuvamdan
Felek ayırdı beni anadan babadan (1998)

Bir kuş idim uçtum dar dünyadan
Ecelim erdi trafik kazasından
İki yavruma doymadan (1955-1979)

~ Veda ~

Henüz girmiştim 48 yaşıma
Dermansız bir dert geldi başıma
Tam kavuştum rahata derken
Dünyaya doymadan kavuştum
kara toprağa (…-1952)

Foça Mezarlığı'ndan

Canım yavrum
Bu dünyada çok acı çektin
Melekler başında duaya dursun
Cennet kuşlarından Emre (1989-1994)

Sen küçüksün ölemezsin
Kefen bile giyemezsin
Kader ayırdı bizi
Dön desem de dönemezsin (1997-1998)

Neden bu kadar erken
ayrıldın bizden? (1972-1993)

Dalında solarken akşamın gülü
İçsen bir türlü
İçmesen bir türlü
Bu yara başka yara
Gözlerin görmese de (1340-2002)

Ben Hakk'a vasıl oldum
Bir gün sen de olursun
Ruhuma bir Fatiha okursan
Cennet mekânın olsun (1936-2006)

Gülmedi şu bahtım
gülmedi gitti
Bahtsız anne (1915-1986)

~ Veda ~

Örnek insan
Değerli öğretmen
Mükemmel anne (…-1995)

Yüreğimizde gözlerinden daha derin
Adından daha değerlidir yerin (1944-2005)

Güzel dünya ışımış mı
bilemedim ben
Özlem dolu gözyaşlarım
silemedim ben
Düşlere erdiğim yolun sonunda
Fatiha'dan başka bir şey
dilemedim ben… (1303-1970)

Al yeşil dökün anneler mezar taşıma
Alı ne felakettir
Geldi genç yaşta başıma
Felek zehir kattı tatlı aşıma
Vücudumu serdiler sel gibi
6 tane yavrum bakar el gibi
Anamın karımın yaşı akar sel gibi
Fethiye'de trafik kazasında ölen
Hayri (1942-1998)

Yokluğun birçok şeyi öğretti anne
Acılara karşı direnmeyi
Güçlüklere karşı yenilmemeyi
Ve her şeyden önemlisi
Mutsuzlukları mutluluğa dönüştürmeyi
Bizimle olmasan da yanımızdasın. (1960-1989)
Herkesin Kemal Abisi (1923-1998)
Gülüm benim ilk göz ağrım Ayşem
Yalnızım yanımda yokki neşem

~ Veda ~

Yeşil yaprak pembe zambak
menekşem (1923-2001)

Zamansız gittin bizi eksik bıraktın
Sol yanımız acıyor annem
Hakkını nasıl öderiz
Rahat uyu sultanımız (1918-2009)

Dün altında olan çimenler
Bugün üstünde yeşerdi
Anla ki, şu toprak
Günahlardan gayrı
Her şeyi örtmektedir. (1901-1993)

Gecemde gündüzüm annem
Uykumda rüyam annem
Bıraktın bizi öksüz
Çilelerin bitti mi annem? (1919-1988)

Varlığının bedelini
Yokluğunun kıymetiyle anladık. (1339-1994)

Naci usta Foça aşığı bir tersaneci
Gönüllerimizin devi (1948-2004)

Onuruyla yaşadı
Dürüstlükten şaşmadı (1913-2003)

Bu dünya öyle ki
Her usulü bağ sefa içinde
yaşayanlar ummasınlar bir vefa
Bir gelen bir daha gelsin
Kılmasın asla cefa

Sahibine kıl şefaat
ya Muhammet Mustafa (1336-2003)

78 yaşında Bolu'nun Coynuk
kazasında doğup Çanakkale'de
şehit İdris'in oğlu İdris Genç'i
baba hasreti aynı toprağa
çekmiştir. (1326-1987)

Otların görkemli
Güzel çiçeklerin mağrur olduğu
zamanı çok gerilerde bıraktık
Yas tutmak yok
Anılarla güçlüyüz artık (1940-1988)

Gülmeyen yüzüm Cenab-ı Allah
bana süper oğlan verdi. Büyüttüm
okula saldım arkadan darbe trafik.
Adı kaza. Tabi öldü 1 sene sonra
Aynı darbe bana. Tabi ömrüm bitti. (1962-1992)

Geceleyin bir ses böler uykumu
İçim ürpermeyle dolar neredesin?
Yıllar var ki, arıyorum ben onu
Aşıkıyım beni çağıran bu sesin
Gün olur sürüyüp beni derbeder
Bu ses rüzgârlara karışıp gider
Gün olur peşimden gelir beraber
Ansızın haykırır bana neredesin? (1949-2004)

Hayırlı evlatlar anası
Vefakâr eş (1924-2001)

Yaktın beni sigara
Elli altı yaşında (1938-1994)

On yedi yaşında felek kıydı canıma
Bu genç yaşta aldı beni toprağa
Adım Muhsin soyadım Atilla
Allah kabul eder
Okursan bir Fatiha (1962-1979)

Ben Hakk'a vasıl oldum
Sen de bir gün olursun
Bir Fatiha okursan
Makamın cennet olsun (1322-1967)

Severek yaşadı
Sevgisiyle yaşattı (1919-1995)

Ben bir tomurcuk gül idim
Kader gülmedi yüzüme
Çok aradım bulamadım kalbe çareyi
Düşmanıma vermesin Allah bu acıyı (1945-1965)

Dünyanın en güzel eşi
Dünyanın en güzel annesi (1950-2002)

Yeni Foça Mezarlığı'ndan

Bu dünyadan bir Volkan geldi geçti
Üç günde ömrünü derdi geçti
Cihan yandı onu gidişine
Yürekleri ateşe verdi geçti (1979-1996)
Fedakâr temiz kalpli çalışkan annem
Her an kalbimizdesin
Her şeyi sana borçluyuz

İyi uykular annem
Allah'ın sevgisi seninle olsun. (1929-1996)

Doyurdu korudu herkesi hoşnut etti
Can borcu vardı çabucak verdi (1953-1996)

Ağlıyorum peşinden her şeyim gitti
Ne yazık ki, kurtulamadım
ecelin elinden
Mahşer bile yanıyor
benim bitmeyen ateşimden (1914-1997)

Seni bir güne değil bir ömre
sığacak kadar çok seviyoruz (1930-2002)

Bütün acılar üstüme yağdığında
Sen bana açılan şemsiyesin anam (1944-2007)

Ziyaretten maksat bir dua
Bugün bana yarın sana (1895-1984)

Bu dünya baki
İnsanlar gelir geçer
Bizleri ziyaret edenler
Kabir taşından seçer (...-1960)

Hiçmiş hayatın varlığı
Ölümüme sebep kanser hastalığı (1317-1970)

İstanbullu emekli gümrük
memurlarından dürüst insan
Mustafa Sezer (1926-1998)

İyi geçirilmiş bir gün
mutlu bir uyku getirir

İyi geçirilmiş bir hayat da
mutlu bir ölüm. (1926-1998)

Diyar gurbette tutuldum
amansız derde
Dönmesi mümkün olmayan yolda (1939-1990)

Ekberi cihad sonunda
muzaffer olan yatır
Kenzi mahfi sırrına
aşina olan yatır
İyice bak bizlere ki
ayine-i kuranız
Sırrı ahfa menzilinden
hay nefha eden yatır. (1929-1989)

Midilli mübadillerinden genç yaşta
bir kaza nedeniyle hayatını
kaybeden Nevzat. (1906-1931)

Ben evimin gülüydüm
Ailemin bülbülüydüm
Kader değil ecel değil
KATİL yetişti ardımdan
Doyamadım ne aileme ne dünyama
Aldı benden canımı verdi toprağa
Gözyaşları döküldü ardımdan (1997-1999)

Bir kuş idim uçtum yuvamdan
Katil eli ayırdı anamdan babamdan (1975-1989)

Canım babam
Sen ölümün en güzelini seçtin
Ne kendin çektin ne çektirdin

Mekânın cennet ruhun şad olsun
Her zaman Fatihalar okunsun (1340-1992)

Cihana geldim bulamadım
derdime ilaç
Ne zengin gördüm tok
ne fakir aç
Mezarımdan geçerken iki elini aç
Sen de olacaksın duaya muhtaç (1910-1988)

Bakıp geçme ey Muhammet ümmeti
Ölünün diriden fatihadır minneti (1897-1966)

Güneş batar karada sıcaklığı kalır
Kar düşer toprakta aklığı kalır
Yiğit ölür geride şanı kalır
Âşık ölür dilde destanı kalır
Ve dost ölür sinede harı kalır (1990-2007)

Aliağa Mezarlığı'ndan

Biz iki kardeş
cennetin bahçesindeyiz
Sakın ağlama anacığım
biz birer meleğiz
Cennetin kapısında bekleriz
Gözyaşların sel olur önümüzde
derya olur
O deryayı geçmek için
kıyamete kadar bekleriz (…-1977)

Yürek olmayınca bilek neye yarar
Canan olmayınca can neye yarar

Söyle nazlı yarim sen olmayınca
Hayat neye yarar? (1954-2002)

Babaların en iyisi rahat uyu (1929-1982)

Sığmazsın bilirim birkaç mısraya
Anlatmak isterim seni dünyaya
Acelen neydi ki, uçtun semaya
Mezarının başında ağlarım baba (1961-2009)

O güzel gözlerine bakmamak
elde mi ki,
O tatlı sözlerine kanmamak
elde mi ki,
Ayrılık tek kaderim
Sensiz nasıl ederim
Belki ölür giderim
Ölmemek elde mi ki, (1978-1995)

Canım babamız, ağabeyimiz
Sen rahat uyu
Bir gün misafiriniz (1946-2003)

Dileğim, senin aramızdan ani
Ayrılmana ihmal sonucu mu demeli
Yoksa kader mi alın yazısı mı
Bir anlam veremiyorum
Sen kalbimizde hep yaşayacaksın (1975-2000)

Bulgaristan'da doğdu
Buralardaymış sonu
Sevimli bir adamdı
Rahmetle anın onu (1951-2002)

Her soluk alışımızda sen varsın.
Seninle kavuşmak hayaliyle mutlu
olarak son nefesimizde de sen
olacaksın. (1950-1999)

Baba, bu dört aydınlık harfin içinde
sevgi, dostluk, öğretmen, nasihat,
sabır, okul, güven, güneş, gülücük,
destek ve hayallerimin en büyük
kahramanı saklı babam.
Sen rahat uyu. (1921-2001)

Anmadığımız gün yok ki, seni
Sen her yerde kalbimizdesin
Trafik kazasıymış alın yazın neylersin
Sen şimdi hatıralarla içimizdesin (1941-1992)

Doymadım dünyaya
Aradım durmadım hudaya
Yoktur kabirde eşim
Allah olsun yoldaşım (1327-1959)

Kalpten ölen Saim
Yaşı 21 (1949-1970)

Babaların en iyisi (1332-1985)

Ah ölüm 30 yaşımda sara geldi bu
nazik tenime. Bulmadı sıhhat
vücudum sebep oldu mevtime akıbet
vurdu ecel rıhlet göründü canıma
okuyup bir Fatiha ihsan edeler (1917-1960)

Adı güzelim Mevlana şekerim (2003-2007)

~ Veda ~

Ah firak
Dünyada göç eyledi ahrete (…-1993)

Benzerdim taze yaprağa
13'ünde girdim kara toprağa (1972-1985)

Hayat çok güzel acılar olmasa
Dünya çok güzel ölüm olmasa (1946-1988)

Beni hatırlamak
İrem bağında gül koklamaktır (1964-2002)

Babamız gönlümüzde yağmur tanesi (1920-2001)

Hayat dönüş bileti olmayan
bir yolculuktur. (1926-2005)

Gençliğime doyamadım
15 sene tahsil gördüm
Muradıma eremedim
Gurbette derdimi bildiremedim (1940-1962)

Bir tabip getirin yaramı açın
Yaram çok derinde kefenimi biçin
Yıkılmış hane fukara bendi bağlasın
Ya ben ağlamayayım kimler ağlasın
Yaralı sinemi anam bağlasın (1936-2004)

Cefakâr canım annecim rahat uyu (1926-1984)

Allah'ın dediği olur
Yaşar dediler yaşamam için
Ezelin yaşasın benim için
Gençliğime doyamadım

Yetişti bir trafik kazası
Dünyamı görmememem için (1954-1978)

İki kardeşim acı kaderi
Yetişti bir trafik kazası
Doyamadım dünyama
Mutluluklar diliyorum
Can ve Cem oğullarıma (1941-1982)

Böbrekti derdim
Haktandı emrim
Bu kadarmış ömrüm
Duada etmeyin mahrum (1955-1988)

Babasının oğlu anasının oğlu
Ablasının gülü ailesinin altın topu (1999-2004)

Balböceği Berra (2000)

Hü deyip geldim cihana
Bir gün mihman oldum bu cihana
Yokmuş cihanın vefası
Dost deyip sefer kıldım
Hana ben deyi
Ali abi göz yumdu bu cihana (1952-1992)

Dünya fani Allah baki (1969-1973)

Bir trafik kazası sonucu hayatını
kaybetmiştir. (1970-1990)

Bir garip gurbetçiydim
diyar diyar alındım
çok çalıştım yoruldum

oğlum kızım var diye çok güvendim
mal mülk edindim
mal da yalan mülk de yalan
arkadaş biraz da sen oyalan oku (1930-1998)

Gülmedi kara bahtım gülmedi gitti
Bu koskoca dünyada 62 sene geçti
Kendimi sandım rüyada (1939-2001)

İşte gidiyorum bir şey demeden
Arkama dönmeden
şikâyet etmeden.
Hiçbir şey almadan
bir şey vermeden.
Yol ayrılmış görmeden gidiyorum. (1975-2009)

Ziyarette murat bir duadır
Bugün bana ise yarın sanadır (1917-1961)

Yakın kaldı yakın zamanım
İşte gidiyorum kaşı kemanım
Benim sevgi idi dinim imanım
Özleyenlerim beni böyle bilsinler (1920-2001)

Annemin babamın biricik gülüydüm
On altı yaşımda ecel geldi götürdü (1974-1990)

Ömrümüzün son demi
Son baharıdır artık
Maziye bir bakıver
Neler beler bıraktık (1945-2002)

Gülmedi kara bahtım
Bu koskoca dünyada
94 sene geldi geçti
Ne kadar çabuk
Kendimi sandım rüyada (1903-1997)

Çilesiz bir günüm olmadı gitti
Bilemedim ömrümün suçu ne
Mutluluk kapımı çalmadı gitti
Murat yalan imiş umutsa hayal
Bu kötü yazıma kader diyorlar
Dertler zincirine vuruldum
Gittiğim bu yolun dönüşü yok
Hakkınızı helal edin elveda
Kader böyle imiş ağlama anam (1977-2008)

Sonuç

Kültürümüzde veda denince akla gelen ilk konulardan biri ölümdür. Veda ederken hangi duygu ve düşüncelerin ağır bastığı ise şüphesiz mezar taşı sözleri tanıklığında ortaya çıkmaktadır. Cumhuriyet dönemi örneğinden yola çıkarak anlam ve biçim bakımından incelediğimiz 256 mezar taşı sözü bize dil-kültür çerçevesi doğrultusunda dönemin ne denli zengin anlatım yollarıyla meydana gelen bir mezar taşı sözü geleneğinin olduğunu göstermiştir.

Cumhuriyet dönemi, dilin ifade gücünden fazlasıyla yararlanılan, ölüm-hayat tezatına samimi bir duygu yoğunluğu ile bakılan, dönemin bireyselliğe imkân veren yönü dolayısıyla hür seslenişleri içeren bir mezar taşı sözü karakteristiği yaratmıştır.

Kaynaklar

Boyraz, Şeref, *Türkiye'de Mezar Taşı Sözleri,* Akçağ Yayınları, Ankara, 2003.

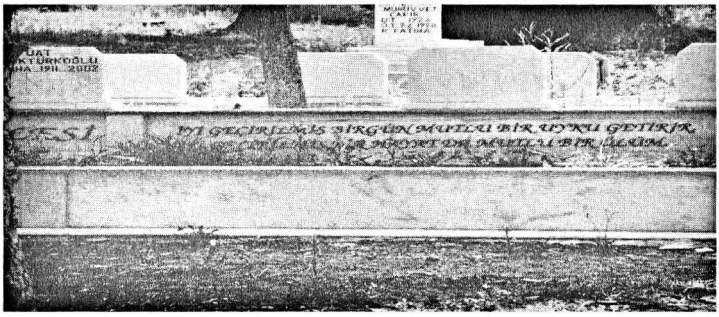
Karamağaralı, Beyhan, "Kültür Tarihimiz Bakımından Mezar Taşlarının Önemi ve İkonografisi", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu,* Mezarlık Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999.

~ Fotoğraflar ~

DÜNYANIN EN GÜZEL
EŞİ
DÜNYANIN EN GÜZEL
ANNESİ
Mahpup YEŞİLKAYA
Ruhuna Fatiha
24.02.1950 - 24.12.2002

NEREDESİN
GECELEYİN BİRSES BÖLER UYKUMU
İÇİM ÜRPERMEYLE DOLAR NEREDESİN?
YILLAR VARKİ ARIYORUM BEN ONU
AŞIKIYIM BENİ ÇAĞIRAN BU SESİN
GÜN OLUR SÜRÜYÜP BENİ DERBEDER
BU SES RÜZGARLARA KARIŞIP GİDER
GÜN OLUR PEŞİNDEN GELİR BERABER
ANSIZIN HAYKIRIR BANA! NEREDESİN?

BUCALI BOŞNAK
ABDULLAH OGLU
MEHMET ALİ
YARBARCIK
FATİHA
2.1925
2003
BENİM BABAM MERT
ADAMDI MANGAL GİBİ
YÜREĞİ PAMUK GİBİ
KALBİ VARDI FEDAKAR
KOSKOCA BİR ÇINARDI
ÜSTÜMDEKİ KOL
KANAT SIRTIMIZI
YASLADIĞIMIZ
DAĞ GİBİYDİ BEN
BABAMIN ÇOCUĞUYUM

Nagima'ya Veda

Uğur SOLDAN*

Eserleri yüz elliden fazla dile tercüme edilen ve ünü dünyanın her yerine yayılan Cengiz Aytmatov sadece yazdığı kitaplarla değil hayatının farklı dönemlerinde yüz yüze kaldığı acılarla da bilinen bir yazardır. Kendisiyle yapılan röportajlarda özellikle babasının ve diğer yakın akrabalarının Stalin döneminde maruz kaldıkları zulümlere değindiği olmuştur. Hiç kuşkusuz pek çok trajedinin kesişme noktasında yer alması Aytmatov'un sanat anlayışının ve fikirlerinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Bu düşünceyle, onun kız kardeşi Roza Aytmatova tarafından kaleme alınarak Kırgızca ve Rusça yayımlanan *Tarıhtın Aktay Baraktarı*[1] (Tarihin Yazılmamış Sayfaları) adlı kitabından derlediğimiz bazı bilgileri ve belgeleri bu makale çerçevesinde değerlendirerek Aytmatov ailesinin o dönemde yaşadığı acıları ele almaya çalışacağız.

Bilindiği üzere Cengiz Aytmatov'un anne tarafı Tatar'dır. Dedesi Hamza Abduvaliyev, Kazan'a yakın bir yerde bulunan Myaçkara Köyü'ndendir. 1880'li yılların başında hem yeni yerler görmek hem de ticarî faaliyetlerine uluslararası bir hüviyet kazandırmak için eşini ve oğlunu ardında bırakarak Çin'e doğru yola çıkar. Bugünkü Kırgı-

* Öğr. Gör. Uğur Soldan, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek, Kırgızistan. ugursoldan@gmail.com

1 Roza Aytmatova, *Tarıhtın Aktay Baraktarı*, Biyiktik yayınları, Bişkek, 2007, 216 s.

zistan'ın bulunduğu yerden geçerken Issık Göl'ün manzarasından ve o bölgenin tabiatından çok etkilenir. Çin'e gitmekten vazgeçip gölün doğu tarafına yerleşir. Burada kendine bir dükkân açar. Belki de açık sözlü, güvenilir, yetenekli ve sözünde duran biri olduğundan kısa zamanda işlerini ilerletir. Başlangıçta sadece Rusya'dan getirdiği kumaşları satarken bir süre sonra dokuma tezgâhları kurup kumaş üretimine başlar. Bunun yanı sıra ziraatçılıkla da ilgilenir. Rusya'dan getirttiği çeşit çeşit elmaları büyük bir titizlikle yetiştirir. Seleksiyon metoduyla onları geliştirir ve yeni cinsler elde eder.[2]

O yörede yaşayan insanların ekonomik durumlarının iyileşmesine ve hayat standartlarının yükselmesine katkıda bulunduğu için, Hamza Bey, Issık Göl'de tanınan ve sevilen biridir artık. Ailesinden uzakta olduğundan burada tekrar evlenir. İkinci eşi Almatılı dindar bir ailenin kızıdır. Adı Aziza olan bu bayan eğitimli, kültürlü ve oldukça güzeldir. Kocasının sert mizacına karşılık o yumuşak ve şefkatlidir. Hamza Bey ile Aziza Hanım'ın Zeynep, Muhammed, Sabir, Şarif, Asmiya, Gülşa, Nagima ve Abdulla adlarında sekiz çocukları olur. Bu çocuklar içinde annesine en çok benzeyeni Nagima'dır.[3]

1921 yılında Sovyet idaresi zenginlerin mal varlıklarına el koymaya başlar. Tabi bu arada Hamza Abduvaliyev'in de sahip olduğu her şey elinden alınır. Çocuklarından kimisi Taşkent'e, kimisi Fergana'ya, kimisi Margalan'a gönderilir. Cengiz Aytmatov'un annesi Nagima Hamzayevna ile babası Törekul Aytmatov'un tanışması ve evlenmesi işte bu yıllara rastlamaktadır.

1930 yılında Hamza Bey ile Aziza Hanımı oğulları Sabir Taşkent'e götürür. Bir yıl sonra Aziza Hanım vefat eder. Eşi-

2 *A.g.e.*, s.101.
3 *A.g.e.*, s.104.

nin yokluğuna dayanamayan Hamza Bey de hemen onun ardından âlem-i bakiye intikal eder.[4] 1934'te Cengiz Aytmatov'un dayısı Sabir Namangan'da hapse atılır. Gülşa teyzesinin kocası Vakas, Çar'ın soyundan geldiği gerekçesiyle idam edilir. Diğer dayısı olan Şarif 1944 yılında ardında hasta hanımını bırakarak askere gider. Jambul'dan geçerken yakınlardaki Şeker Köyü'nde yaşayan kız kardeşlerini görmek ister, fakat görüşme imkânı bulamadığı için aşağıdaki mektubu yazmakla yetinir.

"Aziz Kardeşlerim.

Ben 06.03.1944 tarihinde Jambıl'a geldim. Savaşa gönderiliyorum. Hepimiz Allah'a emanetiz. Sizler nasılsınız? Çocuklar iyiler mi?

Asfandiyar'a, Cengiz'e, İlgiz'e ve iki küçük kıza selam söyleyin. Benim adıma öpersiniz. Herkesi çok özledim. Başa geleni yaşamak zorundayız. Devrin şartları ile mücadele etmek çok zor. Sarvar, Galiya, Zaynab, Farid, Rustam, Rinat hepsi iyiler. Benim gitmeme onlar da üzüldüler. Çare yok, ne yapalım? Allah hepimizi tekrar mutlu günlerde buluşturmayı nasip etsin diye gidiyorum. Muhammed'den de mektup alıyoruz.

Sevgili kardeşlerim artık sağlıcakla kalın. Dilerim mutlu günlerde buluşuruz. Allah Teala sağlıkla geri dönmeyi nasip etsin. Mektup yazarım. Hoşçakalın. Hepinizi öpüyorum. Belirsiz kaderin yoluna doğru gidiyorum. Allah'a emanet olun.

Şarif, 06.03.1944"[5]

Bu mektup ulaştıktan bir süre sonra Şarif Bey'in hanımı vefat eder. Aradan daha altı ay geçmemiştir ki, Nagima Hanım'a Taşkent'teki akrabalarından gelen başka bir mektup onun gözyaşlarına boğulmasına neden olur: Kardeşi Şarif savaşta yaşamını yitirmiştir...

4 *A.g.e.*, s.115-116.
5 *A.g.e.*, s.128.

Yine aynı yıllarda Aytmatov'un Muhammed dayısı da askere çağrılmıştır. Sevk edildiği birliğe vardıktan kısa bir süre sonra ağır yaralanır. Kızkardeşi Nagima'ya gönderdiği son mektubunda şunlar yazılıdır:

"Değerli kardeşim Nagimakay ve sevgili yeğenlerim, gelinim! Herkesi selamlıyorum.

Nagima, bu benim sana yolladığım son mektubum olabilir. Gün geçtikçe sağlık durumum ağırlaşıyor. Şayet ben ölürsem hoşça kal, ben sana hakkımı helal ediyorum, sen de bana hakkını helal et! Senden istirhamım Kuran okuduğun zamanlarda benim için de dua et. Çocuklarınla hep mutlu ol! Sen mutlu yaşamaya layıksın. Çok zor günler geçirdin ve hepsinin üstesinden geldin. Havalar ısınınca sana gelmek istiyordum. Gelinini tebrik etmek isterdim. İnsanın kendi oğlunu evlendirmesi ne kadar güzel bir duygudur. Senin adına çok sevindim. Senin bu mutluluğunu paylaşmak isterdim... Fakat nasip olmayacak galiba... Yine de olur ya Allah'tan şifa gelir de iyileşirsem gelebilirim.

Sağlıcakla kal!

Abin Muhammedcan"[6]

Nagima Hamzayevna bir taraftan bu acılarla baş etmeye çalışırken diğer taraftan hem dört çocuğunun geçimini sağlamak için çetin bir hayat mücadelesi vermekte hem de uzun yıllardan beri haber alamadığı kocası Törekul Aytmatov'un akıbetinden endişe etmektedir. T. Aytmatov'un acı sonunu hazırlayan sürece geçmeden önce onun hayat hikâyesini kısacaca hatırlamakta fayda var diye düşünüyoruz.

Törekul Aytmatov, öteden beri Kırgızistan'ın Talas şehrinin Şeker Köyü'nde yaşaya gelmekte olan bir aileye mensuptur. Babası Aytmat Kimbildiyev deri işlemeciliği, terzilik ve kuyumculuk işleriyle uğraşan oldukça yetenekli ve

6 *A.g.e.*, s.117-118.

girişimci ruha sahip biridir. Ayımkan Hanım'la evlidir. Köyüne Singer marka dikiş makinesi getirip elbise dikmeye başlayan ilk kişi olduğu için Makineci Aytmat diye tanınmaktadır. Şeker Köyü, coğrafî olarak çarşı pazardan uzak bir yerde bulunduğundan köylüler buğdaylarını başka yerlerde bulunan değirmenlere götürüp öğütmek zorundadırlar. Aytmat Kimbildiyev, köylülerini zahmetten ve masraftan kurtarmak için Şeker'e bir su değirmeni kurar. Fakat bu değirmen bir yangın neticesinde kullanılamaz hale gelince, 1913 yılında oğlu Törekul ile birlikte Maymak İstasyonu yakınındaki demir yolu tünelinin inşaatında çalışmaya gider. Daha ilk günden itibaren küçük Törekul tecessüsüyle ve çalışkanlığıyla dikkat çeker. Rusçayı çok hızlı bir şekilde öğrenir. Bu çalışkanlığı, kabiliyeti fark eden oradaki mühendisler, Aytmat Kimbildiyev'e "oğlunu Oluya Ata'daki Rus Tüzem Okulu'na vermesini" tavsiye ederler. Törekul Aytmatov bu okulda okumaya devam ederken babası köyüne geri gider. 1920 yılına gelindiğinde Aytmat Kimbildiyev hastalanır. Bunun üzerine oğlu Törekul da köye döner. Hasta yatağından oğlunun geldiğini görünce, yanına gelmesini işaret eder ve son nefesini vermeden önce

> "— *Törekul oğlum, sen oğullarımın en büyüğüsün. Yaşın 17'ye geldi. Ablan Ayımkül ve kardeşin Karagız evlenip gitseler de sen onlara destek olacaksın, onlar her hâlükarda sana gelip sığınacaklar. Kız kardeşin daha yeni on dört yaşına girdi, erkek kardeşin Rıskulbek ise on yaşını doldurmadı bile. Onları büyütmek gerekir. Benim hayatım sona eriyor galiba. Ailenin sorumluluğunu sana veriyorum. Sana güveniyorum oğlum...*"[7] der.

Babası vefat ettikten sonra annesine ve kardeşlerine bakmaya başlayan Törekul Aytmatov, 1926 yılında Issık

7 *A.g.e.*, s.55.

Göl'deki Karakol şehrinde Komünist Parti temsilcisi olarak çalışmaya başlar. Daha önce de belirttiğimiz gibi Nagima Hamzayevna'yla karşılaşması ve evlenmesi bu yıllara rastlar. Karakol'da 6 ay çalıştıktan sonra SSCB Parti Komitesi'nin Celalabad İl Sorumlusu olarak atanır. 1929 yılına kadar bu görevi yürütür. 1934'e gelindiğinde Kırgızistan SSCB Parti Komitesi İkinci Sekreteri olur. 1935 yılının Ocak ayında Moskova'ya Kızıl Profesörler Enstitüsü'nde okumaya gider. Yanında hanımı ile çocukları Cengiz, İlgiz ve Lusya da Moskova'ya gitmiştir. Dördüncü çocukları olan Roza, Moskova'da dünyaya gelecektir.

1936-1937 yılları Stalin'in baskı ve zulüm dönemi olarak da anılır. Bu yıllarda Kırgızistan'ın ileri gelen aydınlarının (özellikle de Sosyal Turan Partisi'yle bağlantısı olanların) üzerinde kara bulutlar dolaşmaya başlar. 1937 yılının Ağustos ayı ortalarında bir gün Törekul Aytmatov Enstitü'den morali bozuk bir şekilde gelir. Hanımına dönüp:

— Nagıy, sen çocukları al da Şeker'e git, der. Nagima Hanım:

— Seni nasıl bu halde bırakıp gideyim. Ne olacaksa beraber görelim, diye cevap verir.

— Hayır, Nagima! Senin çocuklara bakman gerekir. Zaten duyuyorsun, bazıları eşleriyle birlikte hapiste yatıyor. Hapse alınanların çocuklarını yetiştirme kurumlarına vermişler, hatta adlarını soyadlarını bile değiştirmişler. Biz ikimiz de hapiste yatarsak çocuklarımızın hali ne olur? Benim kendimi savunmaya gücüm yeter. Oradan çıkınca sizi nerede ve nasıl arayıp bulacağım?

— Öyleyse hepimiz beraber gideceğiz. Oradan köye ulaşırsak Çatkal Dağları tarafına geçeriz. Ondan sonra Allah kerim...

— Hayır, ben nasıl kaçarım. Benim hiç bir suçum yok. İkincisi, Allah'a şükür Kırgızistan'da tanınan birisiyim. Her

neyse, artık başkalarının başına ne gelirse bizim başımıza da o gelir. Şu an hiç değilse çocukları düşünelim, deyip başını iki elinin arasına alıp oturur.

— Tamam, çocukları Şeker'e götürüp Roza'yı sütten keserim, sonra geri gelirim. Artık altı aylık oldu. Senin yanında olurum.

Nagima Hanım yola çıkmak için hazırlıklara başlar. Bavula çocuklarının kıyafetlerini, kendi eşyalarını, doğum gününde eşinin hediye ettiği sofrayı ve yolda çocuklarına okuyacağı kitabı koyar.

Törekul Aytmatov, Kazan İstasyonu'na kadar götürür onları. Trene bindirir, çantalarını yükler. Çocukları ona doğru dönüp:

— Baba biz nereye gidiyoruz? diye sorarlar.

— Evimize gidiyorsunuz, diye cevaplar.

— Neredeki evimize? Sen de bizimle geleceksin değil mi baba?

— Talas'taki evimize gidiyorsunuz. Ben arkanızdan geleceğim, diye cevap verir.

Çocuklar sevinerek:

— Yaşasın biz Talas'taki evimize gidiyoruz! diye bağırırlar.

Tren yavaş yavaş hareket etmeye başlar. Babası çocuklarını son kez kucaklayarak tekrar tekrar öper:

— Güle güle Nagima, çocuklara dikkat et, der.

Tren hareket eder. Törekul Aytmatov merdivenlerden iner ve vagon hareket ederken o da vagonun yanında yürüyerek: "*Nagıy, görüşürüz! Çocuklara iyi bak!*" diyerek el sallaya sallaya gerilerde kalır.

Nagima Hanım ise hâlâ kucağında bebeğiyle penceredir. Kocası görünmeyecek kadar geride kalınca gözünden akan yaşları fark eder. Çocuklar görmesin diye göz-

yaşlarını siler.[8] Cengiz Aytmatov o güne ilişkin olarak hatıralarında şunları anlatır:

"Ben o zaman 9 yaşlarındaydım. Babamı iyi hatırlıyorum ve her şey dün olmuş gibi gözümün önünde. Herhalde o kendisinin sürgüne gideceğini hissederek ona da sıra geleceğini görüyor gibiydi. Bu yüzden ailesini koruması gerektiğini düşündü ve hemen bizi Moskova'dan kendi vatanımıza gönderdi. Ben o zaman kendi iç dünyamda kötü bir şeyler olmakta olduğunu hissetim. Annemi ve bizi trene yerleştirdi. Tren yavaş yavaş hareket etti. Babam trenle birlikte peşimizden koştu, koştu... Biz babamızla son kez bu şekilde vedalaşmış olduk."[9]

31 Ağustos 1937 tarihinde tren Şeker Köyü yakınlarındaki Maymak İstasyonu'na gelir. Nagima Hamzayevna çocuklarıyla beraber trenden indikten sonra 18 kilometre uzaktaki Şeker Köyü'ne at arabası üzerinde varır. O sırada Törekul Aytmatov Moskova'da bir toplantıdadır. İşi bitince hemen postaneye koşarak eşine mektup yazar ve gelişmeler hakkında bilgi verir. 10 Kasım 1937'de Kızıl Profesör Enstitüsü'nden kaydı silinir. Zaman hızla ilerlemektedir. Ne yapacağını bilemez. "Postaneye gidip telgraf çeksem mi?" diye düşünür. Fakat "herkese ilan etmiş olurum" diye bu düşünceden vazgeçer ve aşağıdaki mektubu yazar.

"Nagıy!
Senin 19.11. de yazdığın mektubu 25.11.'de aldıktan sonra durumunuzun iyi olduğunu öğrenip verdiğin haberlere sevindim. Benim işim şimdilik geçen gönderdiğim mektupta nasılsa öyle devam ediyor. İhtiyaç duyduğum bir şey olursa ve zorlanırsam haber vereceğim. Roza'nın hediyesini hâlâ gönderemedim. Roza zayıfladı demişsin. Ne oldu, hastalandı mı yoksa? Tekrar mektup gönderdiğinde çocukların durumu

8 *A.g.e.*, s.142-144.
9 *Litsa Gazetesi*, 13 Mart 2008. (Nakleden: R. Aytmatova, *a.g.e.*)

hakkında yaz olur mu? Ben de biraz hastayım demişsin. Aman kendine dikkat et. Çocuklara iyi bak. Defteri sonra göndereceğim. Çocukları benim için öp. Soranlara da selam söyle. Merak etme. Kendine iyi bak. Görüşürüz.

Törekul"[10]

Törekul Aytmatov'dan gelen son mektuptur bu. Zaten mektubu yazdıktan 5 gün sonra tutuklanır. Moskova'dan Kırgızistan'a getirilir. 14 Ocak 1938'de Frunze (şimdiki Bişkek) Hapishanesi'ne konulur. Sosyal Turan Partisi'nin önde gelenlerinden biri olmakla ve insanları devrime karşı isyana teşvik etmekle suçlanır. Soruşturmayı Kırgız Devlet Güvenlik Komiseri Asteğmen Klimanov ve memur Trubnikov yapar. 5 Kasım 1938'de saat 23.05'te SSCB Yüksek Mahkemesi'nde duruşma gerçekleşir. Salonda sadece sanık ve hâkim vardır. Herhangi bir delile ya da şahide ihtiyaç duyulmaz. Törekul Aytmatov yapılan suçlamalarla ilgili olarak kendini savunma imkânı bulamaz. Duruşma sona erer. Saat 23:25'te karar ilan edilir. Hâkim, Törekul Aytmatov'a ölüm cezası verildiğini açıklar. Böylece duruşma sona erer. Törekul Aytmatov'dan başka aynı suçtan 40 mahkûm ölüm cezasına çarptırılır. Sonraki günlerde 97 kişi daha idama mahkûm edilir.

Törekul Aytmatov'la hapishanede aynı koğuşta kalan Tenirberdi Alapayev onun son günlerine şahit olmuştur. Alapayev o zamanlar Komünist Partisi Gençlik Kolları'nda çalışmaktadır. Halk düşmanı oldukları gerekçesiyle önce ağabeyini daha sonra onu gözaltına alırlar. Tenirberdi Alapayev başından geçenleri şöyle anlatıyor:

"Bir gün sorgu yargıcı, tavırlarımdan tepesi atmış olsa gerek, silahının namlusuyla, olanca kuvvetiyle ağzıma vurdu. Dişlerimin neredeyse yarısı dökülmüş... bayılmışım.

10 R. Aytmatova, *a.g.e.*, s.148.

Aradan ne kadar süre geçtiğini bilemiyorum. Ayıktığımda kendimi koğuşun taş döşemelerinde buldum. Etrafıma bakındım. Her günkü dayaktan yüzü gözü şişmiş, perişan halde altı yedi kişi vardı. Köşede bir tane demir karyola duruyordu. Baş ucumda oturan adam, yüzümden, dudaklarımdan akan kanı siliyordu. Merhametli birisi olduğu gözlerinden belliydi.

'Kalk, canım, benim yerime yat', deyip kalkmama yardım eden adam beni karyolaya yatırdı. Cezalılar, koğuştaki tek karyolaya sırayla yatıp dinleniyorlarmış. O gün sıra o adammış. Taş döşeme o kadar soğuktu ki, soğuk iliklerine kadar işliyordu. Diğerlerinden çıt çıkmadı. Hatta birbirlerine bir kelime etmekten bile korkuyorlar gibiydi.

Ertesi gün iyice tanış olduk. Bana yardım eden kişinin adı Törekul Aytmatov'muş."[11]

Birkaç gün sonra polisler gelip Törekul Aytmatov'u götürürler. Giderken Tenirberdi Alapayev ile vedalaşır. Aradan iki gün geçer. Polisler tekrar gelip "*Aytmatov'un eşyaları var mı?*" diye sorarlar. Tenirberdi Alapayev'in üzerine birden bire sıkıntı çöker ve "*Aytmatov'a ne oldu?*" diye sorar. Polis bu soruya alaylı bir şekilde "*Çok şey bilmek istersen sen de öyle olursun,*" diye cevap verir.

Talas'ta Törekul Aytmatov'un yolunu gözleyenlerin olan bitenden haberleri yoktur. Artık ne mektup gelmektedir ne de bir haber. Aradan zaman geçtikçe kaygıları ve korkuları artmakla birlikte onun bir gün çıkıp geleceğini ümit etmektedirler. Günler, aylar, yıllar hep bu ümitle geçer ancak Törekul Aytmatov bir daha dönmez.

Stalin döneminde KGB'nin Bişkek yakınlarındaki dinlenme tesislerinde görev yapan işçilerden biri 1938 yılında halk düşmanlığı suçundan idam cezasına çarptırılanların infaz edilişlerine şahit olur. Aradan yıllar geçtikten sonra

11 Cengiz Aytmatov-Muhtar Şahanov, *Şafak Sancısı*, Da Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.37.

ölüm döşeğinde yatarken kızlarından birine gördüklerini, bildiklerini anlatır. 1991 yılına gelindiğinde Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla konjonktür değişir ve 1938 yılında yaşanan olaylar gün yüzüne çıkar. Bir rivayete göre toplu mezarın ortaya çıkarılması sırasında Cengiz Aytmatov, babasının kemiklerinin bulunduğu sandığın başına geçip "*Elli yıldır seni arıyorum baba*" diye hıçkıra hıçkıra ağlamıştır.[12]

Kaynaklar

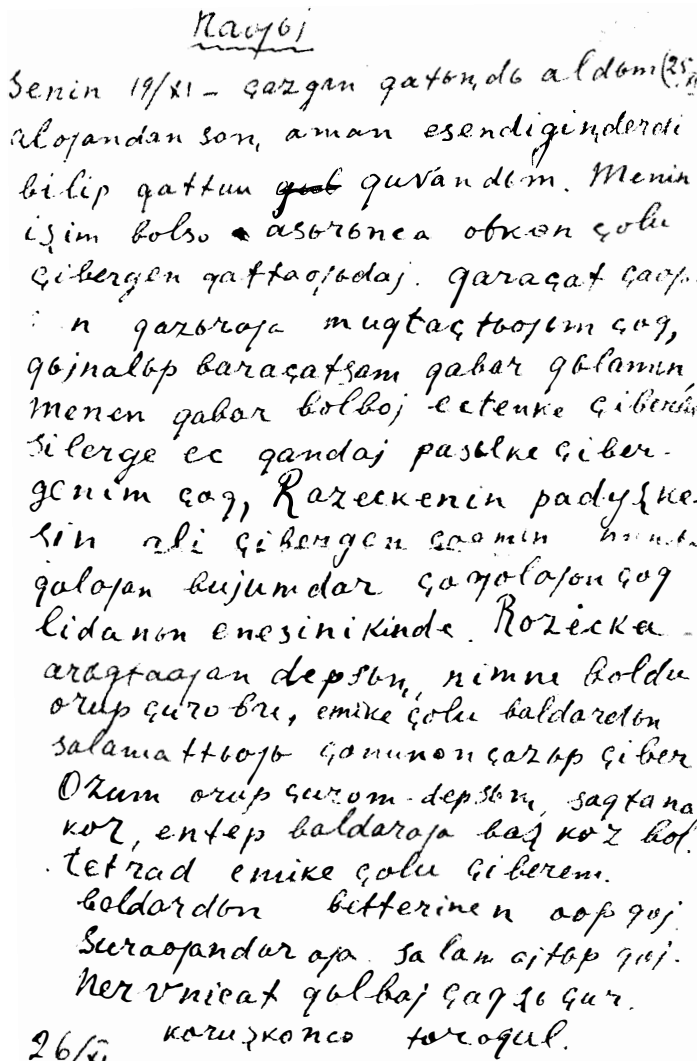
Aytmatova, Roza, *Tarıhtın Aktay Baraktarı*, Biyiktik Yayınları, Bişkek, 2007.

Aytmatov, Cengiz-Şahanov, Muhtar, *Şafak Sancısı*, Da Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Ahmet Buran, "Manas Destanı, Törekul Aytmatov ve Çon-Taş Katliamı", *Kardeş Kalemler*, Sayı: 12, Aralık 2007, s.75.

12 Ahmet Buran, "Manas Destanı, Törekul Aytmatov ve Çon-Taş Katliamı", *Kardeş Kalemler*, Sayı: 12, Aralık 2007, s.75.

~ Belgeler - Fotoğraflar ~

Nagoj

Senin 19/XI – gazgan gatonda aldım(25)
alayandan son, aman esendiginderoti
bilip gattum ~~gat~~ guvandım. Menin
işim bolso asbrbnca obkan golu
çibergen gattagabdaj. garagat gar-
in gazbraga mugtaçtbayem gog,
gbinalbp baraçatsam gabar gblamın
menen gabar bolboj eçteuke çiberip
silerge ec gandaj pasbke çiber-
genim gag, Razeckenin padyşke-
sin alı çibergen gagının bir-
galayan bujumdar gayalayon gog
lidanon enesinikinde. Rozicka
aragtaayan depsbn, nimne boldu
orup çuro bu, emike çolu baldarebn
salamatbayb gonunon çazbp çiber.
Özüm orup çurom depsbn, sagtana
kor, entep baldaraga baş kaz kol.
tetrad emike çolu çiberem.
Boldardon bitterinen aap gaj.
Sureopandar aga salam aytap gaj.
Her vnicat galbaj çagşa çur.
26/XI karuzkonco torogul.

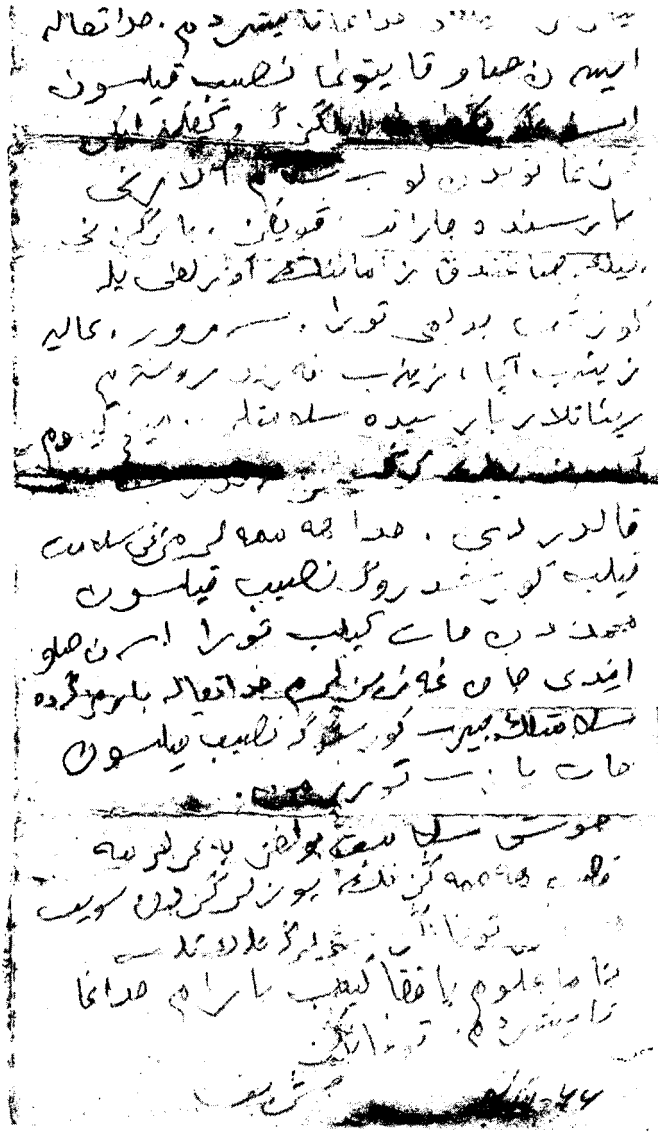
Resim 1. Törekul'un Nagima'ya 1937 yılında Moskova'dan yazdığı mektup.

Resim 2. Törekul ile Nagima, oğulları Cengiz ve İlgiz ile birlikte.

Resim 3. Aytmatov'un dedesi Hamza Abduvaliyev.

Resim 4. Şarif'in Nagima'ya gönderdiği son mektup.

Resim 5. Nagima Hanım'ın 1937 yılında Moskova'da çekilen bir fotoğrafı.

Resim 6. Törekul Aytmatov'un 1937 yılında Moskova'da çekilen bir fotoğrafı.

~ Uğurlama ~

Kına Türkülerinde Veda

Bülent ARI*

Genel Hatlarıyla Türkü

Türkü, hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş manzume,[1] güfte olarak halk şiirlerini alan ve halk ezgileriyle bestelenmiş şarkı çeşidi[2] ve halk şiirinde kendine özgü bir ezgiyle söylenen kavuştaklı bir nazım biçimi[3] gibi çeşitli şekillerde tanımlanmıştır.

Bu tanımlardan yola çıkarak "türkü"yü halk şiirinde hece ölçüsüyle yazılmış, halk ezgileriyle bestelenmiş bir nazım türü şeklinde ifade edebiliriz.

Türkü kelimesinin kökeniyle ilgili çeşitli görüşler vardır. Bunların içerisinde en fazla kabul gören görüş Türk kelimesine "î" nispet eki eklenerek "türkî", zamanla da "türkü" şekline dönüşmüş olduğudur.[4]

Türk insanının sevincini, heyecanını, hüznünü, aşkını ortaya koyduğu türkü bir folklor ürünü, yani halkın ortak eseridir. Söyleyeni belli olsa bile zamanla halka mal olur. Ör-

---

* Yrd. Doç. Dr. Bülent Arı, Mustafa Kemal Üniversitesi Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi, Hatay. bulentari01@gmail. com

1 Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, (9. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s.2021.

2 *Meydan Larousse*, "Türkü" maddesi, 19. C., Sabah Yayınları, İstanbul, 1992, s.520.

3 Emin Özdemir, Edebiyat Bilgileri Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990, s.286.

4 Ali Yakıcı, *Halk Şiirinde Türkü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s.34; M. Fuat Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, TTK Yayınları, Ankara, 1966, s.210.

neğin ülkemizin her yöresinden Karacaoğlan türküleri derlenmiştir.[5]

Türküler sözlü gelenekten geldiği ve ağızdan ağza dolaşarak olgunlaştığı için bir değişim süreci yaşarlar. Bu değişim hem söz hem de ezgide olabilir. Sözler değişik ezgilerle söylendiği gibi, ezgiye de değişik sözler monte edilebilir. Bundan dolayı aynı türkünün çeşitlemelerini farklı yörelerde görebiliriz. Başlangıçta bir yiğitlik türküsü, hatta ağıt zamanla oyun havası şekline bile dönüşebilir.[6]

Türküleri şekil, yapı ve ezgi yönünden sınırlandırmak oldukça zordur; çünkü farklı farklı şekil ve ezgilerde türkülerle karşılaşırız. 7'li, 8'li, 11'li şekillerde söylenen türküler Varsağı, Türkmani, Bayatı gibi adlarla anılırlar.[7]

Türküler yapıları açısından bent denilen asıl bölümler ve bağlama denilen nakarat bölümlerinden oluşurlar. Bağlamalar genellikle bir veya üç dizedir; ancak bentlerden daha uzun bağlamaların olduğu türküler de vardır.

Türküler, eskiden askerler, âşıklar, savaşlar, göçler, ticaret kervanları ile yayılırken, günümüzde kitle iletişim araçları türkülerin yayılmasını hızlandırmıştır.[8]

Türküler, ezgilerine göre usullü ve usulsüz olmak üzere iki kısma ayrılırlar. Usullü türküler oyun havalarıdır. Usulsüz türküler ise uzun havalardır. Oyun türküleri oturak, kırık gibi adlar alırken, uzun havalar bozlak, koşma, hoyrat, kayabaşı, Çukurova gibi adlar alırlar. Konularına göre ise ninni, aşk, kahramanlık, tören, iş, ölüm (ağıt), oyun, karşılıklı türküler şeklinde sınıflandırılabilirler.[9]

---

5 Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, 1. C., Türkiye Yayınları, İstanbul, 1966, s.63.

6 Erman Artun, *Türk Halk Edebiyatına Giriş*, Karahan Kitabevi, Adana, 2004, s.131.

7 Hikmet Dizdaroğlu, "Halk Şiirinde Türler", *Türk Dili Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı*, 207, Ankara, 1968, s.103.

8 *Meydan Larousse*, "Türkü" maddesi, 19. C., Sabah Yayınları, İstanbul, 1992, s.520.

9 Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara, 2009, s.290.

Bir folklor ürünü olarak karşımıza çıkan türküler, insanımızı, insanımız sevgisini, sevincini, kaybını, acısını, yiğitliğini, umutlarını, yani insanımızın yüreğini yansıtan bir kültür hazinesidir.

Kına

Hindistan ve Arabistan kökenli bir bitki olan kınanın yaprakları kurutulup, öğütülerek toz haline getirilir. Daha sonra toz halinde bulunan kına, su ile karıştırılarak bulamaç haline getirilir ve bu şekilde uygulandığı yere az ya da çok bir kızıllık katar. Bizim kültürümüzde bu boyayı sürme işlemine "kına yakma" adı verilir. Kına yakma bölümü, düğünlerin önemli bir bölümünü oluşturur.[10]

Yurdumuzun dört bir yanında gelin alma gününden bir gün önce gelin olacak kızın eline törenle kına yakılarak duvağı övülür ve ağlatılır. Bu tören genellikle kadınlar arasında yapılır. Kına gecesinde oğlan evinden getirilen kına yoğrulur ve oğlan evinden getirilen çerezler konuklara dağıtılır.

Kimi bölgelerde aynı gün, kimi bölgelerde kız kınasından bir gün önce damat kınası yapılır. Damadın küçük parmağına kına yakılır. Bazen de gelin ve damada aynı anda kına yakılır. Bunun dışında ayrıca damat kınası yapılmaz.[11]

Kına Türküleri

Kültürümüzde düğün geleneğinin en önemli aşamalarından birisi kına gecesidir. Hangi yörede olursa olsun kına törenlerine katılanlar bir duygu yoğunluğu yaşarlar. Çünkü

10 Savaş Ekici, "Gaziantep'te Kına Yakma Geleneği ve Kına Türküleri Üzerine Bir Araştırma", *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongre Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s.122.

11 Ayşe Başçetinçelik, *Adana Halk Kültüründe Doğum-Evlenme-Ölüm*, Altınkoza Yayınları, Adana, 2009, s.242.

kına yakma törenlerinde söylenilen türküler, yanık bir ezgiye sahiptirler.

Geleneğe göre, gelin kına töreni esnasında ne kadar ağlarsa, mutluluğu da o oranda artacaktır. Bunun için kader, baht, anne, baba, aile sevgisi, özlem ve ayrılıktan söz eden özgün sözler ön plana çıkarılır. Ülkemizde çeşitli yörelerde bu türkülere ve bu türküleri söylemeye kına ağıtı, gelin ağıtı, ağıt havası, gelin ağlatma havası, gelin savusu, savu sağmak, gelin türküsü, gelin yası ve okşama gibi adlar verilir.[12]

Kına Türkülerinde Veda

Kına türküleri aslında kına törenlerinde söylenilen ağıt türküleridir. Türk kültür tarihinde kına yakma ve gelin alma esnasında söylenen türküler de ölüm ağıtları gibi yas özelliği taşırlar.[13] Kına türkülerinde en çok işlenen konu vedadır. Tema, çoğunluk, bu konunun etrafında döner. Çünkü evin bir ferdinin evden ayrılması, çoğu zaman bilmediği, tanımadığı bir ortama gitmesi söz konusudur.

Bu durum hemen hemen her genç kızın yaşamak zorunda olduğu bir gerçekliktir. Yine de bu, kabullenilmesi, katlanılması güç bir vedadır. Bu vedada başrol kız anası ve gelin olacak kızdadır. Kına gecesiyle birlikte kızın gerçekten gideceği duygusu, ananın yüreğini bir kor gibi yakar. Kız da bu vedanın farkına varır.

Bu vedanın kaçınılmaz olduğunu fark eden gelin olacak kız, annesi ve yakın çevresi içlerine sindiremedikleri bu vedayı, acıyı, sıkıntıyı, üzüntüyü yanık, içten söyleyişlerle, ölçülü, uyaklı ve ezgili bir şekilde dile getirirler.

---

12 Doğan Kaya, *Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s.731.

13 Bahattin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, 9. C., K. B. Yayınları, Ankara, 2000, s.430.

Kısacası kına türküleri halkın gelin kızın ailesine ve çevresine veda edişine bakışını, bu durum karşısında takındığı tavrı, ya da "kaderimdir" diyerek boyun eğişini dile getiren ağıtlardır. Hele kız bir de gurbete, çok uzağa gidiyorsa, türkü söyleyen kişi onu yurduyla, eviyle barkıyla, ailesi ve çevresiyle vedalaştırır. Kına türkülerinde vedayı işleyen türküler şu şekilde sınıflandırılabilir:

Gelin olacak kızın ağzından veda
Kız anasının ağzından veda
Üçüncü kişilerin ağzından veda
Başöğme-duvak türkülerinde veda

Gelin Olacak Kızın Ağzından Veda

Gelin olacak kız, yengesinin gelip kınayı hazırlaması ile veda vaktinin geldiğini anlar ve benzi bozarır:

Yengem geldi çayırlığa düzendi
Yeşil kına altın tasta özendi
Kınayı sürünce benzim bozardı (Gokav 4/5)

Yine gelin olacak kızın ağzından veda, ölümden beter ve zor bir durum olarak ifade edilir:

Yüce dağ başında laleler biter
Ateşim yanmadan dumanım tüter
Bu ayrılık bana ölümden beter
Gel anam, gel ciğerim gel

Yüce dağ başında al yeşil bayrak
Bir yanı süt imiş bir yanı kaymak
Ne kadar zor imiş sizden ayrılmak (Gokav 12)

Gitmeden önce helalleşmek ister; ancak yıllardır yaşadığı yerleri terk etmek ona zor gelir ve çevresine, anasına,

babasına; emmi, dayısına sitem eder. Gelin olacak kızın asıl sorunu evden ayrılıp gitmek değil, memleketini de terk edip gitme durumunda olmaktır:

Ana kızın çok muyudu
Bu kız sana yük müyüdü
Atmış elli Kayseri'de
Bir isterim yok muyudu (Gokav 2/4)

Gapımızda sıra dutlar
Silip süpürdüğüm yurtlar
İşde geldim gidiyorum
Helallaşak arkadaşlar (Gokav 9/1)

Ana kızın çok muyudu
Bir kız sana yük müyüdü
Gırılası emmilerim
Hiç oğlunuz yok muyudu (Gokav 11/1)

Baba kızın çok muyudu
Bir kız sana yük müyüdü
Kör olası emmilerim
Hiç oğlunuz yok muyudu (Gokav 10/1)

Altın tas içinde kınam ezildi (canım dağlar da nanana)
Gümüş tarak ile zülfüm çizildi
Benim yazım yâd ellere yazıldı (canım dağlar da nanana)

Doldur pınar doldur ben gider oldum
Anamı babamı terk eder oldum (Gokav 15/2)

Gurbete gitmemek için babasına gelecek kazayı üzerine almaya, onun sakalına tel olmaya, hatta kapısına köle olmaya bile razıdır:

Baba gadanı alayım
Sakalına tel olayım
Gapına köle olayım
Verme beni gurbet ele (Gokav 11/2)

Ayrıca gelin olacak kız: "Ben evde fazla mıydım ki, beni evden gönderiyorlar?" şeklinde düşünerek, annesine, babasına, evdeki geline, kısacası ev ahalisine sitem eder ve der ki: "Ben gidiyorum gelin, artık sen de rahata kavuşursun. Sevinin artık ev halkı, eviniz şen olsun, genişlesin... Ama İnşallah genişlemez de ıssız kalır":

Dünürcüler geldi sır sıra dizildi
Altın tas içinde kınam ezildi
Alnımıza böyle yazı yazıldı
İşte ben gidiyorum şen olsun eviz
Ben gittikten sonra gen olsun eviz (Gokav 1/1)

Babam ekmani attı mı
Gardaş ekinin bitti mi
El gızı keyfin yetti mi
İşte ben gidiyorum şen olsun eviz
Ben gittikten sonra gen olsun eviz (Gokav 14/3)

Şen ol evin barkın şen olsun
Yarın gece evinizde mum yansın
Aha ben gidiyom haberin olsun
Yarın gece evinizde mum yansın (Gokav 7/1)

Kız anası kız anası
Başında mumlar yanası
İşte goyup gidiyorum
Büyük ev ıssız galası (Gokav 10/3)

Gelin olacak kıza evden ayrılmak, her gün temizlik yaptığı yerlerden, beslediği hayvanlardan, kardeşlerinden ayrılmak, onlardan ayrı tek başına yaşamak zor gelecektir. Yalnızca ona değil, terk edip gittiklerine de ağır gelecektir. Kendilerini bırakıp gittiği için ona küsecek, gönül koyacaklardır:

Gapımızda sıra dutlar
Silip süpürdüğüm yurtlar
İşde geldim gediyorum
Helallaşak arkadaşlar (Gokav 9/1)

Evlerinin önü yazı
Yayılır ördeği kazı
Beslediğim ala tazı
O da gelmiyor yanıma

Evlerinin önü püsrük
Evin kızı bana küsük
Beslediğim ala püsük
O da gelmiyor yanıma (Gokav 5/2-4)

Elimi attım asma terekler
Belim yasladığım asma direkler
Ahırda iniler çifte medekler (...) (Gokav 1/3)

Galındı gol gol süpürgü çaldığım evler
Başım alıp gurbet ele giderim of of (Gokav 6/3)

Kına türkülerinde çevreye veda etmenin sıkıntısı görülmekle beraber, kızın en fazla annesinden ayrılmak zorunda oluşunun ona üzüntü verdiği ve annesi tarafından unutulmaya katlanamayacağı, ona son bir defa sarılmak, koynunda yatmak isteği şu dörtlüklerde ifadesini bulur:

Evimizin önü marul
Sular akar harıl harıl
N'olur anam gel bir daha
Kızım deyi bana sarıl (Gokav 5/4)

Ocağa goydular da gız annem yufga da sacını
Başıma da geçirdiler gız annem de galır da tacını
Anam sen unutma da benim ağrım da acımı (Gokav 7/1)

Kınayı getir aney
Parmağın batır aney
Bu gece misafirem
Koynunda yatır aney (Gokav 13/1)

Anam aşını da bişirdi m'ola
Uşağın başına deşirdi m'ola
Beni de aklına düşürdü m'ola (Gokav 4/3)

Kimi zaman da gelin olacak kızın olayı olduğu gibi kabullendiği, "Kaderim buymuş, alnımıza yazılan yazı buymuş", diyerek olaya katlandığı, söz konusu vedadan dolayı kimseyi suçlamamak gerektiğini ifade ettiği görülür:

Ağ elime mor kınalar yakdılar
Gaderim yok gurbetele saldılar
On iki yaşındı gelin ettiler
Ağlar ağlar gözyaşımı silerim of of (Gokav 6/1)

İnci ilen mercan dizem dişine
İndin gittin gurbet elin içine
Allah yazdı gız anayın suçu ne (Gokav 4/4)

Altın tas içinde kınam ezildi (canım dağlar da nanana)
Gümüş tarak ile zülfüm çezildi
Benim yazım yâd ellere yazıldı (canım dağlar da nanana)
(Gokav 15/2)

Kızın bu kabullenmenin verdiği rahatlama hissiyle, çevresine daha olgun bir şekilde veda ettiği de dikkatimizi çeker:

Kız seni anan verdi mi
Mısır'dan kınan geldi mi
Taydaşın kızlar duydu mu
Anam kardeşim elveda
Yârenim kızlar merhaba
(...)
Değirmene döktüm tuzu
Ayağıma indi sızı
Büyük evin küçük kızı
Anam kardeşim elveda
Yârenim kızlar merhaba (Gokav 3/4)

Atladım gittim eşiği
Sofrada goydum gaşığı
Büyük evin yakışığı
Gız anam gınan gutl'olsun
Dün yudum yaşdı daşlar
Eğrişdim gabardaşlar
Siz sefa gelin yoldaşlar
İşte geldim gidiyorum
Sılamı terk ediyorum (Gokav 14/1)

Kız Anasının Ağzından Veda

Kına gecesi anası kızını misafir gibi görmektedir. Çünkü bir iki gün içinde kız gelin olup gidecektir:

Bugünlük misafirimdir
Yarın da yâd ellerindir

Anası gelin gızın anası
Bugünlük misafirimdir
Yarın da yâd ellerindir (Kaav 2/1)

Annenin oğlan evinin neşeli, şen olması gücüne gider ve bu durumu şu sözlerle dile getirir:

Kınası karılır tasda
Oğlan evi pek havasda
Kız anası kara yasda
Yârenim kınan kutlu olsun
Orda dirliğin tatlı olsun
Yârenim kınan kutlu olsun (Kaav 1/1)

Ayrıca anneye göre evin tadı, tuzu kaçmıştır. Sofrada bir kaşık eksilmiş ve evin feri sönmüştür:

Atlayıp geçer eşiği
Sofrada kalır kaşığı
Gelin evlerin ışığı
Yârenim kınan kutlu olsun (Kaav 1/3)

Tuz kabını tuzsuz koyan
Koca evi ıssız koyan
Anasını kızsız koyan
Yârenim kınan kutlu olsun (Kaav 1/2)

Bundan daha da kötüsü, kızın veda edip gitmesi katlanılacak bir durum değildir. bu durum belki ölüm değildir; ama her gün için bitmez tükenmez bir işkencedir:

Bindiğin atlar eğlensin
Gittiğin yollar otlansın
İşte koyup gidiyorsun
Kız anan nasıl katlansın

Şu göveren ekin sandım
Ekin değil soğan imiş
Kız, anadan ayrılması
Ölüm değil fizan imiş (Kaav 4/1,2)

Bazen de bu veda anne tarafından ölüm gibi algılanır. Herkesin düğün bayram ettiği günü o, ölüm günü olarak algılayabilir:

Çarda çardaktan çatılı
Üstünde postun atılı
Sen de mi geldin meyite
Ağ'bey oğlunun hatını (Kaav 3/3)

Elinde örme kesesi
Çaldım belin bağlamaya
Eller bayram eder iken
Ben oturdum ağlamaya (Kaav 3/4)

Ayrıca anne, kendisinin özene bezene büyüttüğü kızının bir başka eve gitmesini, gelin gittiği evdeki insanlara yardımcı olmasını, başkalarının kızı olmasını da içine sindiremez. Bu durumu, "*Ana besler el gönenir*" şeklinde dile getirir:

Bir incecik su bulanır
Önlük bağım dört dolanır
Ana besler, el gönenir
Var git ağlayı ağlayı (Kaav 4/5)

Eğer kız kalabalık bir aileye (emmili, dayılı, enişteli, görümceli, kaynanalı...) gelin gidecekse, bu durumda annenin kızının kötü muameleye maruz kalacağını düşünmesi de söz konusudur. Böylesi bir ruh hali içerisinde olan anne, kaygılarını, "*Kaya dibi karıncalı*" ifadesi ile dile getirir:

Kaya dibi karıncalı
Yanı çifte görümceli
Hem dayılı, enişteli
Yârenim kınan kutlu olsun (Kaav 1/4)

Bu yüzden de kızını emanet ettiği kayınbabaya kızıyla selam göndererek kızına iyi bakmasını salık verir:

Gelin gider el evine
Bir sevgi bulayım diye
*Selam söyle gaynata b*eye (Kaav 2/2)

Üçüncü Kişi Ağzından Veda

Gelin olacak kızın çevresinden türkü söyleyen kişiler, oğlan evinin gelin aldıkları için sevinçli olduğu, ama kız evi ve özellikle de kız annesinin- evin tadı tuzu olan kızının gidişiyle- yas tutmakta olduğunu şu dizelerle dile getirirler:

Gınayı ezerler tasda
Oğlan evi ne havasda
Gız anası gara yasda
Yahdi beni bu ellerin güzeli (Ükav 5/1)

Duz gabın duzsuz goymuş
Goca evi ıssız goymuş
Anasını gızsız goymuş
Yahdi beni bu ellerin güzeli (Ükav 5/4)

Gız anası gız anası
Yakıldı gelin gınası
İşte goyup gidiyorum
Yalnız kaldı anası (Ükav 4/1)

Yine dışarıdan bakan kişi, gelinin aslında gitmeyi istediğini, ama gitmeyeceğini ima eden hareketlerle nazlandığını, ağladığını, nihayetinde tanımadığı bir yere gideceği için bu endişeyi doğru bulduğunu şu şekilde ifade eder:

Gelin ağlar yaşın yaşın
Gelmem diye salar başın
Şimdi gelir bey gardaşın
Ağlama gelin ağlama
El oğludur bel bağlama (Ükav 10/1)

Olaya dışarıdan bakan kişi, gelinin aslında kendisinin evdekilere veda etmek istediğini; ama ondan ayrılmanın asıl annesine, babasına, kardeşine zor geleceğini şu sözlerle ifade eder:

Gidin sorun annesinden
Gidin sorun annesinden
Annesi derki ben veremem
Ben veremem, ben kıyamam

Gidin sorun babasından
Gidin sorun babasından
Babası derki ben veremem
Ben veremem, ben kıyamam

Gidin sorun kardaşına
Gidin sorun kardaşına
Kardaşı derki ben veremem
Ben veremem, ben kıyamam

Gelin giymiş allerini
Top top etmiş tellerini
Gelin derki kendim giderim
Sorana selam ederim (Ükav 2)

Yine gelin el oğlunun bir sarmasıyla anayı, babayı, sılayı terk ettiğini şu sözlerle dile getirir:

Ana besler hurmayınan
Eller besler yarmayınan
İşte goyup gidiyorum
Bir el oğlu sarmayınan (Ükav 4/2)

Öte yandan üçüncü kişi, ananın ihtimamla bakıp büyüttüğü kızına el oğlunun gerekli özeni göstermeyeceğini, bu yakınlığa güvenmemek gerektiğini belirterek, gelin olacak kızı şu şekilde uyarır:

Anası besler hurma ilen
Eller döver yarma ilen
El evine varma ilen
El oğluna sarma ilen (Ükav 1/1)

Kızın gelin olup gidişi ve evine, obasına veda edişiyle beraber, kaşığının sofrada kaldığını, atın, devenin bile üzüldüğünü, annesinin kimsesiz kaldığını, evden ona yardımcı olacak kimsenin onun yanında olmadığını gören üçüncü kişi duygularını şu sözlerle dile getirir:

Sofrada kodun kaşığı
Atladın geçtin eşiği
Obamızın yakışığı

Kız anam, kınan kutlu olsun
Söyle dillerin datlı olsun

Kır at gelmiş gemin gever
Boz lök çökmüş, çanın döğer

Kız oturmuş duvak eğer
Kız anam, kınan kutlu olsun

Söyle dillerin datlı olsun
Kız ananı öksüz kodun

Ak helkeyi susuz kodun
Bir obayı ıssız kodun
Kız anam, kınan kutlu olsun
Söyle dillerin datlı olsun (Ükav 3/1,2,3)

Atladı endi eşiği
Sofrada kaldı kaşığı
Büyük evin yakışığı (Ükav 8/1)

Gelin olacak kızın çok fazla ağlamaması gerektiği, bunun hem çevresindekileri üzeceği, hem de kimsenin elinden bir şey gelmeyeceği, bu vedanın Allah'ın emri olduğu düşüncesi, üçüncü kişi ağzından şu sözlerle ifade edilir:

Ayleme gelin ayleme
Yolcuyu yoldan eyleme (hey) (Ükav 10/1)

Ufak örün şu gelinin saçını
Kınalayın ağ elinin içini
Bugün burdan sabah çeker göçünü
Kız bacım ağlama yazgın böyleymiş
Yazını yazan Mevla'm böyle buyurmuş (Ükav 6/1)

Dışarıdan bakan üçüncü kişi, gelinlik kızın söz konusu veda sonrası ağlamasını, anasından ayrılan kuzunun yanık sesli melemesine benzetir:

Şu dağın ardında bir kuzu meler
Kuzunun firkati bağrımı deler
Anadan ayrılan böyle mi meler (Ükav 11/2)

Ayrıca evlenirken alınan başlık parasını da bu ayrılığın sebepleri arasında sayar ve gelinlik kızın bir kese akçaya satıldığını şu dizelerle vurgular:

Salına salına girmiş gelinim bahçaya
Al kırmızı gül toplamış gelinim bahçaya

Anası da satı satı vermiş bir kese akçaya
Ağlama gelinim, sızlama gelinim
Ben yine gelirim (Ükav 7/1)

Dışarıdan olaya bakan üçüncü kişi, toplumun değer yargılarını da dile getirir. Allı duvaklı bir kızı gelin etmenin, bu şekilde bir vedanın çok güzel bir olay olduğunu, bunun her anaya nasip olmayacağını, ananın bu yüzden mutlu olması gerektiğini şu sözlerle dile getirir:

Evlerinin önü söğüt
Anasından alır öğüt
Sen güzel bir kız çıkardın
Anası kınan kutl'olsun (Ükav 4/4)

Başöğme-Duvak Türkülerinde Veda

Gelin türkülerinin bir başka çeşidi de başöğme türküleridir. Bunlar, kına türkülerinden farklı ortamlarda dile getirirler. Çeşitli yörelerde kız övme, gelin övme olarak bilinen bu türküler, gelin evden ayrılmadan birkaç saat önce veya giydirilirken söylenilen türkülerdir. İçerik açısından kına gecesi türküleri ile benzerlik gösterirler.

Bu türkülerde de söz konusu vedanın etkisi dile getirilir. Bu ayrılığın kızı olan her ev için söz konusu olduğu, tüm ailenin, yakın çevrenin bu ayrılıktan etkilendiği, şu sözlerle dile getirilir:

Duvak atın köşk ağacına ulaştı
Kavim kardeş kuzu gibi meleşti
Bu ayrılık hep kızlara bulaştı (Bdtv 1/1)

Bu arada yine ana babanın kızı unutacağı, çünkü diğer çocukların o boşluğu dolduracağı düşüncesi de kına türkülerindeki gibi belirgindir:

Babam kır atını çaya bağlasın
Kır at kişnedikçe anam ağlasın
Anamın kızı var beni neylesin (Bdtv 1/2)

Bu türkülerde bazen gelin kızın evden alınıp götürülüşü zorla oluyormuş; birileri gelin kızı zorlayarak götürüyormuş gibi bir hava sezilir:

Yıldız Dağı derler bir dağ ışılar
Geyik kuzusunu almış moşular
Ben'anamdan ayırdılar komşular (Bdtv 1/5)

Gelinciler salınarak geldiler
Dolu gibi avlumuza doldular
Anamın elinden beni aldılar (Bdtv 1/8)

Hatta gelini alıp götürecek kişiler zalim olarak nitelendirirler:

Atlara vurdular yaldızlı gemler
Anamın gününde sürdüğüm demler
Sabah olur götürürler zalimler (Bdtv 1/11)

Ancak bu durumun kader gereği olduğu, alın yazısının bu şekilde olduğu ve gelin kızın çaresizliği dile getirilerek çelişkili bir ortam yaratılır:

Dolu geldi dereleri coşurdu
Kadir Mevla'm tebdilimi şaşırdı
Kara yazı gurbet ele düşürdü (Bdtv 1/12)

Diğer yandan gelin kızın vedasına hem ana babanın hem de evin sessiz kalışı dile getirilir, gelin kızın da bundan dolayı:"Ben gidiyorum siz şen olun" şeklinde eve ve ev halkına yönelik bir sitemi vardır:

Tuz küleklerini tuzsuz koyan kız
Anayı babayı ıssız koyan kız
Evini barkını sessiz koyan kız
Ben gidem ben gidem evin şen olsun
Yaranım yoldaşım ağzım tatl'olsun (Bdtv 1/14)

Başöğme-duvak türkülerinde gelinin evi bırakıp terk etmesi (vedası) yanında gelinin duvağı, giysileri ve arabası (koçu) övülür:

Gelin atladı eşiği
Sofrada kaldı kaşığı
Gitti evin yakışığı
Şen ol dayler şen olasın

Gelin koçusu tellidir
İçinde gelin bellidir
Gelin duvağı güllüdür
Şen ol dayler şen olasın

Gelin koçusu beçeli
Gelin içinde peçeli
Çok oldu burdan geçeli
Şen ol dayler şen olasın (Bdtv 2)

Başöğme-duvak türkülerinde geline, yeni gittiği evinde rahat olması için öğütler de verilir. Geniş yürekli, güler yüzlü olması ve gönlünü hoş tutması salık verilir:

Gurbete gidenin bağrı taş gerek
Altı arap atlı beş kardaş gerek
Her zaman her daim gönlü hoş gerek (Bdtv 1/15)

Kına Türkülerinden Örnekler

Gelin olacak kızın ağzından (Gokav)

I

Dünürcüler geldi sıra sıra dizildi
Altın tas içinde kına ezildi
Alnımıza böyle yazı yazıldı
İşte ben giderim şen olsun eviz
Ben gittikten sonra gen olsun eviz

Çeğ ile taş atma batar da gider
Uzağa kız verme iter de gider
Anayı babayı atar da gider
İşte ben giderim şen olsun eviz
Ben gittikten sonra gen olsun eviz

Elimi attım asma terekler
Belim yasladığım asma direkler
Ahırda iniler çifte medekler
İşte ben giderim şen olsun eviz
Ben gittikten sonra gen olsun eviz[14]

II

Zalım ana zulum ana
Şirin kız gelin oluyor
Gerek bu kıza bir baba
Ağlaşalım kaba kaba

Zalım baba zulum baba
Şirin kız gelin oluyor

14 Doğan Kaya, *Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s.735.

Gerek bu kıza bir gardaş
Kuşağını bağlamaya

Yükseğinde öter keklik
Engininde biter otluk
Ne ağlıyon gelin hanım
Bu yıl da çekerim yokluk

Ana kızın çok muyudu
Bu kız sana yük müyüdü
Atmış elli Kayseri'de
Bir isterim yok muyudu

Kara koyun meler gelir
Dağı taşı deler gelir
Kız anadan ayrılırsa
Gör başına neler gelir[15]

III
Kız seni anan verdi mi
Mısırdan kınan geldi mi
Taydaşın kızlar duydu mu
Anam, kardeşim elveda
Yârenim kızlar merhaba
Atladım çıktım eşiği
Sofrada kodum kaşığı
Büyük evin yakışığı
Anam, kardeşim elveda
Yârenim kızlar merhaba

15 Savaş Ekici, "İslahiye İlçesi Düğün Âdetleri Çerçevesinde Halk Müziği Üzerine Bir Araştırma", *I. Türk Halk Kültürü Arş. Sonuçları Semp. Bildirileri*, c.2, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s.73.

Bir akçe buldum yazısız
Çıktım baktım yollar ıssız
Hem anasız, hem babasız
Anam, kardeşim elveda
Yârenim kızlar merhaba
Değirmene döktüm tuzu
Ayağıma indi sızı
Büyük evin küçük kızı
Anam, kardeşim elveda
Yârenim kızlar merhaba[16]

IV

Anam kirmenini alsın eline
Çıksın, baksın gurbet elin yoluna
Gız gelin gördükçe bağrı deline
Eyvah eyvah ben anamdan ayrıldım
Eşim gızlar ben sılaya doymadım
Çık yukarı bağlasınlar başını
İn aşağı sil gözünün yaşını
Anam atını çaya bağlasın
Atım kişnesin anam ağlasın
Anamın kızı var beni neylesin
Eyvah eyvah ben anamdan ayrıldım
Eşim gızlar ben sılaya doymadım
Çık yukarı bağlasınlar başını
İn aşağı sil gözünün yaşını
Anam aşını da bişirdi m'ola
Uşağın başına deşirdi m'ola

16 Mehmet Özbek, *Folklor ve Türkülerimiz*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994, s.407.

Beni de aklına düşürdü m'ola
Eyvah eyvah ben anamdan ayrıldım
Eşim gızlar ben sılaya doymadım
Çık yukarı bağlasınlar başını
İn aşağı sil gözünün yaşını
İnci ilen mercan dizem dişine
İndin gittin gurbet elin içine
Allah yazdı gız anayın suçu ne
Eyvah eyvah ben anamdan ayrıldım
Eşim gızlar ben sılaya doymadım
Çık yukarı bağlasınlar başını
İn aşağı sil gözünün yaşını
Yengem geldi çayırlığa düzendi
Yeşil kınam altın tasta özendi
Kınayı görünce benzim bozardı[17]

V

Kele ana kele ana
Ben kül oldum yana yana
Kimselere bir şey demem
İki kızın bana döne

Evlerinin önü yazı
Yayılır ördeği kazı
Beslediğim ala tazı

O da gelmiyor yanıma
Mekke'den gelir hacılar
Yürekten çıkmaz acılar
Evdeki çifte bacılar
Kardaş diye yanmaz m'ola

17 Altan Demirel, (Hzl.) *Bayram, Düğün, Kına Türküleri*, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s.35.

Evlerinin önü püsrükı
Evin kızı bana küsük
Beslediğim ala püsük
O da gelmiyor yanıma[18]

VI

Ağ elime mor kınalar yaktılar
Gaderim yok gurbet ele saldılar
On iki yaşındı gelin ettiler
Ağlar ağlar gözyaşımı silerim of of

Merdimenden endim yıkıldım
Mevlâm izin verdi gine dikildim
Her çiçekten aldım aldım takındım
Gırmızı gül sendi galdı tamahdım of of

Yüce dağ başındı n'asmalı pınar
Asması yıkılmış suları hurlar
Galındı gol gol süpürgü çaldığım evler
Başım alıp gurbet ele giderim of of [19]

VII

Ocağa goydular da gız annem yufga da sacını
Başıma da geçirdiler gız annem gahır da tacını
Anam sen unutma da benim ağrım da acımı
Şen ol annem evin barkın şen olsun
Yarın gece evinizde mum yansın
Aha ben gidiyom haberin olsun
Yarın gece evinizde mum yansın

18 Alpay Kabacalı, *Gül Yaprağm Döktü Bugün (Ağıtlar)*, Özgür Yayınları, c.1, İstanbul, 1978, s.136.

19 Altan Demirel, (hzl.) *Bayram, Düğün, Kına Türküler*, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s.27.

Gınamı gardılar da gız annem çamur da ettiler
Yollara döktüler de gız annem demir de ettiler
Beni gurbet ele de gız annem alıp da gittiler
Şen ol annem evin barkın şen olsun
Yarın gece evinizde mum yansın
Aha ben gidiyom haberin olsun
Yarın gece evinizde mum yansın[20]

VIII
Kınacılar çay başına dizildi
Yeşil kınam altın tasda ezildi
Kınayı görünce benzim bozuldu
Ağla ana, ağlamanın günüdür

Ocağımın taşı kara
Yüreğimin başı kara
Sabahleyin kalk da anam
Kızım diye, yerim ara

Al kekliğim seke seke
Boğazımda gümüş halka
Ben evimden ayrılmazken
Ayırdılar çeke çeke

Evimizin önü marul
Sular akar harıl harıl
N'olur anam gel bir daha
Kızım deyi bana sarıl[21]

20 Altan Demirel, (Hzl.) Bayram, Düğün, Kına Türküler, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları Ankara, 2009, s.28.
21 http://www.antalyakulturturizm.gov.tr/belge/1_62924/antalya_turku_sozleri. html.

IX

Gapımızda sıra dutlar
Silip süpürdüğüm yurtlar
İşde geldim gidiyorum
Helallaşak arkadaşlar

Tarlaya bosdan ekerler
Vakdı gelişin sökerler
Gurbete gelin kızın
Gözüne sürme çekerler

Özniyene hüzniyenen
Yâr bulunmaz gezmiyenen
Gızlar çisin mezerimi
Gümüş saplı gazmiyenen

Bizim yaylalar otlu olur
Sûdü kaymağı datlı olur
Gız gelinden gıymatlı olur
Gızlar çıksın yaylalara

Bu yaylalar meşeli
Dibine gazel döşeli
Duluğu altın köşeli
Kızlar çıksın yaylalara[22]

X

Yüce dağ başında laleler biter
Ateşim yanmadan dumanım tüter

22 Esma Şimşek, *Kadirli ve Osmaniye Ağıtları*, Kültür Yayınları, Antakya, 1993, s.271.

Bu ayrılık bana ölümden beter
Gel anam gel ciğerim gel

Yüce dağ başında al yeşil bayrak
Bir yanı süt imiş bir yanı kaymak
Ne kadar zor imiş sizden ayrılmak
Gel babam ciğerim gel[23]

XI
Baba kızın çok muyudu
Bir kız sana yük müyüdü
Kör olası emmilerim
Hiç oğlunuz yok muyudu

Evimizin önü kavak
Dalın kırdım ufak ufak
İşte ben de gelin oldum
Elim kına yüzüm kavak

Kız anası kız anası
Başında mumlar yanası
İşte goyup gidiyorum
Büyük ev ıssız kalası

Sağmelim geldi duruyor
Herhal kına yakıcılar
Yeni umudum kesildi
Herhal beni vericiler[24]

23 M. Tekin, A. Yüksel, T. Diker, H. Nizamoğlu, N. Toprak (komisyon), *Hatay'da Eğitim ve Kültür*, Orkide Yayınları, Ankara, 1982, s.129.
24 Nimet Geyik, Özel Görüşme, Kırıkhan, Hatay, 2011.

XII

Ana gızın çok muyudu
Bir kız sana yük müyüdü
Gırılası emmilerim
Heç oğlunuz yok muyudu

Baba gadanı alayım
Sakalına tel olayım
Gapına köle olayım
Verme beni gurbet ele[25]

XIII

Atladım gittim eşiği
Sofrada goydum gaşığı
Büyük evin yakışığı
Gız anam gınan kutl'olsun

Don yudum yaşdı daşlar
Eğrişdim gabardaşlar
Siz sefa gelin yoldaşlar
İşte geldim gidiyorum
Sılamı terk ediyorum

Babam ekmani attı mı
Gardaş ekinin bitti mi
El gızı keyfin gitti mi
İşte geldim gidiyorum
Sılamı terk ediyorum[26]

25 Gülperi Satun, Özel Görüşme, Dörtyol, Hatay, 2011.
26 Altan Demirel, (hzl.) *Bayram, Düğün, Kına Türküleri*, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s.60.

XIV

Kınayı getir aney
Parmağın batır aney
Bu gece misafirem
Koynunda yatır aney

Tarlada var çeperler
Çepere su seperler
Irak yoldan geleni
Terli terli öperler

Sivik ucu kuş puni
Oldum yârin düşküni
Baş açık yalın ayak
Yola düştüm kış güni

XV

Kızardı kayalar al geydi dağlar
(canım dağlar da nanana)
Yeşil yaprak ile bezendi bağlar
Anadan ayrılan ah eder ağlar
(canım dağlar da nanana)
Doldur pınar doldur ben gider oldum

Doldur pınar doldur ben gider oldum
(canım dağlar da nanana)
Anamı babamı terk eder oldum

Altın tas içinde kınam ezildi
(canım dağlar da nanana)
Gümüş tarak ile zülfüm çizildi
Benim yazım yâd ellere yazıldı

(canım dağlar da nanana)
Doldur pınar doldur ben gider oldum

Doldur pınar doldur ben gider oldum
(canım dağlar da nanana)
Anamı babamı terk eder oldum

Kınalayım hanım kızın başını
(canım dağlar da nanana)
Al verin eline sile yaşını
Hanım annesinin can yoldaşını
(canım dağlar da nanana)
Doldur pınar doldur ben gider oldum

Doldur pınar doldur ben gider oldum
(canım dağlar da nanana)
Anamı babamı terk eder oldum[27]

Kız Anasının Ağzından (Kaav)

I
Kınası karılır tasda
Oğlan evi pek havada
Kız anası kara yasda
Yârenim, kınan kutlu olsun
Orada dirliğin tatlı olsun
Yârenim, kınan kutlu olsun

Tuz kabını tuzsuz koyan
Koca evi ıssız koyan
Anasını kızsız koyan

27 Altan Demirel, (Hzl.) *Bayram, Düğün, Kına Türküleri*, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s.49.

Yârenim, kınan kutlu olsun
Atlayıp geçer eşiği
Sofrada kalır kaşığı
Gelin evlerin ışığı
Yârenim, kınan kutlu olsun

Kaya dibi karıncalı
Yanı çifte görümceli
hem dayılı, enişteli
Yârenim, kınan kutlu olsun[28]

II
Çattılar gazan taşını
Gurdular düğün aşını
Selam söyle gız gardaşına
Bugünlük misafirimdir
Yarın da yâd ellerindir
Anası gelin gızın anası
Bugünlük misafirimdir
Yarın da yâd ellerindir
Gelin gider el evine
Bir sevgi bulayım diye
Selam söyle gaynata beye
Bugünlük misafirimdir
Yarın da yâd ellerindir
Anası gelin gızın anası
Bugünlük misafirimdir
Yarın da yâd ellerindir[29]

28 http://www. antalyakulturturizm. gov. tr/belge/1_62924/ antalya_ turku_sozleri. html

29 Altan Demirel, (Hzl.) *Bayram, Düğün, Kına Türküleri*, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s.37.

III

Davul, düdük vuruluyor
Harman yeri yarılıyor
Okuntu saldığın beyler
Gene size deriliyor

Evimizin önü üzüm
Salkımları düzüm düzüm
Kulaklı'ya selam söyle
Donatmasın gelin kızım

Çarda çardakta çatılı
Üstünde postun asılı
Sen de mi geldin meyite
Ağ' bey oğlunun hatını

Elinde örme kesesi
Çaldım belin bağlamaya
Eller bayram eder iken
Ben oturdum ağlamaya[30]

IV

Bindirirler arap ata
Götürürler yönü öte
Savuşturun eşim kızlar
Yed'oluktan daha öte

Bindiğin atlar eğlensin
Gittiğin yollar otlansın
İşte koyup gidiyorsun
Kız anan nasıl katlasın

30 Alpay Kabacalı, *Gül Yaprağın Döktü Bugün (Ağıtlar)*, Özgür Yayınları, c.1, İstanbul, 1978, s.148.

Şu göveren ekin sandım
Ekin değil soğan imiş
Kız anadan ayrılması
Ölüm değil, figan imiş

Çattılar ocak taşını
Koydular düğün aşını
Kız ağlatma kardaşını
Silin gözünün yaşını

Bir incecik su bulanır
Önlük bağım dör dolanır
Ana besler, el gövenir
Var git ağlayı, ağlayı[31]

Üçüncü Kişi Ağzından (Ükav)

I
Anası besler hurma ilen
Eller döver yarma ilen
El evine varma ilen
El oğluna sarma ilen

Kınası katı karın
Ellerine yakıvarın
Duvağını takıvarın
Anasını kakıvarın[32]

31 Alpay Kabacalı, *Gül Yaprağın Döktü Bugün (Ağıtlar)*, Özgür Yayınları, c.1, İstanbul, 1978, s.214.

32 Altan Demirel, (hzl.) *Bayram, Düğün, Kına Türküleri*, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s.61.

II
Gidin sorun annesinden
Gidin sorun annesinden
Annesi derki ben verememem
Ben verememem, ben kıyamam

Gidin sorun babasından
Gidin sorun babasından
Babası derki ben verememem
Ben verememem, ben kıyamam

Gidin sorun kardaşına
Gidin sorun kardaşına
Kardaşı derki ben verememem
Ben verememem, ben kıyamam

Gelin giymiş allerini
Top top etmiş tellerini
Gelin derki kendim giderim
Sorana selam ederim[33]

III
Çıktım yüklüğün başına
Bağırdım dudu kuşuna
Doğan ayın on beşine
Kız anam, kınan kutlu olsun
Söyle dillerin datlı olsun

33 Altan Demirel, (Hzl.) *Bayram, Düğün, Kına Türküleri*, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s.58.

Çıktım kavak uğrusuna
Balta vurdum kurusuna
Üç güzelin birisine
Kız anam, kınan kutlu olsun
Söyle dillerin datlı olsun

Sofrada kodun kaşığı
Atladın geçtin eşiği
Obamızın yakışığı
Kız anam, kınan kutlu olsun
Söyle dillerin datlı olsun

Kır at gelmiş, gemin gever
Boz lök çökmüş, çanın döğer
Kız oturmuş duvak eğer
Kız anam, kınan kutlu olsun
Söyle dillerin datlı olsun

Biner atın eyisine
Gider yolun koyusuna
Selâm söylen dayısına
Kız anam, kınan kutlu olsun
Söyle dillerin datlı olsun

Kız anamı öksüz kodun
Ak helkeyi susuz kodun
Bir obayı ıssız kodun
Kız anam, kınan kutlu olsun
Söyle dillerin datlı olsun

Kara kütük karıncalı
Kızın gönlü yerinceli

Çifte çifte görümceli
Kız anam, kınan kutlu olsun
Söyle dillerin datlı olsun

Biner atın etlisine
Gider yolun enlisine
Muştu gelsin emmisine
Kız anası, kız anası
Oldu güvey kaynanası[34]

IV
Gız anası gız anası
Yakıldı gelin kınası
İşte goyup gidiyorum
Yalınız kaldı anası
Gidiyorum gidiyorum
Ben anama ne diyorum

Ana besler hurmayınan
Eller besler yarmayınan
İşte goyup gidiyorum
Bir el oğlu sarmayınan
Gidiyorum gidiyorum
Ben anama ne diyorum

Sürmeler çekin kaşına
Şeker katılsın aşına
Darısı kızlar başına
A kız kınan kutlu olsun
Gidiyorum gidiyorum
Ben anama ne diyorum

34 A. Rıza Yalgın, *Cenupta Türkmen Oymakları*, c.1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s.269.

Evlerinin önü söğüt
Anasından alır öğüt
Sen güzel bir kız çıkardın
Anası kınan kutl'olsun
Gidiyorum gidiyorum
Ben anama ne diyorum[35]

V
Gınayı ezerler tasda
Oğlan evi ne havasda
Gız anası gara yasda
Yahdi beni bu ellerin güzeli

Duz gabı duzsuz olur mi
Mehlekler gızsız olur mi
Ortalık sözsüz olur mi
Yahdi beni bu ellerin güzeli

Duz gabında duz galmadı
Mehleklerde gız galmadı
Ortalıkda söz galmadı
Yahdi beni bu ellerin güzeli

Duz gabın duzsuz goymuş
Goca evi ıssız goymuş
Anasını gızsız goymuş
Yahdi beni bu ellerin güzeli[36]

35 Altan Demirel, (Hzl.) *Bayram, Düğün, Kına Türküleri*, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s.57.

36 Altan Demirel, (Hzl.) *Bayram, Düğün, Kına Türküleri*, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s.59.

VI

Ufak örün şu gelinin saçını
Kınalayın ağ elinin içini
Bugün burdan sabah çeker göçünü
Kız bacım ağlama yazgın böyleymiş
Yazını yazan Mevlâ'm böyle buyurmuş

Dağların ardına yokuş demişler
Mendil ucuna nakış demişler
Sen de git gurbete yakış demişler
Kız bacım ağlama yazgın böyleymiş
Yazını yazan Mevlâ'm böyle buyurmuş[37]

VII

Salına salına girmiş gelinim balıçaya
Al kırmızı gül toplamış gelinim bahçaya
Anası da satı satı vermiş bir kese akçaya
Ağlama gelinim sızlama gelinim
Ben yine gelirim...

Altın tas içinde kınan ezerler
Gümüş tarak ile zülfün çizerler
Ak gerdana altın, inci, boncuk dizerler
Ağlama gelinim sızlama gelinim
Ben yine gelirim...

Altın tas içinde kınan ezerler
Gümüş tarak ile zülfün çizerler
Güveyin yanında da gelin sözü tutulsun
Ağlama gelinim sızlama gelinim
Ben yine gelirim...[38]

---

37 Savaş Ekici, "İslâhiye İlçesi Düğün Âdetleri Çerçevesinde Halk Müziği Üzerine Bir Araştırma", I. *Türk Halk Kültürü Arş. Sonuçları Semp. Bildirileri*, c.2, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s.73.

38 Mehmet Özbek, *Folklor ve Türkülerimiz*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994, s.407.

VIII

Atladı endi eşiği
Sofrada kaldı kaşığı
Büyük evin yakışığı
Gelinim kınan kutl'ola
Îlahi mübarek ola
Çektim atın başını

Çağırın ağa gardaşını
Döksün gözünden yaşını
Gelinim kınan kutl'ola
Îlahi mübarek ola[39]

IX

Dağdan keserler meşeyi (hey)
Hani de gelinin döşeği (hey)

Ayleme gelin ayleme
Yolcuyu yoldan eyleme

Dağdan keserler urganı (hey)
Hani de gelinin yorganı (hey)

Ayleme gelin ayleme
Yolcuyu yoldan eyleme

Dağdan keserler fıstığı (hey)
Hani de gelinin yastığı (hey)

39 Altan Demirel, (Hzl.) *Bayram, Düğün, Kına Türküleri,* TRT Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s.32.

X

Gelin ağlar yaşın yaşın
Gelmem diye salar başın
Şimdi gelir bey gardaşın
Ağlama gelin ağlama
El oğludur bel bağlama

Gelinin giydiği atlas
Atlasa iğneler batmaz
Gelin güveyisiz yatmaz
Geline tel duvağ olsun
Hemen güveği sağ olsun

Gelin oturur tahtında
Bülbüller öter vahtında
Kızlar gelinlik bahtında
Beri gel gelin beri gel
Saçların yerde sürü gel

Gelinin geydiği yeşil
Duvağın başından aşır
Serhoşum dilim dolaşır
Ağlama gelin ağlama
Yeter, yüreğim dağlama

Sofrada koydum kaşığı
Atladım geçtim eşiği
Babamdır gözüm ışığı
Şen olsun şen babam evi
Benzer olmaz yaban evi[40]

40 Bünyamin Eroğlu, "Kına Gecesi", *Günışığı Gazetesi*, Elazığ, 14. 01. 2011.

XI

Şu dağın ardında bir taş olaydım
Gelene gidene yoldaş olaydım
Bacısı güzele kardaş olaydım
Ne durnam, ne durnam, yaralı durnam
Eller al giyinmiş, karalı durnam
Ne durnam, ne durnam, yaralı durnam[41]

Şu dağın ardında bir kuzu meler
Kuzunun firkati bağrımı deler
Anadan ayrılan böyle mi meler
Ne durnam, ne durnam, yaralı durnam
Eller al giyinmiş, karalı durnam
Ne durnam, ne durnam, yaralı durnam

Başöğme-Duvak Türküleri (Bdtv)

I

Duvak alın köşk ağacına ulaştı
Kavim kardeş kuzu gibi meleşti
Bu ayrılık hep kızlara ulaştı
Ben gidem ben gidem evin şen olsun
Yaranım yoldaşım ağzım tatl'olsun

Babam kıratını çaya bağlasın
Kırat kişnedikçe anam ağlasın
Anamın kızı var beni neylesin
Hayvah hayvah ben anamdan ayrıldım
Eşim kızlar ben sizlerden yâd oldum
Sel önünden devşirirler odunu
Yiyen bilir leblebinin tadını
Bilemedik gelin kızın adını

41 A. Rıza Yalgın, *Cenupta Türkmen Oymakları*, c.1., Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s.30.

Ben gidem ben gidem evin şen olsun
Yaranım yoldaşım ağzım tatl'olsun

Anamı anamı benim anamı
Sancı tutsun nikah kıyan imamı
Çarşamba gecesi yaktım kınamı
Ben gidem ben gidem evin şen olsun
Yaranım yoldaşım ağzım tatl'olsun

Yıldız dağı derler bir dağ ışılar
Geyik kuzusunu almış maşalar
Ben'anamdan ayırdılar komşular
Ben gidem ben gidem evin şen olsun
Yaranım yoldaşım ağzım tatl'olsun

Atlar eğerlendi bineğin ister
Kuşlar havalandı döneğin ister
Anası babası konağın ister
Ben gidem ben gidem evin şen olsun
Yaranım yoldaşım ağzım tatl'olsun

Görünüyor bizim elin taşları
Yaslı yaslı ötüşüyor kuşları
Anamın babamın ihmal işleri
Ben gidem ben gidem evin şen olsun
Yaranım yoldaşım ağzım tatl'olsun

Kapları yuyamam elim yağ olur
Irafa koyamam elim yorulur
Dışarı çıkamam kaynım darılır
Ben gidem ben gidem evin şen olsun
Yaranım yoldaşım ağzım tatl'olsun

Gelinciler salınarak geldiler
Dolu gibi avlumuza doldular

~ Veda ~

Anamın elinden beni aldılar
Ben gidem ben gidem evin şen olsun
Yaranım yoldaşım ağzım tatl'olsun

Anam kirmenini alsın eline
Babam dağarcığın sarsın beline
Çıksın baksın gurbet elin yoluna
Ben gidem ben gidem evin şen olsun
Yaranım yoldaşım ağzım tatl'olsun

Atlar vurdular yaldızlı gemler
Anamın gününde sürdüğüm demler
Sabah olur götürürler zalimler
Ben gidem ben gidem evin şen olsun
Yaranım yoldaşım ağzım tatl'olsun

Dolu geldi dereleri coşurdu
Kadir Mevlâ'm tebdilimi şaşırdı
Kara yazı gurbet ele düşürdü
Ben gidem ben gidem evin şen olsun
Yaranım yoldaşım ağzım tatl'olsun

Görünmüyor bizim elin söğüdü
Ben gelirken ekinleri yağ idi
Kırıldı mı bizim elin yiğidi
Ben gidem ben gidem evin şen olsun
Yaranım yoldaşım ağzım tatl'olsun

Tuz küleklerini tuzsuz koyan kız
Anayı babayı ıssız koyan kız
Evini barkını sessiz koyan kız
Ben gidem ben gidem evin şen olsun
Yaranım yoldaşım ağzım tatl'olsun

Gurbete gidenin bağrı taş gerek
Altı arap atlı beş kardaş gerek
Her zaman her daim gönlü hoş gerek
Ben gidem ben gidem evin şen olsun
Yaranım yoldaşım ağzım tatl'olsun[42]

II
Gelin atladı eşiği
Sofrada kaldı kaşığı
Gitti evin yakışığı
Şen ol dayler şen olasın

Gelin koçusu tellidir
İçinde gelin bellidir
Gelin duvağı güllüdür
Şen ol dayler şen olasın

Gelin koçusu keçeli
Gelin içinde peçeli
Çok oldu burdan geçeli
Şen ol dayler şen olasın[43]

42 Doğan Kaya, *Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s.733.

43 Altan Demirel, (Hzl.) *Bayram, Düğün, Kına Türküleri*, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s.33.

Sonuç

1. Türkü, halk şiirinde hece ölçüsüyle yazılmış, halk ezgileriyle bestelenmiş bir nazım türüdür.

2. Türk insanının sevincini, heyecanını, hüznünü, aşkını ortaya koyduğu türkü Türk kelimesine "î" nispet eki eklenerek öncelikle "türkî" zamanla da "türkü" şekline dönüşmüştür.

3. Hindistan ve Arabistan kaynaklı kına bitkisi toz haline getirilip su ile karıştırılır, bulamaç haline getirilir ve kültürümüzde bulamaç haline getirilen bu boyanın vücudun herhangi bir bölgesine (saç, el, parmak, ayak) uygulanışına "kına yakma" adı verilir.

4. Kına türküleri aslında kına törenlerinde söylenilen ağıt türküleridir. Kına türkülerinde en çok işlenen konu vedadır. Tema çoğunlukla bu konunun etrafında örüntülenir.

5. Kına türkülerine hâkim olan veda konusunda en aktif rol, gelin olacak kız ve onun annesine aittir.

6. Vedanın kaçınılmaz olduğunun farkına varan gelin olacak kız, annesi ve çevresi, içlerine sindiremedikleri bu yeni durumu yanık, içten söyleyişlerle dile getirmişler ve kına türküleri bu şekilde oluşmuştur.

7. Kına türkülerinde veda konusunu işleyen türküler, gelin kızın ağzından, kız anasının ağzından ve üçüncü kişilerin ağzından söylenirler; bunun yanı sıra başöğme-duvak türkülerinde de veda unsuru vardır.

8. Kına türkülerinde veda konusunu ele alan türküler içerisinde, gelin olacak kızın ağzından söylenilen türkülerin daha fazla olduğu görülmektedir.

Metin İçi Örneklerde Kullanılan Kısaltmalar

Bdtv: "Başöğme-duvak türkülerinde veda"
Gokav: "Gelin olacak kızın Ağzından veda"
Kaav: "Kız anasının ağzından veda"
Ükav: "Üçüncü kişi ağzından veda"

Not: Örnekler verilirken ilk rakam türkü sırasını, ikinci rakam da dörtlük sırasını (1/2, 3/4...) göstermek için kullanılmıştır.

Kaynaklar

Artun, Erman, *Türk Halk Edebiyatına Giriş*, Karahan Kitabevi, Adana, 2011.

Başçetinçelik, Ayşe, *Adana Halk Kültüründe Doğum-Evlenme-Ölüm*, Altınkoza Yayınları, Adana, 2009.

Demirel, Altan, (hzl.) *Bayram, Düğün, Kına Türküleri*, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı. Yayınları, Ankara, 2009.

Dilçin, Cem, Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, TDK Yayınları, Ankara, 2009.

Dizdaroğlu, Hikmet, "Halk Şiirinde Türler", *Türk Dili Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı*, 207, Ankara, 1968.

Ekici, Savaş, "Gaziantep'te Kına Yakma Geleneği ve Kına Türküleri Üzerine Bir Araştırma", *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongre Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997.

Ekici, Savaş, "İslâhiye İlçesi Düğün Âdetleri Çerçevesinde Halk Müziği Üzerine Bir Araştırma", *I. Türk Halk Kültürü Araştırmaları Sonuçları Sempozyumu Bildirileri*, C. 2, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.

Eroğlu, Bünyamin, "Kına Gecesi", *Günışığı Gazetesi*, Elazığ, 14.01.2011.

http://www.antalyakulturturizm.gov.tr/belge/1_62924/ antalya_turku_sozleri.html

Kabacalı, Alpay, *Gül Yaprağın Döktü Bugün (Ağıtlar), Özgür Yayınları*, C. 1, İstanbul, 1978.
Kaya, Doğan, *Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007.
Köprülü, M. Fuat, *Edebiyat Araştırmaları*, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1966.
Meydan Larousse, "Türkü" maddesi, 19. C., Sabah Yayınları, İstanbul, 1992.
Ögel, Bahattin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, 9. C., Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
Özbek, Mehmet, *Folklor ve Türkülerimiz*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994.
Özdemir, Emin, *Edebiyat Bilgileri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990.
Şimşek, Esma, *Kadirli ve Osmaniye Ağıtları*, Kültür Yayınları, Antakya, 1993.
Tekin, M., A. Yüksel, T. Diker, H. Nizamoğlu, N. Toprak (komisyon), *Hatay'da Eğitim ve Kültür*, Orkide Yayınları, Ankara, 1982.
Yakıcı, Ali, *Halk Şiirinde Türkü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.
Yalgın, A. Rıza, *Cenupta Türkmen Oymakları*, c.1., Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.

Kaynak Kişiler

Gülperi Satun, Özel Görüşme, Dörtyol, Hatay, 2011.
Nimet Geyik, Özel Görüşme, Kırıkhan, Hatay, 2011.

Kırgız Konargöçerlerinde Veda Törenleri

Baktıbek İSAKOV*

20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan devrede Kırgızlar konargöçer gruplar halinde ve belli aralıklarla yer değiştirerek yaşıyorlardı. Her konargöçer grubun kendine has mekânı vardı ve bu mekân içinde birbirinden müstakil olarak hayat geçiriyorlardı. Mevsime göre göç ettikleri için yılda en az dört defa yer değiştirirlerdi. Otu ve suyu bol olan mekânları arayarak yaşadıkları için çoğu zaman bir yerde 2-3 aydan fazla kalmazlardı ve bütün hayat tarzlarını, ilgi ve yaşam beklentilerini bu hayat döngüsüne oturtmuşlardı.

Kırgız konargöçerleri arasında veda veya vedalaşma olayının çeşitli biçimlerini sıkça görmek mümkündür. Zira onlarda veda deyince çoğu zaman bir mevsimlik mekândan diğerine göç ettikleri zaman geleneksel olarak düzenledikleri vedalaşma törenleri akla gelirdi. Bu bağlamda, söz konusu makale de aynı konargöçer hayat tarzı çerçevesinde yaşayan grupların veya ailelerin bir yerden bir yere göç ettikleri zaman düzenledikleri *acıraş ayak* adı verilen veda töreni üzerine odaklaşmaktadır.

Acıraş ayak, Kırgız konargöçerlerinin yer değiştirdikleri zaman düzenledikleri geleneksel veda törenidir.[1] Yer değiştirme yani göç; mevsimlere göre yılda en az dört defa

* Dr. Baktıbek İsakov, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bişkek, Kırgızistan.

1 Isak uulu Zarılbek, (1948-), Narın Bölgesi, Aktalaa İlçesi, Kurtka Köyü ahalisi.

yazla, yayla, güzle ve kışla arasındaki gidip gelmelerdir. Acıraş ayak sözü, "acıraş" -ayrılma ve "ayak"- kâse kelimelerinden yapılmış bir isimdir. Türkçe söylenecek olursa ayrılık kâsesi yahut ayrılık kadehi biçiminde kullanılabilir. Bu âdeti, birbirine komşu olan insanların ayrılıp başka bir yere gitmelerinden önce bir araya gelerek yedikleri bir veda yemeği olarak da betimlemek mümkündür.[2]

Bu âdetin nasıl gerçekleştirildiği konusuna gelince; bir yerde çadırlarını dikmiş olan konargöçer grup, mevsim sonunun yaklaşması ile birlikte göç hazırlıklarına başlar. Hayvanlar sayılır, üzerlerindeki damgalar yenilenir, göç esnasında binilecek hayvanlarla yük taşıyacak hayvanlar belirlenip yola çıkmaya hazır hale getirilir. Bu hazırlıklar yürütülürken, bir yandan da göçün en önemli şartlarından biri olan acıraş ayak yemeğine de vakit ayrılır. Bu toplu yemek âdeti, duruma göre, göç edip gitmeye hazırlanan her bir aile veya grubun bütünü tarafından düzenlenir *(Resim 1)*. Meselâ, bulunduğu yerdeki işlerini tamamlamış olan veya başka nedenlerden dolayı gruptan ayrılarak erken göç etmesi gereken aileler, göç etmeden bir veya iki gün önce imkânlarına göre yemekler hazırlar veya bir iki küçükbaş hayvan keserek kendinden sonra göç edecek olan konu-komşuya bir veda yemeği düzenler. Misafirler gelirken yanlarında hiç bir şey getirmez, sadece yemeğe gelirler.[3]

Bu yemek daveti, genelde akşam vakti yapılır ve konu-komşunun ev sahipleri ile en son beraber yiyecekleri akşam yemeği olacağı düşüncesiyle davette herkes çok neşeli olur. Sohbetlerde birlikte yaşadıkları iyi ve kötü günleri yâd eder, yeni yerleşecekleri yurtlardan söz eder ve göç esnasında ihtiyaç duyacakları eksiklikler hakkında bilgi edinirler. Ev

2 *Kırgızça Orusça Sözdük*, I, (derle: K. Yudahin), Frunze, 1985, s.24.
3 Kulmanbet kızı Atırkül, (1922-), Narın Bölgesi, Aktalaa ilçesi, Kurtka köyü ahalisi.

sahibi de komşularının ziyaretinden duyduğu memnuniyeti bildirir, yeni yerleşeceği yerlerde de hep beraber olma dileğini içtenlikle ifade ederek artık geride kalacak olan komşuluk günleri için herkese teşekkür eder. Ev sahibinin memnuniyet ifadeleri ayrıca, üzerinde yerleşip aylarca otundan ve suyundan faydalandığı ve kısa bir süre sonra terk etmek üzere olduğu mekâna da adanır. Sohbetin sonunda yemekler yenir. Sofradan kalkılmadan misafirler hep beraber ellerini açarak yemek ikram eden aileye *Colun şıdır, Coldoşun Kıdır bolsun!* (Yolun açık, Yoldaşın da Hızır olsun!) diye dua eder, sonra evlerine giderler.[4] Böylece söz konusu acıraş ayak âdeti yerine getirilmiş olur. Ancak bu âdetin sanki devamı niteliğinde, yani komşuluğun gerektirdiği yakın ilişki ve yardımlaşma geleneğinden dolayı ertesi gün de söz konusu sıcaklık devam ettirilir. Bir başka ifade ile göç edecek aile ertesi sabah erkenden kalkıp göç için son hazır-

Resim 1. Son Köl Yaylası'nda, göç edecek olan bir konargöçer aile.
(B. İsakov'un özel arşivinden, 2005)

4 Kırgız halkı duaya çok önem verir. Çoğu kimse kendisi, ailesi ve çocukları için iyi dualarını almak amacıyla rastladığı çok yaşlı veya aksakallı kimselere yardım eder ve hatta sırf onların iyi dualarını duymak için evlerine davet edip ikramlarda bulunurlar. Acıraş ayak âdetinin düzenlenmesinde de halkın razılıklarını alma ve iyi dualarına malik olma inancı da vardır (Murzalı uulu Düyşön, (1931-), Narın Bölgesi, Aktalaa ilçesi, Kurtka köyü ahalisi).

lıklara başladığı zaman komşuları tekrar gelirler ve çadırların çözülmesi, yüklerin bağlanması, hayvanların toplanması gibi işlere yardım ederek aileye maddi manevî destek verirler *(Resim 2)*.[5] *Bir mingiç bere tur!* Diye halk arasında yaygın olarak söylenen ifadeden de iyi anlaşılacağı üzere, göç edecek ailenin taşıt veya binit için eksiklikleri varsa, konukomşudan öküz, eşek ve deve gibi hayvanlar *küç* (taşıt) veya *mingiç* (binek) denilerek ödünç alınır.[6] Hatta *Ögüzgö ıñırçagıñdı bere tur!* (Öküz eyerini ödünç verebilir misiniz?) veya *Kıl arkanındı bere tur!* (Kılla örülü halatını verebilir misin?) diyerek taşıt ve binit hayvanları için kullanılacak eyer takımı, bağlama için kullanılan *arkan* adı verilen kalın ipler bile gidilecek yere kadar ulaşabilmek için ödünç istenir.[7]

Kırgız konargöçerlerinin göç ettikleri mekânlar arasındaki mesafeler pek de birbirinden uzak değildi. Sabah erkenden yola çıkıldığında en geç akşam karanlığına kadar varılacak yere ulaşılabilinirdi. Onun için ödünç olarak verilen bütün malzeme ile hayvanlar ertesi gün sahiplerine iade edilmiş olurdu.[8] Hatta göç edip gidenin taşıt hayvanları dahi ihtiyaç olursa geri getirilerek diğer ailelerin göçleri için kullanılırdı *(Resim 3)*. Yoksulluktan kaynaklanan bu gibi sıkıntılar dolayısıyla birbirlerinin binit ve taşıtlarını sıra ile kullandıkları için çoğu fakir-fukara sınıfı grup ha-

5 *Kırgızça Orusça Sözdük*, II, (derle: K. Yudahin), Frunze 1985, s.29.

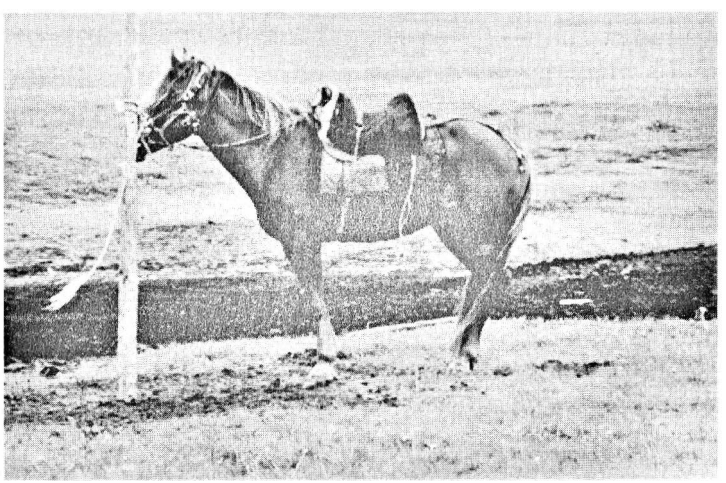
6 A. Akmataliyev, *Kırgızdın Köönörbös Döölöttörü*, Bişkek 2000, s.221.

7 Aile göçe başladığı esnada, uğurlamak için gelen komşu hanımlar, beraberlerinde getirdikleri *bozo, carma, çalap* ve *kımız* gibi içeceklerini, *nan, boorsok* ve suda haşlanarak pişirilmiş etleri yol üzerinde durakladıkları zaman içmeleri ve yemeleri için komşularına verirler. Erkekler ise atlarına binerek göç edip gitmekte olan ailenin hayvan sürülerini belli bir mesafeye kadar sürmeye yardım ederler ve orada uğurlayıp geri dönerlerdi. (Beyşenaalı uulu Zarılbek, (1939-), Narın Bölgesi, Aktalaa İlçesi, Kurtka köyü ahalisi).

8 Beyşenaalı uulu Zarılbek, (1939-), Narın Bölgesi, Aktalaa ilçesi, Kurtka Köyü ahalisi.

Resim 2. Son Köl Yaylası'nda göç edecek olan bir aileyi uğurlamak için gelen komşu hanımlar.
(B. İsakov'un özel arşivinden, 2005)

Resim 3. Son Köl Yaylası'nda göç için hazır duran bir binek atı.
(B. İsakov'un özel arşivinden, 2005)

linde aynı günde göç edemezlerdi.[9] Bu durumun aksine, zengin ve varlıklı olan aileler taşıt ve binit sorunu yaşamadıkları için, çoğu zaman bağlı olduğu büyük grupları ile beraber göç ederler ve beraber yerleşirlerdi.[10]

Acıraş ayak âdetinin düzenlenmesinde ailelerin ekonomik durumları, komşuluk ilişkileri ve aile reislerinin cömert davranışlarının özellikle büyük bir rolü vardı. Zira bu âdet gereği eve *konşu kolon* (konu komşu) davet edilir, yemekler ikram edilir veya bir hayvan da kesilebilirdi. Onun için bu âdet ilk önce ailelerin maddi durumlarına bağlı idi. Halk arasında dile getirilen *Al kezde baarı ele acıraş ayak berçü emes* ifadesinde de olduğu gibi her göç edip gidecek aile acıraş ayak âdetini yapmalıdır diye bir kural da yoktur. Bu âdeti *kolunda bar* (elinde olan, varlıklı) veya *kolu açık* (cömert) olarak nitelendirilen kimseler daha çok yaparlardı.[11] Söz konusu âdetin gerçekleşmesindeki ikinci önemli kıstas, komşuluk ilişkileri idi. Kırgız konargöçerleri arasında acıraş ayak âdeti esasen sıkı komşuluk ilişkilerine dayanırdı *(Resim 4). Aymaktaşa caşagan konşuların çakırçu* ifadesinde olduğu gibi âdetin birbirlerine yakın aralıklarla yerleşen komşular veya komşu gruplar arasında yapılması bir gelenekti.[12]

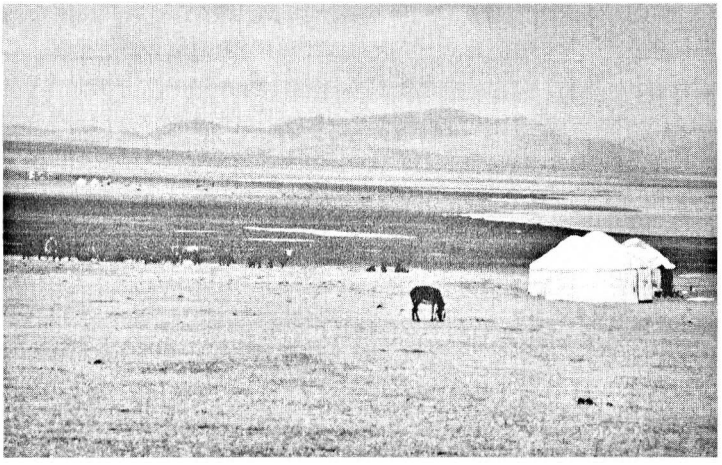
(B. İsakov'un özel arşivinden, 2005) Kırgız konargöçer hayat çerçevesinde aynı ortamı belli bir süre paylaşan insanlar veya birbirlerine mesafe olarak yakın yerleşen haneler arasında oluşmuş "komşuluk ilişkisi" gereği göç edip gidecek olan grup veya aile, orada kalacak olanları evine davet ederek yemekler ikram eder. Komşuluk ilişkileri iyi düzenlenmemiş veya komşular arasında yeterli bağlar ku-

9 Esenaalı uulu Kukay, (1907-), Narın Bölgesi, Aktalaa İlçesi, Cogromu May Köyü ahalisi.

10 *Kırgızça Orusça Sözdük*, I, s.216.

11 Beyşenaalı uulu Zarılbek.

12 Bazen çok nadir de olsa, ilişkilere göre bu âdete komşu olmayan iyi tanıdıklar veya uzakta bulunan akrabalar da dâhil edilebilir.

Resim 4. Son Köl Yaylası'nda komşuluk yerleşimden bir görüntü. (B. İsakov'un özel arşivinden, 2005)

rulamamışsa, bu âdet o ortamda düzenlenmezdi.[13] Acıraş ayak âdetinin düzenlenmesinde gereken sonuncu özellik, aile reislerinin efendi veya cömert olup olmayışları idi.[14] Zira çok zengin ve varlıklı olanların çoğu cimri olur veya aynı özellikte olan kimseler komşuluk ilişkilerine yeteri kadar değer vermez. Zengin ve komşuları ile iyi ilişki içinde olup da cimriliğinin üstesinden gelemediği için bir gecede kaçarak göç edenler de olabilirdi.[15] Onun için ataerkil yapıya sahip olan Kırgız ailesinde baba aile reisi ve aileye ait olan bütün mülkün sahibi olduğu için acıraş ayak âdeti onun şahsi isteğine bağlı olur ve babanın kişiliğini yansıtacak tarzda düzenlenirdi. Yalnız, halk arasında komşu yaşayıp da insanlar ile sıcak ilişki kurmayan kimseler veya zengin olmasına rağmen konu komşuya karşı hasis olan

13 Cumaalı uulu Turdubek, (1928-), Narın bölgesi, Aktalaa İlçesi, Kurtka Köyü ahalisi.

14 Nazarmat uulu Satımkul, (1932-), Narın Bölgesi, Aktalaa İlçesi, Kurtka Köyü ahalisi.

15 Beyşenaalı uulu Zarılbek.

kimseler sevilmez ve sayılmazdı. Bu durum, o kişilerin toplumdan dışlanmasına da neden olurdu. Onun için genelde insanlar komşuluk ilişkilerinin esas kurallarına riayet eder ve bu ilişki ağına saygı gösterirlerdi.[16] Komşular aynı mekânda yaşadıkları süreç içinde sadece iyi komşuluk ilişkisi değil, *Alıskı tuugandan, Cakınkı koşuna artık* (Yakındaki komşu, Uzaktaki akrabadan daha iyi) ifadesinde olduğu gibi iyi ve kötü günlerde her zaman maddi ve manevi destek vererek birbirlerinin yanında bulunurlar ve ufak tefek günlük malzeme alış verişi gibi çok çeşitli durumlarda sık sık bir araya gelirlerdi. O kadar yakın komşu olduktan sonra birbirlerine gösterdikleri yardım ve destekleri için şükranlarını sunmadan ve bu şükran duygularıyla dolu olarak son bir ayrılma yemeği yenmeden gidilmesi onlar için alışılmamış bir durumdu.

Sonuç olarak değerlendirildiği zaman, acıraş ayak âdetinde Kırgızlar arasında yaygın olarak söylenen *Calgız darak tokoy bolboyt* (Yalnız ağaç orman olmaz) atasözünde vurgulanan hayat prensiplerini görmek mümkündür. Zira tek kişi hiç bir şey yapamaz, hayatta kalabilmesi ve yaşamını sürdürebilmesi için mutlaka başkalarına ve diğer insanlarla iyi ilişkiler kurmaya ihtiyacı vardır. İnsan günlük hayatta her türlü sıkıntılı durumları başarıyla veya en az kayıpla atlatabilmek için bu sosyal dayanışmaya muhtaçtır. Bu yüzden konargöçer olan Kırgızlar arasında yardımlaşma ve destek verme prensibine dayalı birlik ve beraberlik ruhu iyi geliştirilmiş ve bu birlik anlayışı onların hayatlarının kolaylaşmasına hizmet etmiştir. Gönümüzde de bunun tesirleri yaşatılmaktadır.

Sonuç kısmında dile getirilmesi yerinde olan bir diğer husus, acıraş ayak âdetinin eski Türklere kadar indiği ve bu âdetin insanın doğa parçalarına olan inancından ileri geldiği

16 A. Akmataliyev, *Kırgızdın Köönörbös,* s.220.

hususudur. Zira acıraş ayak âdetini düzenleyen aile reisi, gelenlerin iyi dualarını aldıktan sonra, terk etmek üzere olduğu mekânın "otundan ve suyundan faydalandığı" için yer anaya ve diğer doğa parçalarına şükranlarını da dile getirir.

Kaynaklar

Akmataliyev, A., *Kırgızdın Köönörbös Döölöttörü*, Bişkek, 2000.
Kırgızça Orusça Sözdük, I-II, (derle: K. Yudahin), Frunze, 1985.

Kaynak Kişiler

Beyşenaalı uulu Zarılbek, (1939-), Narın Bölgesi, Aktalaa İlçesi, Kurtka Köyü ahalisi.
Beyşenaalı uulu Zarılbek, (1939-), Narın Bölgesi, Aktalaa İlçesi, Kurtka Köyü ahalisi.
Cumaalı uulu Turdubek, (1928-), Narın bölgesi, Aktalaa İlçesi, Kurtka Köyü ahalisi.
Esenaalı uulu Kukay, (1907-), Narın Bölgesi, Aktalaa İlçesi, Cogromu May Köyü ahalisi.
Isak uulu Zarılbek, (1948-), Narın Bölgesi, Aktalaa İlçesi, Kurtka Köyü ahalisi.
Kulmanbet kızı Atırkül, (1922-), Narın Bölgesi, Aktalaa İlçesi, Kurtka Köyü ahalisi.
Murzalı uulu Düyşön, (1931-), Narın Bölgesi, Aktalaa İlçesi, Kurtka Köyü ahalisi.
Nazarmat uulu Satımkul, (1932-), Narın Bölgesi, Aktalaa İlçesi, Kurtka Köyü ahalisi.

~ Kahraman Vedası ~

Kahramanın Vedası: Köroğlu'nun Sonuyla İlgili Anlatılar

Halil İbrahim ŞAHİN*

Giriş

Köroğlu anlatıları, geniş bir coğrafyaya yayılmış olmaları, tarihi olayların etkisiyle çeşitlenmeleri ve farklı anlatma geleneklerine tabi olmaları nedeniyle tip, içerik, şekil ve yapı hususlarında farklı şekillere bürünmüştür. Diğer bir ifade ile Köroğlu anlatmaları, bulundukları coğrafyanın anlatı geleneğine ve tarihi olaylarına bağlı olarak yeniden düzenlenmişlerdir. Orta Asya Türkleri arasında güçlü bir destan geleneğinin bulunması, Köroğlu'nun bu bölgede destan kahramanı olarak algılanmasını sağlarken Anadolu'da âşıkların veya meddahların anlattıkları hikâyelerde Köroğlu, âşık tipine dönüşmeye başlamıştır. Ayrıca destancılar ve hikâyeciler, bölgelerindeki geleneksel motifleri Köroğlu'na dâhil ederek yeni kollar veya eski kollardan yerel dinamiklere tabi kılınmış anlatılar oluşturmuşlardır. Kısacası, farklı coğrafyalarda farklı şekillerde karşımıza çıkmasında anlatıcı tipindeki değişikliklerin önemi büyüktür. Köroğlu'nun destan kahramanı olarak kabul edildiği bölgelerde anlatılar, "destancı"dır. Ancak Köroğlu'nun "şık" tipine yaklaştığı yerlerde ise kolları anlatanlar, "hikâyeci âşık"lardır. Anlatıcı modelindeki bu farklılık, Köroğlu kollarının karakterini de etkilemiştir.

* Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. hsahin@balikesir.edu.tr

Son yıllarda Türkiye'deki Köroğlu araştırmalarına bakıldığında yukarıda bahsettiğimiz çeşitliliğin merkezinde çeşitli çalışmaların yapıldığı görülür. Özellikle Köroğlu'nun ortaya çıkışıyla ilgili anlatılar üzerine yapılan çalışmalarda, anlatmalardaki tip, şekil, yapı ve motif farklılıkları üzerinde durulmuştur. Bu çalışma, ilk kolda olduğu gibi farklı şekilleriyle karşımıza çıkan Köroğlu'nun son koluyla ilgilenmektedir. Köroğlu'nun sonuyla ilgili anlatılar, destanın veya hikâyenin yayıldığı her yerde bulunmamaktadır. Bu çalışmada Köroğlu'nun ölümünü veya ortadan kayboluşunu anlatan anlatılar, Kazak, Özbek, Türkmen, Azerbaycan ve Anadolu sahasından elde edilmiştir. Adı geçen bu kollardan bazıları, Köroğlu'nun sonu konusunda birbirlerine yaklaşırken bazılarıyla da ayrılmaktadırlar. Kısacası, Köroğlu'nun sonuyla ilgili farklı içeriğe sahip anlatılar bulunmaktadır. Çalışmada çeşitli destan ve hikâye geleneklerinden tespit edilmiş anlatılar, şekil, içerik ve yapı açısından mukayeseli bir şekilde incelenmiştir.

1. Köroğlu'nun Ölümünü Konu Eden Anlatılar

Türk destanlarında kahramanların ölümleri genellikle anlatılmaz, ancak Köroğlu gibi bazı kahramanların ölümü veya sonuyla ilgili müstakil anlatılar vardır. Köroğlu'nun kırklara karıştığını veya tüfeğin icadıyla birlikte yiğitliği ve mücadeleyi bıraktığını söyleyen anlatılarla birlikte, onun öldürüldüğünü nakleden bazı anlatılar mevcuttur. Bu tarz anlatıların ilkine Alexander Chodzko'da rastlıyoruz. Alexander Chodzko'nun yayımladığı metinler arasında Köroğlu'nun ölümünü anlatan bir kısım vardır. Buna göre Köroğlu'nun namını işiten Şah Abbas, onu kendisine kumandan yapmayı istemiştir. Şah, Köroğlu'nu sarayına davet eder, ancak daveti Köroğlu kabul etmez. Buna sinirlenen Şah

Abbas, "*Köroğlu'nun kellesini kim getirirse onu kendime serdar yapacağım*" der. Bu arada Köroğlu, yaşlandığını düşünerek Mekke'ye gitme kararı almıştır. Ayvaz'ı Çamlıbel'e vekil bırakan Köroğlu, Isfahan'dan geçerken Kuhrud ve Kaşan Hanlar tarafından başı kesilerek öldürülür. Köroğlu'nu uykuda yakalayan düşmanları, önce Kırat'ın ayak damarlarını kesmişlerdir. Bunu gören Köroğlu, "Kırat"sız bir dünyada yaşayamayacağını söyleyerek kendini düşmanın üstüne atar. Köroğlu, burada savaşmaktan daha çok Kırat'la birlikte ölmek istemiştir. Köroğlu'nun başını kendisine getiren hanlara Şah Abbas, onu nasıl öldürdüklerini sorar. Onlar da Çamlıbel'e gidip Köroğlu'nu öldürdüklerini söylerler. Hanların söylediklerine inanmayan Şah Abbas, küçük bir araştırmanın ardından hanların Köroğlu'nu tuzağa düşürdüklerini anlar ve onları idamla cezalandırır. Ayvaz'ı Köroğlu'nun vasiyetine uygun olarak Çamlıbel'e hâkim tayin eder.[1]

Safevi hükümdarı Şah Abbas döneminde geçtiği rivayet edilen yukarıdaki anlatıda Köroğlu ve Abbas çağdaş gösterilmektedir. Köroğlu'nu kendisine bağlamaya çalışan Şah Abbas, bunu başaramayınca çözümü onu öldürmekte bulmuştur. Anlatıda Köroğlu'nun ölümüyle ilgili herhangi bir olağanüstülük yoktur. Şah Abbas'ın adamları onu hileyle öldürmüşler ve kellesini Şah Abbas'a getirmişlerdir. Köroğlu gibi yiğidin bu şekilde öldürülmesini kabullenmeyen Abbas, hilekâr adamlarını cezalandırmıştır.

Türkmenistan'da bagşılardan "Göroglınıñ Ölümi" adlı bir kol derlenmiştir. Türkmen bagşılarının anlatmak istemediği bu kolda Köroğlu, yaşlılık döneminde düşmanları tarafından öldürülmüştür. Türkmen bagşıları, Köroğlu'nun ölümüne üzüldüklerinden veya böyle bir durumu kabul-

1 Alexander Chodzko, *Specimens of the popular Poetry of Persia*, Burt Franklin, New York, 1971, s.334-344.

lenememelerinden dolayı son kolu anlatmayı çoğunlukla reddetmişlerdir. Ünlü bir Köroğlu anlatıcısı olan Pelvan Bagşı'nın babası Goç Bagşı bile son kolu çok nadir anlatmıştır. Bu konuda bagşılar arasında çeşitli rivayetler de oluşmuştur. Daşoğuz Bagşılarından İlaman Bagşı'nın anlattıklarına göre Mahtumkulu, Hive'de eğitim aldığı yıllarda Tagta'da yaşayan Goç Bagşı'ya uğrar ve her seferinde Köroğlu'ndan bazı kolları dinlermiş. Köroğlu'nun otuz dokuz kolunu anlatan Goç Bagşı, kırkıncı kola geldiğinde dutarını kılıfına koyup duvara asarmış. Bütün ısrarlara rağmen Köroğlu'nun ölümünü anlatan son kolu Goç Bagşı anlatmamıştır. Mahtumkulu, yine bir ziyaretinde dünyanın faniliğinden bahseden şiirler okuyunca Goç Bagşı gayrete gelip Köroğlu'nun son kolunu anlatmaya başlar. Anlatı bittiğinde dinleyenler, feryat etmeye, bağırıp çağırmaya başlarlar. Bu olaydan sonra Goç Bagşı, eline bir daha dutar almamış ve destan anlatmayı bırakmıştır.[2]

Türkmen bagşılarının anlatmak istemedikleri "Göroglının Ölümi" kolunda Köroğlu yaşlanmış, Övez (Ayvaz) ve Erhasan'dan ayrı eşi Agayunus ve Gülşirin'le birlikte yaşamaktadır. Kırat ise kuyruğu düşmüş, yeleleri dökülmüş, tırnakları kopmuş halde Çandıbel etrafında yaşamaya devam etmektedir. Ayrıca Köroğlu'nun bütün yiğitleri de bu dünyadan geçmiştir. Agayunus, Köroğlu'nu Yıldız Dağı'na götürür ve buradaki bir mağaraya yerleştirir. Burada yiyecek ve içecek yoktur. Aç ve susuz halde Köroğlu, Allah'tan yardım talep eden bir şiir söyler. Bunun üzerine beyaz bir kuş gelip yanlarına konar. Önlerinde yüz çeşit yemek peyda olur. Mağaranın kıble tarafında bir su akmaya başlar. Bunları gören Agayunus, Köroğlu'na "*Ey Köroğlu, sen erenlere karıştın*" der.[3]

2 Halil İbrahim Şahin, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, Kömen Yayınları, Konya, 2011, s.250.

3 Babış Mämmetyazov vd., *Göroglı Türkmen Gahrımançılık Eposı*, Türkmenistan Neşiryatı, Aşgabat, 1990, s.833.

Bir süre sonra Köroğlu rüyasında Hz. Ali'yi görür. Piri ona Kaf Dağı'ndan bu dünyaya gelmiş olan Agayunus periyi Gülşirin'le birlikte geri göndermesini söyler. Günlerini Yıldız Dağı'nda ibadetle geçiren Köroğlu, zor da olsa eşi Agayunus'u Kaf Dağı'na gönderir. Kendisi Kırat'la birlikte Yıldız Dağı'nda kalır. Köroğlu'nun Yıldız Dağı'nda yalnız bir halde yattığını duyan Hünkâr padişah, adamlarını Köroğlu'nun üzerine gönderir. Ellerinde tüfekleriyle Köroğlu'nun etrafını saran Hünkâr'ın adamları, tüfeklerle Köroğlu'nu yaralarlar. Köroğlu yaralı halde Kırat'la bunlarla savaşır, ancak hem yaşlı hem de yaralı olduğundan fazla dayanamaz. Hünkâr'ın adamları, Köroğlu'nun başını kesip getirirler. Bunu gören Hünkâr, Köroğlu'nu diri istediğini, onların ise kendisini dinlemeyip Köroğlu'nu öldürdüklerini söyleyerek bu yedi adamın kellesini kestirir. Köroğlu'nun başsız naaşı ve Kırat, Kaf Dağı'ndan gelen Agayunus ve Çandıbel halkı tarafından yan yana defnedilirler.[4]

Türkmenistan'ın Daşoğuz bölgesinde tespit edilen "Göroglının Ahırki Dövri" adlı kolda Köroğlu'nu Pikir adlı bir kız öldürmüştür. 120 yıl sevgilisi Köroğlu'nu bekleyen kız, Köroğlu'nun bir damla kanını içmek istemektedir. Bunu öğrenen Köroğlu, kızın sevgisine karşılık olarak bu isteğini kabul eder. Kız, Köroğlu'nu öldürüp kanını içer ve hamile kalır.[5]

Türkmenlerde olduğu gibi Özbek Türkleri arasında da Köroğlu'nun sonuyla ilgili oldukça hacimli bir kol bulunmaktadır. Bu kolda Köroğlu'nun yavaş yavaş yaşlandığı anlatılırken onunla birlikte Kırat'ın, Avazhan'ın, Hasan'ın, kırk yiğidin, hatta Köroğlu'nun torunu Nurali'nin de yaşlılığından bahsedilir. Köroğlu, yaşlanınca Çembil harabeye dönmeye, Köroğlu otoritesini kaybetmeye başlamış, bu-

4 *A.g.e.*, s.823-845.

5 Fuzuli Bayat, *Köroğlu Şamandan Âşıka, Alptan Erene*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s.106.

nun üzerine Türkmenler Merv'de yeni bir hanlık oluşturmuşlardır. Köroğlu, doksan yaşına girdiğinde güçten kuvvetten düşmüş bir halde iken Çembil'i kurduğunu, Kızılbaş yurduna talan saldığını, Avaz ve Hasan'ı Çembil'e getirip oğul edindiğini, atı Girkök'ü gökyüzünde uçurduğunu, eşini Kaf Dağı'ndan getirdiğini, ünü âleme yayılmış bir yiğit olduğunu söyleyerek eski günlere duyduğu özlemi dile getirir (Kırbaşoğlu 2000: 1106). Köroğlu'nun Türkmen anlatmasındaki gibi Özbeklerde de Kırat'ın yaşlılığından genişçe bahis açılır. Kırat, Özbek anlatmalarında Gırkök, Köroğlu'yla birlikte yaşlanmış, eski boyu bosu kalmamış, bir deri bir kemik hale gelmiştir (Kırbaşoğlu 2000: 1112).

Özbeklerdeki "Köroğlu'nun Ölümü" kolunda Köroğlu, iyice yaşlanınca Çembil'den Bedbaht Dağı'na göç eder. Ağa Yunus peri ve Miskal Peri'yle bu dağa gelen Köroğlu, buradaki bir kovukta yaşamaya başlar. Burada Köroğlu'nun rüyasına piri girer ve şöyle der:

> *"Şimdi, Göroğlu Sultan, sen yakında bize misafir olacaksın. O zamana kadar sen yalnızlığa razı ol. Periler yanında olsa sen nasıl yalnızlığa razı olacaksın? İyisi, onları İrem Bağı'na, Kaf Dağı'na gönder"*[6].

Burada pirin kimliği konusunda bir bilgi verilmemiştir, ancak Türkmenlerdeki son kolda Köroğlu'nun rüyasına Hz. Ali girmiştir. Köroğlu, pirinin isteğini yerine getirir ve perileri Kaf Dağı'na gönderir. Periler, güvercin kılığına girip geldikleri yere doğru uçup giderler.[7]

Köroğlu'nun Bedbaht Dağı'nda "sofu" olup yalnız başına yattığını duyan Hunhar Şah, adamlarına Köroğlu'nu tutsak edip getirmelerini emreder. Köroğlu'nun daha önceleri de-

6 Filiz Kırbaşoğlu, *Köroğlu Destanı'nın Özbek Varyantları Üzerine Bir Araştırma (İnceleme-Metinler)*, Atatürk Üniversitesi Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2000, s.1119.

7 *A.g.e.*, s.1122.

falarca karşılaştığı Hunhar Şah, onun en büyük düşmanıdır. Köroğlu, elden ayaktan düşmüş olsa da şahın askerleriyle savaşır. Kırat da bu savaşta ona yardım eder, ancak sayıca üstün olan taraf galip gelir. Kırat yaralanınca Köroğlu'nu yakalayan şahın askerleri Köroğlu'nun başını keserler. Kırat, Köroğlu'nun cansız ve başsız vücudunu görünce oracıkta canını teslim eder. Köroğlu'nun peri eşi Ağayunus, bu olaydan haberdar olup, Hunhar Şah'tan Köroğlu'nun başını alarak Bedbaht Dağı'na getirir. Olanlardan haberdar olan Türkmenler, Köroğlu'nun öldürüldüğü yere gelince onun cesedini Çembil'e defnetmek isterler, ancak eşi Ağayunus, Köroğlu'nun düşmanları yüzünden gizli bir yere gömülmesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine bu dağdaki gizli bir bele Köroğlu defnedilir. Destanda defnedilen belin, Köroğlu'nun on dokuz yaşında Kırat'ı bulduğu yer olduğu belirtilir[8].

Özbek Köroğlusundaki son kolda anlatıcı, Çembil'in Urgenç yakınlarında olduğunu, hacıların ve seyyahların buraya uğradıklarını ve burada daima iki güvercinin bulunduğunu söyler. Bu güvercinlerin Ağayunus peri ve Miskal periler olduklarını ifade eden anlatıcı, buraya uğrayıp geceleyen seyyahlar ve sofular için bir tabak yiyeceğin ve içkinin hazır olduğunu, sofuların içkiyi içmediklerini, sadece yemekleri yediklerini söyler.[9] Köroğlu'yla ilgili bir efsanenin nakledilmesinden ibaret olan bu kısım da bu anlatının tasavvuf kültürüyle bağlarını gün yüzüne çıkarmaktadır.

Kazak Türklerinde Köroğlu'nun ölümünden bahis vardır, ancak bu ölüm, sıradan bir ölümdür. Kazaklar arasından tespit edilen kollar arasında Köroğlu'nun sonunu anlatan müstakil bir kol bulunmamaktadır. Ancak Rahmet Mezhojaev anlatmasında "*Türkmen ülkesinin kahramanı, /*

8 *A.g.e.*, s.1128-1132.
9 *A.g.e.*, s.1132.

Kendisinden çocuk olmamıştı, / Doğurmamıştı peri kızları, / 120 yıl yaşayıp, / Dünyadan göçmüş ahiri" şeklinde bir bölüm bulunmaktadır.[10]

Anadolu'da Köroğlu'nun tüfekle öldüğünü anlatan anlatılar mevcuttur. Maraş'ta derlenen hikâyeye göre Köroğlu, dağda rastladığı bir çobanda bir tüfek görür. Daha önce görmediği bu demirin ne işe yaradığını sorar. Çoban, tüfekle kurtları öldürdüğünü söyler, ancak Köroğlu, eline aldığı bir kurşunu ezip bunun bir insanı öldürmeyeceğini söyler. Tüfeği kendisine dayayan Köroğlu, çobandan tetiği çekmesini ister. Çoban tüfeği ateşlediğinde Köroğlu ölür.[11]

Görüldüğü gibi özellikle Türkmen ve Özbek Türklerinden tespit edilen anlatılarda Köroğlu, düşman hanlar tarafından öldürülmüştür. Bazı rivayetlerde ise tüfekle öldürüldüğü yer almaktadır. Alexander Chodzko'nun naklettiği anlatıda Köroğlu oldukça sıradan bir savaşçı olarak öldürülmüştür. Ancak Özbek ve Türkmenlerdeki anlatılardan ise Köroğlu'nun öldürülmeden önce ermişlik makamına ulaştığını öğreniyoruz. İslam ve tasavvuf kültürünün yoğun bir şekilde hissedildiği Köroğlu destanında kahramanın bu tarz meziyetlere sahip olması oldukça doğaldır.

2. *"Kırklara karışma"sını konu eden anlatılar*

Türkiye'den ve Türkiye dışından tespit edilmiş bazı anlatılarda ve rivayetlerde Köroğlu'nun ölmediği, ancak kırklara karıştığı söylenmektedir. Köroğlu'nun sonuyla ilgili Anadolu sahasında Behçet Mahir'in anlatmış olduğu bir kol bulunmaktadır. Bu kolda Köroğlu'nun kırklara karıştığı söylenir. Ancak daha öncesinde tüfeğin icadından ve tü-

10 Metin Arıkan, *Köroğlu'nun Kazak Varyantları*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1999, s.8.

11 Pertev Naili Boratav, *Köroğlu Destanı*, Adam Yayıncılık, İstanbul, 1984, s.61.

fekle birlikte yiğitliğin kalmadığından bahsedilir. Köroğlu burada meşhur mısraları dile getirir: "*Tüfek icad oldu, mertlik bozuldu / Eğri kılıç kında paslanmalıdır.*" Köroğlu, devletin kendisine verdiği tüfeği geri vermek için İstanbul'a hareket eder. Burada devletin huzuruna çıkan Köroğlu, emaneti (tüfeği) geri vermek istediğini, hakkında verilecek her türlü cezaya razı olduğunu, ancak kimseden kırkta birden fazla pac almadığını, aksini iddia eden olursa boynunun vurulmasına razı olacağını söyler. Bunun üzerine Köroğlu'ndan şikâyetçi olan kırk bezirgân devlet huzurunda Köroğlu'nun karşısına çıkarılır. Onlara Köroğlu'nun kimseden yedide bir pac almadığı yönündeki beyanları hatırlatılıp kendilerinin öne sürdüğü iddiaların doğru olup olmadığı sorulur. Bezirgânların yüzü kızarır. Köroğlu'nu suçlayan bezirgânlara padişah, ağır sözler söyleyip kovar. Padişah derebeyliği kaldırdığını, ordusunun delikli demire (tüfeğe) mensup olduğunu söyledikten sonra Köroğlu ve keleşleri dağılma kararı alırlar. Herkes kendi yurduna dönmeye başladığında Köroğlu ansızın ortadan kaybolur. Devlet, millet ve keleşler Köroğlu'nu günlerce aramalarına rağmen bulamazlar.[12]

Behçet Mahir, Köroğlu'nun mücadeleye devam etmemesini tüfeği icadına ve devletin derebeyliğini kaldırmasına bağlar. Böyle bir son oldukça gerçekçidir, ancak Köroğlu'nun aniden ortadan kaybolmasından sonraki olaylar, olağanüstülükler içermektedir. Köroğlu'nun keleşlerinden Lezgi Ahmet, Erzurum dağındaki Kalaylı dağdan Lezgi Köyü'ne geçeyim derken bir göze başında üç ihtiyarın oturduğunu görür. Bunlar, Lezgi Ahmet'e Köroğlu'nu sorarlar. Lezgi Ahmet, Köroğlu'nun kayıp olduğunu söylediğinde üç ihtiyar, dağın yukarısında bir başka gözenin olduğunu, orada yedi ihtiyarın bulunduğunu, Lezgi Ahmet'in onlar-

12 Mehmet Kaplan vd., *Köroğlu Destanı*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1973, s.583-586.

dan Köroğlu'nun nerede olduğunu öğrenebileceğini haber verirler. Bir saat boyunca dağa tırmanan Lezgi Ahmet, bahsedilen gözeyi ve yedi ihtiyarı bulur. Onlara Köroğlu'nu sorduğunda yedi ihtiyar, daha yukarıda bir gözenin daha olduğunu, aradığı kişinin orada olabileceğini söyler. Lezgi Ahmet söylenilen gözeye ulaştığında kırk kişinin bu gözenin etrafında oturduğunu, aralarında Köroğlu'nun da Kırat'la birlikte bulunduğunu görür. Köroğlu'na bu hali soran Lezgi Ahmet'e Köroğlu şöyle der:

> *"Ben bir makama mensup oldum, elimin sahavetliği ile bir de bu toprağa doğru olduğum, merd ü merdana, şimdiye kadar atıp tuttuğum, zengininkinden alıp fikarayı beslediğim, o sadaka ahir akibet beni tükenmez bir yola mensup etti. Elimin mertliği, gönlümün ganiliği, bak, ki bana ne oldu. Dadı burda gördüm, lezzet bu imiş. Oğlum artık köyüne git, ama ben bu yola yolcu oldum, bunlar ile beraber dünyanın sonuna kadar uçmaktayım, ancak zenginden alıp fikaraya verdiğimizi, bu toprağa, bu vatana doğru, lıulûs çalıştığımızı, kimseyi inciṭmediğimizi, başımıza geçen yiğitlik ile mertliği dünyanın sonuna kadar dillerde söyle".*[13]

Anadolu'daki anlatılarda tüfeğin icadı ve yiğitliğin bozulmasıyla birlikte Köroğlu yiğitlerine dağılmalarını söyleyerek kırklara karışır. Atı da kendisi gibi sır olur.[14] Ferruh Arsunar'ın Kahramanmaraş'tan derlediği kolda Köroğlu, bir mağaraya girerek kaybolur. Köroğlu, hayatının son döneminde Döne, Hüsnübala ve Hasan ile birlikte Şam'a gitmeye karar verir. Burada bir süre yaşayan kızı Döne vefat eder. Köroğlu, her seher kızının mezarını ziyaret etmeyi adet edinir. Hasan da bazen Köroğlu'yla birlikte Döne'nin mezarını ziyaret eder. Bir gün Döne'nin mezarını ziyaretten

13 *A.g.e.*, s.586-587.

14 Cahit Öztelli, *Köroğlu Dadaloğlu Kuloğlu*, Özgür Yayınları, İstanbul, 1997, s.14.

dönen Köroğlu, beraberindeki Hasan'a bir mağara gösterir ve burasının neresi olduğunu sorar. Hasan bilmediğini söyleyince Köroğlu, burasının "Kırklar Mağarası" olduğunu söyler. Ardından Köroğlu "Haydi Allah'a ısmarladık sizi" diyerek mağaraya girer ve bir daha geri dönmez.[15]

Bulgaristan'da anlatılan kollarda Köroğlu'nun sonuyla ilgili farklı durumlar söz konusudur. Tüfeğin icadından sonra kahramanlığı bırakıp dünyadan ayrıldığını söyleyen anlatıcılar olduğu gibi, onun son günlerine kadar Çamlıbel'de kaldığını, ateşli silahlar icat edildikten sonra Çamlıbel'de büyük bir şölenle malını mülkünü dağıtıp kırklara karıştığını söyleyenler de vardır. Bulgaristan'da tespit edilmiş bir son kolda Köroğlu'nun yakın dostu Bıyıklı Yusuf, Köroğlu'nu aramaya çıkar. Onu dağda Kırklar Meclisi'nde bulur. Kırkların çağırmasına üzerine onların yanlarına giden Yusuf, burada kırkların elinden birkaç yudum su içer. Bu sayede Bıyıklı Yusuf iki yüz elli yıl yaşamıştır.[16]

Köroğlu'nun kırklara karıştığını söyleyen anlatılar, Köroğlu'na sonsuz bir yaşam vermiştir. Onun ölmediğini, kıyamete kadar kırklarla birlikte yaşayacağını nakleden bu anlatılar, Köroğlu'nun ortaya çıkışıyla ilgili rivayetlerle sıkı bir bağ içindedir. Köroğlu'nun olağanüstü özelliklere sahip köpüklerden içerek âşıklık, yiğitlik ve ebedi hayat kazanması, onun sonuyla ilgili anlatıları da etkilemiştir. Buna göre Köroğlu'nun babası Kör Yusuf, rüyasında Hızır'ı görür. Hızır, Yusuf'un gözlerini açacak ve kendisini kör edenlerden intikam alabileceği gücü ve gençliği verecek köpükler hakkında bilgi verir. Baba oğul yola çıkarlar. Köpüklerin geleceği yer olan Aras Nehri'ne ulaşırlar. Ruşen Ali, köpükler

15 *Köroğlu*, Derleyen: Ferruh Arsunar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1963, s.272.

16 B. A. Garriyev, *Türk Dünyasında Köroğlu Anlatmaları*, çev.: Fikret Türkmen, Muvaffak Duranlı ve Feyzullah Rahmankul, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s.82-83.

geldiğinde babasına haber vermeden kendisi içer. Bu köpükler ona sonsuz yaşama gücü, yiğitlik ve şairlik yeteneği verir.[17] Efsane özelliği gösteren bu anlatıda Köroğlu'nun sonsuz bir hayata çok önceleri kavuştuğu söylenerek onun kırklara karışarak yok olması durumunu hazırlanmıştır.

Köroğlu'nun kırklara karıştığını söyleyen anlatılarda yer alan üçler, yediler ve kırklar, tasavvuf kültürüyle yakından alakalı terimlerdir. Tasavvufta peygamberlerin dışında insanların huzuru için çalışan, ancak herkesin göremediği bazı şahsiyetler vardır. Bunlar; üçler, dörtler, yediler, kırklar, üç yüzler gibi adlarla anılırlar. Her biri bir kutbu temsil eden ve çoğunlukla "veli" olarak adlandırılan bu olağanüstü şahsiyetler çeşitli tabakalar halinde tasavvuf literatüründe yer alır. Lütfî'nin "Esrarnâme" adlı eserinde kırklar, "nücebâ" olarak adlandırılmış ve şöyle tanıtılmıştır:

> "*Necîbler, kırk kişidirler. Bunlar Receb ayının başında halk içine gelirler, ay tamam olunca geri giderler. Bunlar ulu taifedirler. Ricâl donlarında yürürler. Halkın gücün götürürler (zor işlerine yardım), mahlûkata sa' ederler. Bâtınları ekmel, vilâyette kâmildir. Zâhirlerinde nesne belirtmezler*".[18]

Tasavvuf çevrelerinin yanı sıra halk anlatılarında ve şiirinde de kırklar olağanüstü özellikleriyle yer alırlar. Ermiş kişiler olarak kabul edilen kırklar, zaman ve mekân üstü varlıklar olarak insanlara yardımcı olurlar.

Köroğlu'nun kırklarla karşı karşıya gelmesi sadece hayatının son yıllarında değil, çok önceleri gerçekleşmiştir. Türkmen Köroğlu kollarından "Göroglınıñ Döreyişi" adlı kolda Köroğlu'na Kırat'ı, silahlarını ve yüz yirmi yıl ömür veren Hz. Ali'yle birlikte kırklardır. Bu kolda Köroğlu, önce

17 Cahit Öztelli, *a.g.e.*, s.14.

18 Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, Ardıç Yayınları, Ankara, 1999, s.154.

öldürülmüş ve sonra diriltilmiştir. Türkmenlerdeki ilk kolda Kırat, kırk gün yeraltında kaldıktan sonra ortadan kaybolur. Dedesi Cıgalı Bey'in tavsiyesiyle atını aramaya çıkan Köroğlu, bir aksakalın yanına gider. Tek başına namaz kılmakta olan babanın yanına sonradan diğer erenler de gelmeye başlar. Erenlerin sayısı önce on iki, gece yarısı kırk, sabaha karşı ise üç yüz altmış olur. Hızır, Köroğlu'nu Hz. Ali'ye ve diğer erenlere "bu bizim nefes oğlumuz" diye tanıtır. Erenler, Köroğlu'nun karnını yarıp yıkarlar ve tekrar eski haline getirirler. Köroğlu uyanınca kendisine verilen bir kadeh şarabı içer ve yeniden bayılır. Tekrar uyandığında Köroğlu, erenlerden atını ister. Hz. Ali bir nara ile atı yanına çağırıp yularını Köroğlu'na verir. Bunun yanı sıra atına ve kendisine yüz yirmi yıl ömür, düşman elinden kolay kurtulma hüneri, yaralarının yıldız görünce iyileşeceği müjdesi ve bir kılıç verirler. Köroğlu, kırkların ve piri Hz. Ali'nin yardımlarıyla sıra dışı bir kahraman haline gelir.[19]

Köroğlu'nun alplığa geçtiği ve Hz. Ali, Hızır ve kırkların hazır bulunduğu bu törende Köroğlu erenlerin korumasına girmiştir. Hayatının son demlerinde yeniden onların arasına katılması bu açıdan beklenen bir durumdur. Ancak burada asıl sorgulanması gereken husus, Köroğlu'nun erenlerle olan ilişkisidir. Köroğlu'nun kırklar tarafından kutsanması veya onların himayesine girmesi ve yaşlılık döneminde kırkların arasına dâhil olması, Köroğlu'nun da veli karakterli olduğu sonucunu çıkarmaktadır. Ancak Köroğlu'nun dünya görüşüne bakıldığında velilik olgusuyla uyuşmayan bir durum ortaya çıkmaktadır. Köroğlu, Orta Asya'da hanlarla ve tüccarlarla mücadele eden, onları haraca bağlayan veya onların kızlarını yiğitlerine alan Çamlıbel hanı, Anadolu'da ise eşkıyalık yapan bir kahramandır. Düşmanlarına Kırat'ın ve yiğitlerinin yardımı, bileğinin gücüyle karşı koyan Köroğlu,

19 Babış Mämmetyazov, *a.g.e.*, s.40-42.

bazı durumlarda olağanüstü güçlerin yardımını görmektedir. Duayla veya sıra dışı yollardan Köroğlu'nun bir düşmanı mağlup etmesi veya bir engeli aşması vaki değildir. Bu durumda Köroğlu'nu bir veli olarak kabul etmek yanlış olacaktır. Bunun yerine Köroğlu kollarının veli kültüyle donatıldığını söylemek daha doğrudur. Köroğlu anlatıcıları, İslamiyet ve tasavvufun etkisiyle kültürümüze giren unsurları ve inanışları Köroğlu destanına dâhil etmişlerdir. Bu anlamda Köroğlu'nu alp tipinden veli tipine yaklaştırmaya çalışarak onu yeni dinin ve sosyal hayatın şartlarına uygun hale getirmeyi gayret etmişlerdir.

3. Tüfeğin Savaş Aleti Olarak Kullanılmaya Başlamasıyla Köroğlu'nun Kaybolmasını Konu Eden Anlatılar

Anadolu sahasında Köroğlu'nun sonuyla ilgili rivayetler, tüfeğin icadıyla ilgilidir. Müstakil anlatı boyutuna ulaşamamış rivayetlerde Köroğlu, tüfeğin bir insanı öldürebildiğini gördükten sonra mertliğin bozulduğunu söyleyerek kayıplara karışır. Pertev Naili Boratav bu konuda şu tespitleri yapmıştır:

> *"Köroğlu'nun encamını anlatan bütün rivayetler onun bu dünyadan çekilişine sebep olarak tüfeğin icadını göstermektedirler. Rivayetlerden birinin anlattığına göre "delikli demir"in eski kahramanlık ve harp ananelerini ve kaidelerini silip süpüren ne müthiş bir silah olduğunu ilk defa Köroğlu'nun gözü önünde bir köpeği öldürmek suretiyle bir çoban göstermiştir. Köroğlu'nun bunu gördükten sonra "Bu dünyada artık bize yer kalmadı" deyip sır olması, modern tekniğin önünde ananelerin gerilemesini sembolleştiriyor".*[20]

20 Pertev Naili Boratav, "Köroğlu Hakkında", *Folklor ve Edebiyat (1982) II*, Adam Yayınları, İstanbul, 1991, s.229-235.

Boratav'ın bu değerlendirmesi, daha çok Anadolu'daki rivayetlerle ilgilidir. Anadolu dışındaki rivayetlerde veya kollarda Köroğlu'nun düşmanlarca öldürülmesi ve kırklara karışması hususu yer almaktadır.

Urfa rivayetinde Köroğlu, Bezirgan'ın kahramanlığını gördükten sonra haydutluktan vazgeçer. Bazı rivayetlerde ise Köroğlu tüfeğin icadından sonra kayıplara karışmıştır. Ona ait olduğu söylenen "*Tüfenk icad oldu mertlik bozuldu/Eğri kılınç kında paslanmalıdır*" mısraları, Köroğlu'nun ateşli silahların ortaya çıkmasından sonra kaybolduğunu anlatan rivayetlerde genellikle yer alır.[21]

Köroğlu'nun tüfeğin savaş aleti olarak kullanılmasına tepkisini anlatan kollardan birisi Azerbaycan'da tespit edilmiştir. Azerbaycan'da anlatılan "Koroğlunun Gocalığı" adlı kolda, Köroğlu'nun yaşlılık dönemi anlatılır. Köroğlu, yaşlılık çağında delilerini dağıtmış, Kırat'ı nallarını sökerek serbest bırakmıştır. Çenlibel'de sadece Nigar Hanım kalmıştır. Ömrünün son günlerinde rahat içinde Çenlibel'de yaşamak isteyen Köroğlu, bir gün bir sığır çobanında tüfek görür. Böyle bir aletin varlığından haberdar olmayan Köroğlu, bu demirin ne işe yaradığını çobandan öğrenince kılıcını yere atarak "*Artık zaman namert, piç zamanıdır. Bundan sonra yiğitlik bir pul etmez. Ben artık Köroğluluğu bırakıyorum*" der.[22] Köroğlu, tüfeğin icadıyla birlikte kavgayı ve mücadeleyi bıraktığını söylemesine rağmen, İran Şahı onu rahat bırakmaz. Huzuruna çağırıp hürmet ettiği Köroğlu Çenlibel'e dönünce adamlarını üzerine gönderen İran Şahı, Köroğlu'nun yeniden Çenlibel'de delileri ve Kırat'ıyla bir araya gelip adaletsiz hanlara ve şahlara karşı mücadeleye

21 Pertev Naili Boratav, *Köroğlu Destanı*, Adam Yayıncılık, İstanbul, 1984, s.60-61.

22 M. H. Tehmasib, *Azerbaycan Dastanları*, IV. Cilt, Çırag Neşriyyatı, Bakı 2005, s.382.

devam etmesini sağlar. Köroğlu'nun Azerbaycan sahasında anlatılan son kolunda kahramanın yok olması veya ölümü konusunda herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.[23]

Sonuç

Köroğlu'nun sonuyla ilgili hem Anadolu'da hem de Anadolu dışında Köroğlu kollarının anlatıldığı bölgelerde bazı anlatılar oluşmuştur. Bu anlatılardan bazıları "kol" diyebileceğimiz hacimdedir. Ancak bazıları efsane şeklinde halk arasında yayılmıştır. Özellikle Türkmen, Özbek ve Azerbaycan sahasındaki bahşılar ve âşıklar, Köroğlu'nun sonuyla ilgili oldukça hacimli anlatılar oluşturmuşlardır. Anadolu sahasında Behçet Mahir'in anlattığı son kolu bir kenara bırakırsak Köroğlu'nun tüfeğin icadıyla birlikte yiğitliği bırakıp ortadan kaybolduğu yönündeki rivayet oldukça yaygındır. Böyle bir inanışın doğruluğunu teyit etmek mümkün değildir, ancak tüfekle birlikte savaş yöntemlerinin değiştiği gerçeğinin Köroğlu tipine bağlı olarak anlatıldığını söyleyebiliriz. Anadolu'ya göre daha doğuda kalan İran, Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan gibi bölgelerde ise Köroğlu ya öldürülmekte ya da kırklara karışmaktadır. Köroğlu'na bu şekilde farklı sonlar atfedilmesinde anlatıların oluştuğu toplumun veya toplumların medeniyet seviyelerinin önemli bir etkisi vardır. Tasavvuf kültürünün güçlü olduğu veya Köroğlu anlatıcıları için "kırklara karışma" anlayışının önemli olduğu bölgelerde Köroğlu, veli tipine yaklaşarak kırklara karışırken daha batıdaki bölgelerde ise teknolojiye yenik düşen bir Köroğlu imajı oluşmuştur.

---

23 *A.g.e.*, s.379-402.

Köroğlu'nun ilk kolunda olduğu gibi son kolda da olay örgüsünde ve motiflerde çeşitlilik vardır. Ancak Köroğlu'nun kırklara karışarak bu dünyadan elini eteğini çekmesi, Köroğlu tipiyle ilgili değerlendirmeleri etkileyebilecek bir husustur. Köroğlu, Battal veya Danişment Gazi gibi İslamiyet'i yaymak veya korumak gibi bir ideoloji uğruna mücadele veren bir kahraman değildir. Tabii ki, içerisinde İslamiyet'le ilgili bazı unsurlar vardır, ancak bu unsurlar Köroğlu'nu İslamî bir tip haline getirmez. Zaten Köroğlu'nun kökeni konusundaki çalışmalar da bu tipin İslam dairesinde şekillenmediğini söylemektedir. Bütün kollarda sarp dağlarda yaşayan ve hayvancılıkla uğraşan bir toplumun üyesi olan Köroğlu'nun ömrünün son dönemlerinde kırklara karışması, bu tipin alp tipinden veli tipine dönüştürülmek istenmesi gayretinin ürünüdür. Köroğlu'nun Hz. Ali ve Hızır gibi İslamiyet kaynaklı kişiler tarafından korunması, kırkların da bulunduğu bir mecliste Kırat'a ve savaş hünerine sahip olması, bu dönüşümün önemli göstergeleridir. Kısacası Köroğlu, bir veli olmamasına veya İslamiyet'i kendisine referans alan bir tip olmamasına rağmen, hayatının son dönemlerinde veli tipine bürünmüştür. Bu dönüşümde Türklerin dini ve sosyal hayatlarındaki değişimin önemli bir etkisi vardır.

Kısacası Köroğlu'nun sonuyla ilgili anlatılar, Köroğlu'nun bir geçiş dönemi tipi olduğunu göstermektedir. Alp nitelikli bir kahraman modelinden uzaklaştırılan Köroğlu, hayata bir veli olarak veda etmektedir. Böyle bir sonun veya vedanın, Türklerin geçmişten günümüze geçirdikleri dini ve toplumsal değişimlerin ve dönüşümlerin tesiriyle gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

Kaynaklar

Arıkan, Metin, *Köroğlu'nun Kazak Varyantları*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1999.

Arslan, Mustafa, *Köroğlu Destanı'nın Türkmen Versiyonu Üzerinde Mukayeseli Bir İnceleme*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir, 1997.

Bayat, Fuzuli, *Köroğlu Şamandan Âşıka, Alptan Erene*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003.

Boratav, Pertev Naili, *Köroğlu Destanı*, Adam Yayıncılık, İstanbul, 1984.

Boratav, Pertev Naili, "Köroğlu Hakkında", *Folklor ve Edebiyat (1982) II*, Adam Yayınları, İstanbul, 1991, s.229-235.

Chodzko, Alexander, *Specimens of the popular Poetry of Persia*, Burt Franklin, New York, 1971.

Garriyev, B. A., *Türk Dünyasında Köroğlu Anlatmaları*, Çev. Fikret Türkmen, Muvaffak Duranlı ve Feyzullah Rahmankul, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

Kaplan, Mehmet; Akalın, Mehmet; Bali, Muhan, *Köroğlu Destanı*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1973.

Kaya, Doğan, "Köroğlu Kolllarının Yeni Varyantları", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 5, 1997, s.311-334.

Kırbaşoğlu, Filiz, *Köroğlu Destanı'nın Özbek Varyantları Üzerine Bir Araştırma (İnceleme-Metinler)*, Atatürk Üniversitesi Doktora Tezi, Erzurum, 2000.

Köroğlu, Derleyen: Ferruh Arsunar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1963.

Mämmetyazov, Babış vd., *Göroglı Türkmen Gahrımançılık Eposı*, Türkmenistan Neşiryatı, Aşgabat, 1990.

Noyan, Bedri, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, Ardıç Yayınları, Ankara, 1999.

Öztelli, Cahit, *Köroğlu Dadaloğlu Kuloğlu*, Özgür Yayınları, İstanbul, 1997.

Şahin, Halil İbrahim, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, Kömen Yayınları, Konya, 2011.

Tehmasib, M. H., *Azerbaycan Dastanları*, IV. Cilt, Çırag Neşriyyatı, Bakı, 2005.

~ Bir Veda Resmi ~

"Ayrılış"; Bir Cumhuriyet Resminin Resmi İdeoloji İle İmtihanı

Ali Asker BAL*

Cumhuriyet'in kuruluşu, dünyada büyük ekonomik-sosyal çalkantıların olduğu iki savaş arasındaki dönemde (1930'lar) gerçekleşmiştir. Bu dönem, kültür ve sanat alanında Avrupa merkezli modern sanat tartışmalarının yoğun bir şekilde yapıldığı yıllardır aynı zamanda. Batı modernizmi, savaşların da etkisiyle modern sanat şeklinde bir yıkım estetiği ortaya koyarken, Cumhuriyet Türkiye'si ihtiyaç duyduğu bir dirim estetiğini geliştirmeye çalışmıştır. Batı modernizmi, savaşın yıkımları üzerinden yaptığı sorgulama ile Doğu düşünce ve felsefesinin kaynaklarına yönelirken, Cumhuriyet kadroları ulus inşasını temel alarak Batı'ya yönelirler. Bu paradoksal durum, başta kültür-sanat politikalarında olmak üzere etkileri günümüze kadar devam eden birçok sorunun temel nedenlerinden biri sayılabilir. Ali Artun, bu çelişkili durumu başka bir ifadeyle şöyle açıklar:

> *"Avrupa'da sanatta modernizm, modernlik geleneğine karşı çıkmasıyla kendini çağdaş sayar. Oysa Türk Sanatı, orada karşı çıkılan bu modernliğe kavuşarak çağdaşlaşacağını varsayar".*[1]

* Doçent, Ali Asker Bal, Cumhuriyet Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Sivas. aliasker.bal@gmail.com

1 Ali Artun, "Çağdaş Sanat Tarihi ve Türkiye'de Sanatın Çağdaşlaşması", *Toplum ve Bilim Dergisi*, s.79/ Kış, Birikim Yayınları, İstanbul, 1998, s.61.

Ulusal kimliğin geniş kitlelere görsel sanatlar aracılığıyla benimsetilmesi devlet ideolojisinin başlıca hedefidir. Cumhuriyet'in kuruluşuyla başlayan atılımların etkisi ile resim sanatında da toplumsal konuların işlendiği gözlenmektedir. Sanatçıların Cumhuriyet ilkeleri yanında, kalkınma ve ilerleme hamlelerine inanç duygusunu bütün yapıtlarında yansıtmaları ve bu amaç etrafında birleşmiş olmaları ortak bir idealin paylaşımını da kolaylaştırmıştır. Devrimlerin kalıcı hale gelmesinin yanı sıra, sanatçılara maddi destek sağlamak için sanat alanında dönemin ideolojisi doğrultusunda çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir. Cumhuriyet'in kuruluşunun 10. yılı nedeniyle başlatılan "İnkılâp Sergileri" böylesi bir anlayışın eseridir. 29 Ekim 1933 yılında düzenlenen ilk İnkılap Sergisi'ni gezen Atatürk, ressam Şeref Akdik'in "Millet Mektebi" adlı resminin satın alınmasını ister. Resimde çok yoksul bir sınıf ortamında, bazılarının yerde oturduğu köylü kadınlara yeni harfleri öğreten bir bayan öğretmen vardır. Bu resimde olduğu gibi, Cumhuriyet'in ilk 10 yılı, sanatın tüm dallarında propaganda amaçlı çalışmaların ilk örneklerine sahne olmuştur. Edebiyatçılar, yazdıklarıyla Anadolu'ya ve Anadolu insanına yönelişin örneklerini verirlerken, ressamlar da Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana geçen 10 yılın toplumsal içeriğini sanatlarına taşımaya çağrılmışlardır.

Sanatçılar Cumhuriyet kadrolarının bu taleplerini karşılıksız bırakmayarak, çok sayıda resim ürettiler. Şeref Akdik'in, Atatürk'ü telgraf başında gösteren tablosu ya da okuma yazma öğrenen köylü kadınları konu alan "Millet Mektebi" kompozisyonu, Turgut Zaim'in Doğulu ve Batılı halkın Atatürk'e "arz-ı şükranı"nı betimleyen üçlemesi, İbrahim Çallı'nın "Topçular", Halil Dikmen'in "Mermi Taşıyanlar", Cemal Tollu'nun "Alfabe Okuyan Köylüler", Ali Avni Çelebi'nin "Silah Arkadaşları",Nurullah Berk'in "Tayyareciler", Zeki Faik İzer'in "İnkılap Yolunda" ve "İstihsal",

Arif Bedii Kaptan'ın "Cumhuriyet'in Gençliğe Tevdii", Eren Eyüboğlu'nun "Kalkınma", Cevat Dereli'nin "Folklor"u gibi resimler, ekonomik ve kültürel kalkınmada, Cumhuriyet idealinin üstlendiği toplumsal görev bilincine işaret eden çalışmalardan sadece bir kaçıdır. Özsezgin'e göre bu sanatçılar, "*Bir tek gerçeğe, insanın yaratıcı ve değiştirici gücüne ve bu gücün toplumsal boyutuna inanarak işe girişmişlerdi. Onlar açısından resim yapmak, sanat üretmek, bu inancın somutlaştığını gösteren örneklere başkalarını da tanık yapmaktı. Ancak bu tanıklık, resim sanatını, bir meta üretimi olmanın çok ötesine taşıyacak, geniş kitleye, sanatın vazgeçilmez bir olgu, aynı zamanda da toplumsal bilinci uyandıran ya da bu bilincin uyanmasına katkıda bulunan bir işlevle dolu olduğu gerçeğini ulaştıracaktı*".[2]

1932'de kurulan ve CHP'nin kendi kültür politikalarının taşıyıcısı olarak geliştirdiği Halkevleri, toplumun kültür ve sanata olan ilgisinin geliştirilmesi ve sanatçılara sergi mekânı sağlaması yönünden önemlidir. Halkevleri, bünyesinde kurulan dil-edebiyat, güzel sanatlar, temsil, spor, sosyal yardım, halk dershaneleri ve kurslar, kütüphane ve yayın, köycülük, tarih ve müze şubeleri olmak üzere 9 ayrı dalda çalışma yürütmekteydi. İlk başta açılan 14 Halkevi şubesi, zamanla Anadolu'nun tüm il ve ilçelerine yayılmış ve kapandığı tarih olan 1952 yılına kadar yurdu baştanbaşa sarmıştır. Halkevleri kültür etkinlikleri programı kapsamında 1938-1948 yılları arasında ressamları düzenli olarak yurdun farklı bölgelerine göndererek, o bölgelerin özelliklerini yansıtan resimler yapmalarını sağlamıştır. 1933-1937 yılları arasında yapılan İnkılap sergileri, bu kapsamda devletin desteklediği ressamların bir düşün ve ülkü altında toplandığı sergiler olmuştur. Bu sergilerde yapıtları devletçe satın alı-

2 Kaya Özsezgin-Zafer Toprak, *Savaş ve Barış, Kurtuluş Savaşı'ndan Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Türk Resminden Kesitler*, hzl. Veysel Uğurlu, YKY, İstanbul, 1998, s.9.

nan sanatçılar, CHP'nin altı oku, fabrika bacaları, Ankara Kalesi gibi simgelere sığınmakla suçlanmış, 'ısmarlayıcı' anlayışın örnekleri olarak eleştirilmişlerdir. Cumhuriyet döneminin "ısmarlamacı sanat" sınıflandırması içinde konumlandırılan "Ayrılış" tablosu, yapıtın oluşum süreci, sonrası ve üreticisi Abidin Elderoğlu'nun yaşadıkları nedeniyle çarpıcı bir örnek olarak üzerinde durmayı gerektirmektedir.

Çağdaş Türk Resim Sanatı'nın öncülerinden biri olan Abidin Elderoğlu (1901 Denizli-1974 Ankara), İstanbul Öğretmen Okulu'nu bitirdikten sonra Muğla ve İzmir'de öğretmenlik yaptı. 1930'da Paris'e giderek Julian Akademisi'nde Albert Lauren ile Andre L'hote ile çalıştı. 1932'de yurda dönen sanatçı, 1954 yılına kadar İzmir'de resim öğretmenliği yaptı. CHP'nin düzenlediği "Yurt Gezileri" kapsamında 1942'de Muş'a giderek resimler yaptı. 1944 yılında Buca'da (İzmir) açtığı sergisini gezen dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel, sanatçının çabalarını takdir ederek, daha iyi koşullarda çalışması için talimat verdi. Bu gelişme üzerine sanatçı resme daha fazla zaman ayırdı. Elderoğlu, "Ayrılış" resminin de üretildiği 1932-1942 yılları arasında, daha çok büyük boyutlu simgesel kompozisyonlar ve klasik tarzda peyzaj ve ölü doğalar (natürmort) çalıştı. 1950'lerden sonra çizgisini, kaynağını kaligrafik (hüsnü hat-güzel yazı) unsurlardan alan bir kompozisyon düzeni içinde kullandı. Eski yazıdan (hat) esinlenen bu çalışmalarda, uyumlu kavisler ve dolu-boş biçimlerin olduğu soyut bir tarza ulaştı.

"Ayrılış" resminin yapım sürecini, bizzat kendi el yazısı notlarında şöyle anlatır Elderoğlu:

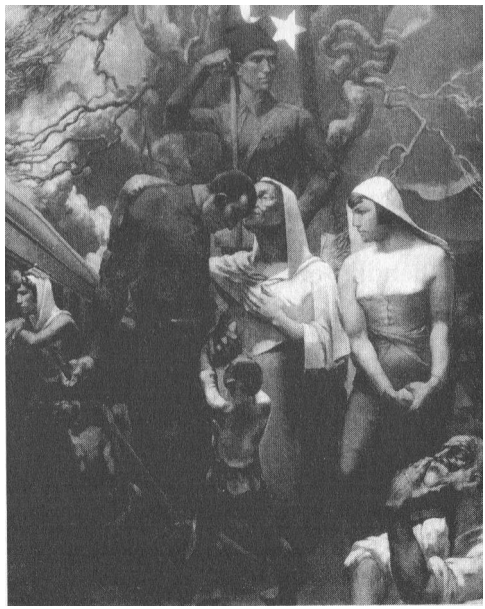
"Biraz da (Milli Klasizm) anlamına dağıldım. İstiklal savaşı anıları da yaşanmış, beslenmiş konular arasındaydı. Bir köylü aile ve oğlu…Ve askere gidiş… Buna bir de vefalı bir genç kadın lazımdı. Buna göre 'Ayrılış' 1935 adlı eserimi meydana ge-

tirmiştim. Bu önce büyücek bir eskizdi. O sırada Halkevleri açılmıştı. Sanata önem verilecekti. Benim bu eskizim de görülünce beğenildi. Halkevleri ve CHP otoriteleri bu resmi yapmaklığım için yardım ettiler. 50 lira verdiler. Bir oda kiraladım ve resmi tamamladım. Ama bu konuda başka işler de var. Jüri Üyeleri varmış. Kritik ettikleri anlaşıldı. Ve bana soruldu:

- Bu resimde görülen ana, oğul, genç kadın, baba ve küçük oğul... Bu kadın kız mı? Elbetteki kadın. Çünkü bu küçük oğul'un annesi olacak.

- Oooo... Öyleyse olmadı. Çünkü genç kadının göğüsleri emilmemiş görünüyor.

Resim böylece hatalı göründü. İstemiş olduğum 300 lira verilmedi. Ben de resmi hediye ettim. Çünkü koyabileceğim yer yoktu. Bu resim şimdi İzmir Resim ve Heykel Müzesi'ndedir."[3]

Resim 1.
Abidin Elderoğlu,
"Ayrılış", 182x153 cm.,
1935, Tuval üzerine
yağlıboya,
İzmir Resim ve Heykel
Müzesi.

3 Zahit Büyükişleyen-Devrim Erbil-Ozan Sağdıç, *Çağdaş Türk Resminde Abidin Elderoğlu*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1983, s.53-54.

"Ayrılış", bir Anadolu erkeğinin askere uğurlanışını konu olan bir resim olsa da, aslında farklı katmanlarda ve birbirinden ilintisiz gibi duran üç ayrı öyküyü anlatmaktadır. İlki 'vedalaşma sahnesi'dir. Aile bireyleri genç oğlu askere uğurlamaktadırlar. Resimde üçgen bir kompozisyon şeması içinde askere uğurlanan oğul annesi tarafından öpülmektedir. Çocuğu, karısı ve babası ise ona üzüntüyle ama gururla bakmaktadırlar. Bu sahnenin hemen gerisinde ikinci bir vedalaşma sahnesi göze çarpmaktadır. Burada ise genç bir kadın eşi ya da yavuklusu olan başka bir askerle vedalaşmaktadır. Diğer bir yan öykü ise bir geçit törenindeymişçesine yürüyen askerlerin görüntüsüdür. Bütün bu öykülere eşlik eden diğer iki imge ise resmin üst kısmında yer alan ve bayrak taşıyan asker ile arka fonda duran, dallarıyla resme yayılan ulu bir ağaçtır. Elderoğlu, ele aldığı veda sahnesinin gerçekçiliğini sağlamak için kompozisyonuna bir de köpek figürü eklemiştir. Resmin solunda yer alan, geriye doğru küçülen perspektifiyle bir tren ile sağda uzanan dağlar bütün bu anlatıya eşlik etmektedirler. Sıraladığımız bütün bu görüntülere rağmen bu resimdeki insanlar arasında bir orantı, ilişki ve iletişim olduğunu söyleyebilmek güçtür. Ergüven, resmin bu sorununu şöyle temellendiriyor:

> *"Aslında, orantıyla ilgili sorunun ardında yatan gerçek tamamen ideolojik. Bu yüzden, şablonu verilmiş bir öykünün kahramanları, imgelem gücünden çok belli bir şemaya göre biçimlenip, içinde rol aldıkları oyun ne denli sahiciyse, ancak o kadar inandırıcı olabiliyorlar".*[4]

Bu düşünceyi destekleyen en önemli şey, resimde bir araya gelen insanların belli bir öyküyü yani Cumhuriyet ideolojisini paylaşmaları ve kendi bireysel varoluşlarını bir

4 Mehmet Ergüven, *Sırdaş Görüntüler*, Agora Kitaplığı, Kültürel Çalışmalar 12, 2. basım, İstanbul, 2007, s.184.

yana bırakarak bu ülküye hizmet için bir araya getirilmeleridir. Figürlerin ana konuya bir aksesuar gibi iliştirildiği böylesi bir temsil, gerçekte günümüze kadar devam eden bir algılayışın dışavurumudur: Vatanın bekası uğruna kendi yazgısının hiçliğinden neredeyse sevinç duyan kahraman asker imgesi ve bunu kutsal görev gibi gören ailenin onurlu tevekkülü.

Bütünüyle Cumhuriyet ideolojisinin bir temsili olarak kurgulanan bu resimde sanatçı zaten simgesel olan kompozisyona ek bir simge olarak üstteki asker ve bayrak imgesini de ekleyerek mesajının şiddetini daha da artırmaktadır. Sanatçının bu figürü resmine biçimsel olarak dahil etme yolundaki tüm çabalarına rağmen bu simge bir yama olarak görülmekten kurtulamamaktadır. Sağlam, bu yaklaşımın nedeni olarak şunları söylemektedir:

> *"Tematik bağlamda, Atatürk Devrimleri'ne, Ulusal Kurtuluş Savaşı'na, Yeni Cumhuriyet İdeolojisi'ne yönelik olumlayıcı bir bakışın sembolize edilmiş bir anlatımı olduğu ortadadır. Bu doğrultuda bir dizi yan öyküyü barındıran içeriksel yapı, esasta (ve biçimsel değerler açısından) bağımsız unsurlardan oluşan çatışmalı bir görünüm arz eder. Abartılar ve bildiriye yönelik yüklenmeler sahnenin gerçekliğini iyiden iyiye temsil düzeyine çekmiştir".*[5]

Elderoğlu'nun resmini biçimlendirmedeki renk kullanımı, renklerin psikolojik etkisini duyumsatacak düzeyde, konuya fazlasıyla bağlı ve bilinçli bir uygulamanın ürünüdür. Asker anasının şalvarının maviliği sadakat ve uzaklığa; genç kadının kırmızı eteği ise "Atatürk'le yeniden doğan ulus" anlamında devrime; kan, ateş ve tutkuya gönderme yapmaktadır. Askerin pantolonunda ve eşinin etekliğinde

5 Mümtaz Sağlam, *İzmirli Ressamlar Ansiklopedisi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, Kent Kitaplığı Dizisi: 13, İzmir, 2001, s.23.

bazı yerlerde kara renge dönüşen koyuluk, her ikisinin (asker ve eşinin) ölüm ve yas ile birbirlerine bağlı olduklarını göstermektedir. Yine ananın şalvarında belirginleşen grilikler kararsızlık ve kuşkunun ifadesidir. Resmin biçim ve içeriğine ilişkin tüm bu bilgiler Halkevlerinin belirlediği jürinin ilgisini çekmez. Jüriye göre askerin karısını temsil eden soldaki kadın figürünün göğüsleri fazla diktir ve çocuk emziren bir kadının göğüsleri dik değil sarkık olmalıdır. Elderoğlu, jürinin resimde bu yönde bir değişiklik yapması talebini ret eder ve resmi İzmir Resim ve Heykel Müzesi'ne bağışlar.

"Ayrılış"ın ret edilişine neden olarak gösterilen kadın figürü, 1930'ların Anadolu'sunda göremeyeceğimiz bir teşhir iklimi içinde ele alınmıştır. Bedeni tüm hatlarıyla ortaya çıkaran giysiler içindeki bu kadın, "örtünmekten çok soyunmak için giyinilmiş" gibi betimlenmiştir. Ayrıca kadının boyandığı sıcak renkler (sarı, kırmızı, turuncu) ile hemen yanında durduğu soğuk renklerle (mavi, lacivert, gri) boyanmış ana figürünün temsilinde iki kadın arasındaki kuşak farkı belirgin bir şekilde verilmiştir. Genç kadının neredeyse erotizme yorulan bu temsili Cumhuriyet ideolojisine esin kaynağı olan Fransız İhtilali'nden bize kalan bir mirastır. Fransız İhtilali'nin sembolü olan Eugene Delacroix'in 1830'da yaptığı "Halka Önderlik Eden Hürriyet" adlı resminde en önde bayrak taşıyan, özgürlüğü temsil eden yarı çıplak kadın figürü, hem kahramanlığı hem de çıplaklığıyla bazı Cumhuriyet resimlerimize sızmış bir imgedir. Zeki Faik İzer'in 1933'de yaptığı "İnkılâp Yolunda" adlı resmi, Delacroix'in söz konusu çalışmasının bir benzeri ve uyarlamasıdır. "Ayrılış" tablosunda ressama poz verirmişçesine duran tek figür olan kadının bu dişil görselliği kuşkusuz benzeri olduğu ideolojik çalışmaların bir yansımasıdır aslında. Elderoğlu'nun atölyesine çalışmayı tetkik

için gelen Halkevleri jürisinin, Cumhuriyet ideolojisinin neredeyse kusursuz bir temsili olan yapıtın ayrıntılarını bir yana bırakarak, genç kadının dik memelerine odaklanmaları temelde yine ideolojik bir tavrın doğal sonucudur. Resmi ideoloji, kitleleri eğitecek böylesi didaktik bir çalışmada elbette ki, en küçük dişil bir işarete bile tahammül gösteremeyecektir. Koçak, Cumhuriyet kadrolarının bu müsamahasız tavrını şöyle açıklamaktadır:

> *"Yapıtın halkı yeni rejimin programına uygun olarak eğitmesini bekleyen, ona tekil ve yekpare bir tarihsel öznenin (devletin, ulusun, halkın, sınıfın, partinin, hatta yaratıcı bireyin) dolaysız ifadesi olarak bakan ve bunu bulamayınca da yapıtı suçlayan, dışlayan ve görmek istemeyen bir düşünceydi".*[6]

Resmi ret eden jürinin, "çocuk doğurmuş ve emzirmiş bir annenin göğüsleri bu kadar dik olmamalıdır" şeklindeki itirazları, resmi ideolojinin gelecek kuşaklara model olarak sunacakları anne portresini de ele vermektedir. Çünkü, "Portreler tanımı gereği sadece sıfatları değil aynı zamanda da kimlikleri tesis ve idame edilmeye çalışılan belli bir takım insanlara dairdir".[7]

Resim 2. Abidin Elderoğlu, "Ayrılış", (Ayrıntı).

6 Orhan Koçak, "Türkçe'de Eleştiri-Bir Tarihselleştirme Denemesi", *Defter*, s.31, Metis Yayınları, İstanbul, 1997, s.92.

7 Richard Leppert, *Sanatta Anlamın Görüntüsü: İmgelerin Toplumsal İşlevi*, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2002, s.200.

Cumhuriyet kadrolarının kültür politikalarında geliştirdikleri reflekslerin kaynağını o yıllarda dünyanın içinde bulunduğu ekonomik-siyasal gelişmelerle ilişkilendirmek mümkündür. 1930'larda iki dünya savaşı arasında modernizmin yükselişine koşut olarak, ters yönde gelişen kitle kültürünün patlamasına tanıklık ediliyordu. Modern sanatı ahlaki ve toplumsal yozlaşma ile bir tutan eleştiriler, Almanya ve İtalya'da faşist sanatı, Sovyet Rusya'da ise sosyalist gerçekçi sanatı tarih sahnesine çıkarmıştı. Cumhuriyet elitleri, bir yandan modernleşmenin gerekliliğine inanıyorlarken, diğer yandan da korunmacı bir tavırla kayıtsız-koşulsuz bir modernizmden kaçınılması gerektiğini düşünüyorlardı.

Anıtsal sanat uygulamaları söz konusu olduğunda, dünya siyasetinde Hitler ve Mussolini'nin başını çektiği "tek ulus, tek lider, tek devlet" düşüncesi daima ana tema olmuştur. Bu anlayış ve düşüncenin geçerli olduğu ülkelerde "faşist estetik"ten söz edilebilir. Nazi estetiği olarak da adlandırılan faşist estetikte bedenin yorumlanışı, bedenin devlet için bir model olduğu metaforunu destekler:

> *"Bedenin organları gibi devletin bölümleri de uyum içinde fakat eşit olmayan bir şekilde çalışmalıdır. Başın kol ve bacaklar üzerinde egemen olması gibi hükümet de insanlar üzerinde egemendir. Yine de halk ve hükümet birbirine organik olarak bağlıdır ve devletle, ulusla böyle kaynaşmaktadır. Faşist sanatta insan bedeninin her temsilinde amaç, bu metaforun önemini vurgulamak olmuştur. Beden gücü, dinçliği devletin özelliklerini yansıtmaya yöneliktir".*[8]

İnsan bedeni ve devlet metaforu ilişkisini en somut bir şekilde Avusturyalı sanatçı Heinrich Krippel'in iki figürle bir savaşı anlattığı Afyon Anıtı'nda görmek mümkündür.

8 Toby Clark, *Sanat ve Propaganda Kitle Kültürü Çağında Politik İmge*, çev. Esin Hoşsucu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004, s.95.

Ayakları arasındaki bir erkeği pençeleriyle parçalamaya hazırlanan güçlü bir bedene sahip başka bir erkek figürü, ideolojinin bedende cisimleşmiş olmasına örneklik etmektedir. "Ayrılış" resminde savaşa gönderilen askerin bedeni de bu heykellerdeki güçlü erkek modelinden esinlenmiş olmalıdır. Henüz kendi heykeltıraşlarımızın yetiştirilemediği Cumhuriyet'in ilk yıllarında Alman ve İtalyan sanatçıların yaptıkları savaş konulu birçok anıt heykel, Cumhuriyet ülküsünün görsel ideolojisinin birer temsili olarak meydanlara konmuştur. Savaş resimleri ise Cumhuriyet öncesi, 1917'de Enver Paşa tarafından kurulan "Şişli Atölyesi" ile Türk resim sanatında belirgin bir tema olarak yerini almıştır. Hadjinicholao, sanat ve propaganda ilişkisinin bir sonucu olarak gelişen görsel ideolojiyi, "*Bir resmin, insanların yaşamlarını varoluş koşullarıyla ilintileme biçimlerini dile getirdikleri biçimsel ve izleksel öğelerin özgül bir bileşimi; toplumsal bir sınıfın temel ideolojisinin tikel bir biçimini oluşturan bileşimi*"[9] olarak tanımlarken, bu kavramın sınıfsal karakterine dikkati çekmektedir. Cumhuriyet kadrolarının, bu görsel ideolojinin taşıyıcılığını yaparak ve buna uygun olarak Türk halkının sınıfsız ve imtiyazsız kaynaşmış bir zümre olduğu vurgusunu daima güçlü bir şekilde yaptığını biliyoruz.

Cumhuriyet dönemi sanatının belirgin bir karakteri, gerçekleştirilen tüm sanatsal etkinliklerin devletin resmi talebine uygun yapılmış olmasıdır. Sanat tümüyle devlet olanakları ile yapılmakta ve resmi mekânlarda tüketilmektedir. Resmi devlet ideolojisinin sanat üzerindeki denetimi oldukça sıkıdır. "Ayrılış" resminin, 1930'lu yılların resmi devlet ideolojisini olumlayıcı bir bakışla temsil etmesine rağmen "müstehcenlik" imtihanından geçememesi bu anıtsal çalışmanın değerinden hiçbir şey eksiltmemektedir. Elderoğlu, resminde kendisinden talep edilen değişikliği yap-

9 Nicos Hadjinicholao, *Sanat Tarihi ve Sınıf Mücadelesi*, Çev. M. Halim Spatar, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1987, s.131.

mayarak, asıl müstehcenliğin bizzat jürinin zihninde olduğunu göstermek istemiştir. Burada sanatın özgür imgelem dünyası ile devletin muhafazakar ahlak anlayışı bir kez daha karşı karşıya gelmiştir. 1950'ler sonrası bazı sivil girişimlerle sanatın resmi ideolojiye olan bağımlılığı kısmen zayıflamaya başlamış olsa da, günümüzde devletin sanat üzerindeki denetim reflekslerinin halen çok güçlü olduğunu söylemek hiç de yanlış olmayacaktır.

Kaynaklar

Artun, Ali, (1998), "Çağdaş Sanat Tarihi ve Türkiye'de Sanatın Çağdaşlaşması", Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı: 79/ Kış, Birikim Yayınları, İstanbul, s.61.

Büyükişleyen, Zahit - Erbil, Devrim - Sağdıç, Ozan, (1983), *Çağdaş Türk Resminde Abidin Elderoğlu*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, s.53-54.)

Clark, Toby, *Sanat ve Propaganda Kitle Kültürü Çağında Politik İmge*, çev. Esin Hoşsucu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004, s.95.

Ergüven, Mehmet, *Sırdaş Görüntüler*, Agora Kitaplığı, Kültürel Çalışmalar 12, 2. basım, İstanbul 2007, s.184.

Hadjinicholao, Nicos, *Sanat Tarihi ve Sınıf Mücadelesi*, çev. M. Halim Spatar, Kaynak Yayınları, İstanbul 1987, s. 131.

Koçak, Orhan, "Türkçe'de Eleştiri-Bir Tarihselleştirme Denemesi", *Defter*, Sayı: 31, Metis Yayınları, İstanbul 1997, s.92.

Leppert, Richard, *Sanatta Anlamın Görüntüsü: İmgelerin Toplumsal İşlevi*, çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2002, s.200.

Özsezgin, Kaya - Toprak, Zafer, *Savaş ve Barış, Kurtuluş Savaşı'ndan Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Türk Resminden Kesitler*, hzl. Veysel Uğurlu, YKY, İstanbul, 1998, s.9.

Sağlam, Mümtaz., *İzmirli Ressamlar Ansiklopedisi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, Kent Kitaplığı Dizisi: 13, İzmir, 2001, s. 23.

~ Veda Kelimeleri ~

Türkçede Veda İfadeleri

Yasemin BULUT*

Türklerde yol ve yolculuk kavramları daima çok önemli olmuştur. Yol kelimesinin, bugün Türkiye Türkçesinde "bir yerden bir yere gitmek için aşılan uzaklık" anlamının dışında mecaz ve argodaki kazanımlarıyla on dört farklı manası ve atasözü, deyim, birleşik fiil ve birleşik söz olarak yüz elliyi aşan farklı şekilde kullanımı, kelimenin kültür hayatımızdaki önemine işaret etmektedir.[1] "Yola çıkmak" Türklerde önemli bir işin başlangıcıdır. Türk toplulukları yeni yurtlar edinmek amacıyla, orduları akın yapmak için veya kervanları amacı ne ise ona ulaşmak için yola çıkardı (Ögel 1978: 1/335). İslamiyet'ten sonra Türklerin hayatına dâhil olan dinî ve tasavvufî yolculuklar da sosyal ve kültürel olarak ayrı bir önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, önemli bir yolculuğa çıkma anlamı taşısın ya da taşımasın, her tür ayrılıklarda Türkçede kullanılan ifadeler ortaya konmaya çalışılmıştır. İfadeler iki başlık altında toplanmıştır: Gidenin Sözü ve Kalanın Sözü. Nitekim ayrılıklarda giden kişinin kullandığı ifadeler ile buna cevap olarak kalanın söyledikleri birbirinden farklıdır.

---

* Dr. Yasemin Bulut, Marmara Üniversitesi Türk Dili Bölümü, İstanbul.

1 (Güncel Türkçe Sözlük, http://tdk.org.tr/TR/Genel/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA84916B2EF4376734BED947CDE&Kelime=yol).
Kelimenin Eski Türkçeden günümüze anlam ve şekilleri için bakınız (Clauson 1972: 917; TDK 1972: VI/4647-4665).

1. Gidenin sözü

1.1. Esen kal / kalın

Bugün Türkiye Türkçesinde "sağ, salim, ruhsal ve bedensel olarak sağlıklı, rahat, afiyette, sıhhatte, selamette" anlamlarına gelen *esen* kelimesi,[2] Eski Türkçe döneminden beri aynı anlamda kullanılmaktadır (Clauson 1972: 248). Anadolu ağızlarında "veda" manasına da gelir (TDK 1972b: V/1779).

*Esen*in kökenini Farsça *āsān* "kolay, rahat, ferah" (Steingass 198: 47) kelimesine dayandıran görüşler vardır[3] ancak geçerli sayılmamaktadır. Clauson, kelimenin Farsça *āsān* ile karıştırılmaması gerektiğini belirtir.[4] Gülensoy, kelimenin kökenini Farsça *āsān*'a dayandıran tahlillerin yanlış olduğunu belirtmiş ancak kökeni için bir açıklama yapmamıştır (Gülensoy 2007: I/341). Tietze de, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lûgatı*'nda madde başında "Eski Osmanlıca" açıklamasıyla verdiği *esen*in kökeni konusunda bir görüş belirtmemiştir (Tietze 2002: I/739). Bunlardan önce 1912'de yayımlanan *Dictionnaire Etymologique de la Langue Turque* adlı eserinde Keresteciyan, *esen* için "turc oriental" açıklamasını yapmıştır (Keresteciyan 1912: 26).

Esen kelimesinin kökeni konusunda en dikkat çekici açıklama Şemsettin Sami'nin, 19. yüzyılın sonunda yazdığı ve Türkçenin ilk kapsamlı sözlüğü olan *Kamus-ı Türkî*'de görülmektedir. Şemsettin Sami, *esen* maddesinde kelimenin aslının *is*ten türeyen *isen* olduğunu belirtir. "Sahip, malik" anlamındaki *is* kelimesini *ıs* maddesine gönderir (Şemset-

2 (Güncel Türkçe Sözlük, http://tdk.org.tr/TR/Genel/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA49816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=esen; Ayverdi 2006: 1/873).

3 (Doerfer 1965: II/478; Gabain 1974: 265; Kaya 1994: 483; Karamanlıoğlu 2006: 79).

4 "Not to be confused with Pe. *āsān* 'easy'" (Clauson 1972: 248).

tin Sami 1317: 240). *Is* "1. sahip, malik, efendi; 2. şenlik, ma'muriyet (bu ikinci manasının "ıssız ada" gibi tabirâttan alınmış olması melhuzdur, hâlbuki o tabirâtın "sahipsiz, hâli" manasıyla isti'mali melhuzdur)" şeklinde açıklanır (Şemsettin Sami 1317: 120). *Esenlemek* maddesinde de fiilin "*es*ten müştak olan *esen*den" türediğini belirtir (Şemsettin Sami 1317: 114). Sözlükte madde başında tek bir *es* vardır, bu da Şemsettin Sami'nin *esenlemek* maddesinde *esen*in kökeni olarak gösterdiği kelimedir ve şu şekilde açıklanmıştır: "isim. Türkî-i kadim. 1. akıl, zekâ, us. 2. his, duygu. 3. sağlamlık, sıhhat, saffet. 4. (metruk) koku, rayiha." (Şemsettin Sami 1317: 94).

Türkçede "sahip, malik" anlamında *is*, *issi* (TDK 1967: III/2096); "hali, tenha, boş, sahipsiz, ıssız" anlamında *isiz*, *isüz*, *issüz*, *ısız*, *ısuz* (TDK 1967: III/2101) 13. yüzyıldan itibaren görülmektedir. Anadolu ağızlarında da *ıs* "açıklık, doğruluk" (TDK 1974: VII/2488), *issi* "akıl, düşünce" (TDK 1974: VII/2559) ve *es* "fayda" (TDK 1972b: V/1778) kelimeleri kullanılmaktadır.[5]

Ancak Şemsettin Sami'nin *esen*in kökeni olarak işaret ettiği *es*, Tuncer Gülensoy'un da *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*'nde "bellek, hafıza, hatır" anlamıyla madde başında verdiği *es* olmalıdır. Gülensoy, Eski Türkçedeki *ēsnä-* "hatırlamak" fiilinin kökü olarak **ēs* şeklinde gösterdiği kelimenin, Anadolu ağızlarındaki *esem* "sağlam, sağlığı yerinde olan (kimse)" (TDK 1972b: V/1779)

5 İsmet Zeki Eyuboğlu, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*'nde *es*'in *ıs/as* "yarar, çıkar, kazanç"tan geldiğini, *DLT*'de *asıg/asığ* şeklinde geçtiğini ve Anadolu halk ağzında *es*'e dönüştüğünü belirterek ıs/as/es'i birleştirir. *es*'in yansıma ses olduğunu belirtir, Anadolu halk ağzında gelişme, büyüme, irileşme anlamlarını içeren türevlerin kökü olduğunu söyler (Eyuboğlu 1988: 242). Bu anlamda ağızlarda *esel-/esen-* "irileşmek, serpilmek, büyümek, yetişmek" fiili vardır (TDK 1972b: V/1779). Ancak Clauson *esel-* fiilinin, Eski Türkçede *esil-* "uzamak" şeklinde kullanıldığını ve kökeninin *es-* "germek" olduğunu söyler. (Clauson 1972: 247).

ve *eseme* "mantık"ın (TDK 1972b: V/1779) da kökü olduğunu belirtir (Gülensoy 2007: I/340). *Esen*in kökeni de bu *es* olmalıdır.

Es çağdaş Türk lehçelerinde de kullanılmaktadır. Kırgız ve Özbek Türkçesinde *es* "hafıza, hatır", Kazak Türkçesinde *es* "dimağ, hafıza, hatır", Uygur Türkçesinde *äs* "hafıza, hatır", Başkurt ve Tatar Türkçesinde *is* "dimağ, hafıza, hatır" anlamlarındadır.[6]

Kaşgarlı Mahmud, *esen*in "sağ, salim" yanında "selamet" manasıyla da kullanıldığını belirtmiştir: *esen müsen?* "Sağ mısın?", *tirig esen bolsa tang öküş körür* "İnsan başı esen olarak yaşarsa birçok acayip şeyler görür.", *esende ėwek yok* "Esenlikte ivme yok" (Atalay 2006: I/62).

Türkçenin hemen bütün tarihî dönemlerinde görülen *esen*, metinlerde *esen uğuz*, *sağ u esen* "sağ salim" şeklinde anlamı pekiştirilmiş olarak da yer alır.[7] *Kamus-ı Türkî*'den, kelimenin başka hiçbir sözlükte verilmeyen "saf" ve "zeki, akıllı" anlamlarının yanında, eskiden "kağnı denilen iki tekerlekli arabanın tek parça olan dingili" için de kullanıldığını öğreniyoruz.[8] *Esen*, çağdaş lehçelerde de kullanılmaktadır: Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde *esen*, Özbek Türkçesinde *esån*, Uygur Türkçesinde *esän*, Tatar Türkçesinde *isän-sav*, Başkurt Türkçesinde *isän-hav*, Yakut Türkçesinde *ätäŋŋä*.[9]

Kelimenin *esengü* (<esen-gü), *esengülüg* (<esen-gü-lüg), *esenlig* (<esen-lig) şeklindeki türemişleri de Eski Türkçe dö-

6 (Türk Lehçeleri Sözlüğü, http://www.tdk.org.tr/lehceler/Default.aspx).

7 (Meninski 2000: I/222; TDK 1977: III/1529-1530; Kültüral 1999: IV/2361).

8 "Esen S. (aslı is'den isen) 1. Sağ, sıhhatte, sahih, sâlim. 2. Sağlam. 3. Saf, hâlis. 4. Zeki, âkıl. Metruk. isim: Kağnı denilen iki tekerlekli arabanın yekpare dingili." (Şemsettin Sami 1317/1899: I/114).
Esen, *Kamus-ı Türkî*'den önce yazılmış olan *Lehçetü'l-Lügat* (1725-1732) ile *Lehçe-i Osmanî* (1306/1888)'de bulunmamaktadır.

9 (Türk Lehçeleri Sözlüğü, http://www.tdk.org.tr/lehceler/Default.aspx; Gülensoy 2007: I/341).

neminden beri görülmekte,[10] günümüzde yalnız *esenlik* yaşamaktadır. Uygur Türkçesinde, yine Türkçe kökenli *inç* "rahat, huzur, sükûnet", *inçkü* "huzur, barış", *inçkülüg* "huzurlu, sakin" (Caferoğlu 1968: 94-95) ile yan yana kullanımları vardır: *ötrü mening edgü tityük köni kirtü nomlug şasınım yirtinçüde ür keç üdün adasızın inç esen turgay tip y(a)rlıkadı* (Kaya 1994: 103), *inçkü esengü köngüllüg siz* (Kaya 1994: 271), *énçgülüg esengülüg ermekig kılu yarlıkadı* (Clauson 1972: 249), *inçkülüg esenlig kıltı* (Kaya 1994: 105).

Esenle- (<esen-le-) ile *esenleş-* (<esen-le-ş-) fiilleri Türkçede, Orta Türkçe döneminden beri kullanılmaktadır (Clauson 1972: 249-250). Kaşgarlı Mahmud, *esenle-* fiilinin yalnız "selamlamak" anlamını vermiştir (*DLT* 2006: IV/194): *ol manga esenledi* "O, beni selamladı." (Atalay 2006: I/308). 13. yüzyıldan sonraki metinlere bakıldığında *esenle-* fiilinin daha çok "veda etmek, esenlik dilemek" anlamında kullanıldığı görülmektedir: *Vida' olsun esenlerven seni ben / Hakikatte esenler canımı ten* (*Işknâme*, 14. yüzyıl), *Hazreti Hünkâr anları esenleyüp eyitdi: Sağ olun, varın her biriniz tesbihinizde meşgul olun.* (*Velâyetname-i Hacı Bektaş*, 15. yüzyıl), *Esenleşüp bu resme ol şikeste / Vedâ' itdi vü döndi zâr u haste* (Larendeli Hamdî, *Leylâ ile Mecnûn*, 16. yüzyıl).[11]

Divan u Lügati't-Türk'te bulunmayan *esenleş-*, aynı dönemde *Kutadgu Bilig*'de "vedalaşmak, esenlik dilemek" anlamıyla geçer: *esenleşti ilig bile ol köre / eligleşti qaldı ilig qadğura* (Arat 1959: I/541). Fiil, 13. yüzyıldan sonra hem "vedalaşmak" hem de "selamlaşmak, hal ve hatır soruşmak" anlamlarıyla kullanılmaktadır: *Pes kamusu namaza durdular ve biri biriyle esenleşip vasiyyet kılıştılar.* (*Kısas-ı Enbiyâ*, 14. yüzyıl),[12] *Cümle ekâbir-i dîvân bir menzil Tarhâna*

10 (Clauson 1972: 249; TDK 1977: III/1534-36).

11 (TDK 1977: III/1531; e-kitap, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-215494/h/leylamecnn.pdf).

12 (TDK 1977: III/1532).

gönderi gitdiler ve esenleşüp girü döndiler. (*Kıssa-i Kıran-ı Habeşî*, 16. yüzyıl),[13] *Esenleşüp anuñla ol aradan / Vidâ' idüp döner andan Tehemten* (*Şehname*, 16. yüzyıl),[14] *Anter Düreyd ile buluşup esenleşti ve görüştü.* (*Anternâme*, 14. yüzyıl), *Esenleşüp dil ile güft ü gûye başladılar* (Nedim, 18. yüzyıl).[15]

Anadolu ağızlarında *esenle-* "1. hayır dua ile yolcu etmek, selametlemek. 2. hatırını hoş, gönlünü şen etmek. 3. ferahlamak, rahatlamak.", *esenleş-* ise "dertleşmek, konuşmak" anlamında kullanılmaktadır. Fiilin *esenneş-* "tartışarak konuşmak" şekli de vardır (TDK 1972b: V/1779). *Esengüle-* (<esen-gü-le-) fiili ise tarihî dönemlerde yalnız Uygur Türkçesinde görülür (Clauson 1972: 249). *Divan u Lügati't-Türk*'te ve *Tarama Sözlüğü*'nde bulunmamaktadır. Radloff, çağdaş lehçelerden yalnız Kırgız Türkçesindeki *esendes-* şeklini kaydetmiştir (Radloff 1960: 1/874).

Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi, 1725-1732 yılları arasında yazdığı ve Türkçeden Arapça, Farsça ve Türkçeye ilk lügat olan *Lehçetü'l-Lügat*'e yalnız *esenleş-* fiilini almış ve "göç vaktinde esenleşmeğe derler" şeklinde açıklamıştır.[16] 1306/1888 tarihli *Lehçe-i Osmanî*'de "veda etmek, Tanrıya emanet, sağ ol deyip ayrılmak" şeklinde açıklanan *esenle-* ve "vedalaşmak" anlamıyla *esenleş-* bulunmaktadır.[17] Redhouse'un 1890 yılında yayımlanan İngilizce açıklamalı Türkçe sözlüğünde de *esenle-* "veda etmek; Allah'a emanet etmek; sağlık ve mutluluk dilemek" ve *esenleş-* "karşılıklı olarak sağlık ve mutluluk dilemek; karşılıklı olarak 'güle güle' demek" anlamlarıyla yer alır. Ayrıca burada, diğer Türkçe

13 (Bulut 2009: 313).

14 (Kültüral 1999: II/878).

15 (TDK 1977: III/1534).

16 "Arapçası vedâ'dır. Göç vaktinde esenleşmeğe derler.Farsçası bedrûd kerden." (Kırkkılıç 1999: 270)

17 *esenle-* ve *esenleş-* fiillerinden başka *esenlik* "ber, şifa, sıhhat, afiyet, selâmet, safvet, tendürüstlük" bulunmaktadır, ancak *esen* yoktur (Toparlı 2000: 138).

sözlüklerde bulunmayan, fiilin ettirgen biçimi *esenleşdir-*, "karşılıklı olarak 'güle güle'demesini sağlamak" anlamıyla madde başında bulunmaktadır (Redhouse 1890: 115). *Kamus-ı Türkî*'de de *esenle-* "veda etmek, afiyette kalın deyip bırakmak" ve *esenleş-* "vedalaşmak, afiyette kalın diyerek ayrılmak" anlamıyla yer alır. Şemsettin Sami *esenleş-* fiili için "metruk" açıklamasını yapar (Şemsettin Sami 1317/1899: I/114). Bu sözlüklerimize bakıldığında *esenle-* fiilinin "selamlamak", *esenleş-* fiilinin de "selamlaşmak" anlamının Osmanlı Türkçesinin sonlarından itibaren artık kullanılmadığı anlaşılıyor. Ama *Türkçe Sözlük*'ün 1944 basımında her iki fiil için de "selamlamak" ve "selamlaşmak" anlamı verilmiştir.[18] Bugün de fiillerin bu anlamı *Türkçe Sözlük*'te yer almaktadır.[19]

Esen'in, Türkçede Eski Türkçe döneminden beri "zaman; ön, yön; yol" anlamlarıyla kullanılan *uğur* kelimesi ve yardımcı fiiller ile kurulan birleşik şekilleri de "birbirine esenlik dilemek" anlamında Türkçede kullanılmaktadır. Mesela 14. yüzyılın ikinci yarısında Germiyan Beyi Süleyman Şah adına Sadruddin Şeyhoğlu tarafından Farsçadan aktarılmış olan *Marzuban-nâme Tercümesi*'nde: *cûlâh esen uğur eyleyüb gitdi* (Korkmaz 1973: 262)[20] ve aynı yüzyılda *Süheyl ü*

18 *Esenlemek* "birine rastlanıldığı, yanına varıldığı veya yanından uzaklaşıldığı zaman kendisine sözle veya işaretle bir nezaket gösterisi yapmak, selamlamak." *Esenleşmek* "karşılıklı olarak birbirini esenlemek, selamlaşmak" şeklinde açıklanmış, *esenleşmek* fiiline 18.yüzyıl şairi Nedim'den bir örnek alınmıştır: *Esenleşip dil ile güft ü gûya başladılar* (TDK 1944: 188).

19 (Güncel Türkçe Sözlük, http://tdk.org.tr/TR/Genel/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA84916B2EF4376734BED947CDE&Kelime=).
Ancak mesela *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'te ve Andreas Tietze'nin *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati*'nda *esenle-* ve *esenleş-* fiilleri yalnız "veda etmek", "vedalaşmak" anlamlarıyla yer alır (Ayverdi 2006: 1/873-874; Tietze 2002: 739).

20 Eserin dizininde *esen uğur eyle-* birleşik fiilinde geçtiği belirtilen *esen*e "sıhhatli, şen" anlamı verilmiştir (Korkmaz 1973: 342).

Nevbahar'da *sen u ben esen uğur dileyeyim / koçayım boyunuŋı, yiyleyeyim* şeklinde geçer (Tietze 2002: 739).

Bugün maalesef, Türkiye Türkçesinde kullanımı daha önceki dönemlere göre epeyce azalmış olan *esen kal / kalın* sözü, resmî ve mesafeli bir veda sözü olarak algılanmaktadır. En sık televizyonda, özellikle haber programı sunucularının veda ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2. Sağlıcakla kal / kalın

Eski Türkçede *sağ yağ* "saf yağ" ifadesinde görülen ve önceleri "tatlı, iyi, temiz; katkısız" anlamında olan *sağ* kelimesi Orta Türkçede "sağlık, esenlik" ve "sol karşıtı olan yön" anlamlarını kazanmıştır.[21] Kaşgarlı Mahmud kelimenin anlamını "sağlık, sağlam, temiz; (Oğuzca) akıl" olarak kaydetmiştir.[22] Kelime, 14. yüzyıldan itibaren "doğru, gerçek, sahih" anlamında da kullanılmıştır.[23] Türkiye Türkçesinde bunlara ek olarak "yaşamakta olan, diri, canlı" anlamıyla da çok işlektir (Ayverdi 2006: 3/2630). Çağdaş Türk lehçelerinden Azeri ve Türkmen Türkçesinde *sağ*, Kazak Türkçesinde *sav* ve *sau*, Tatar Türkçesinde *sau*, Başkurt Türkçesinde *häv* şeklindedir.[24]

Bu *sağ*dan türeyen *sağlık, Divan u Lügati't-Türk*'te bulunmamaktadır. Türkçenin tarihî lehçelerinde "sıhhat, esenlik" anlamıyla 14. yüzyıldan itibaren görülmektedir: Kıpçak

21 Clauson, bu anlam kazanımlarından yön ifadesi için "ilginç bir mecaz" der (Clauson 1972: 803). Sağ kelimesinin anlam değişmeleri için bakınız (Erol 2008: 443-445).

22 (*DLT*, http://tdkterim.gov.tr/dlt/sozluk/?kelime=sa%C4%9F&kategori=dltbul&hng=ltn&ayn=bas).

23 (Tarama Sözlüğü, http://www.tdkterim.gov.tr/tarama/?kelime=sa%F0&kategori=veritm).

24 (Türk Lehçeleri Sözlüğü, http://www.tdk.org.tr/lehceler/Default.aspx).

Türkçesinde *sağlıq* ve *savluq*, Harezm Türkçesinde *sağlıq*, Çağatay Türkçesinde *sağlığ*, Osmanlı Türkçesinde *sağlık*.[25]

Çağdaş Türk lehçelerinde Azeri Türkçesinde *sağlıg*, Türkmen Türkçesinde *sağlık*, Uygur Türkçesinde *sağlik*, Özbek Türkçesinde *sàğlık*, Kazak ve Tatar Türkçesinde *savlık*, Başkurt Türkçesinde *havlık* şeklindedir.[26]

Sağlıkla "esenlikle, sağ salim" sözü Türkçede veda ifadesi olarak kullanılmıştır: *Gine hil'at giyürdi virdi destûr / Didi sağlığıla var yirüñi gör* (*Şehnâme*, 16. yüzyıl).[27] Azeri Türkçesinde *sağlıgla gal / galın* şeklindedir (Akdoğan 1999: 657). *Var sağlığıla* ifadesine F. Meninski'nin 1680 yılında yayımlanan ve açıklamaları Latince ve İtalyanca olan Arapça, Farsça ve Türkçe sözlüğünde *sağlık* maddesinde yer verilmiştir (Meninski 2000: II/2920).

Sağlıkla sözünün hemen ardından *sağlıcakla* (<sağ-lık-cak+ile), bir iyi dilek ve veda ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesela Evliya Çelebi'nin 17. yüzyılda yazdığı *Seyahatname*'sinde veda ifadesi olarak kullanımına rastlıyoruz: *Tebessümler edip varın sağlıcaklarıla dedikte...* (TDK 1971: V/3240). Meninski'nin sözlüğünde (1680) de *sağlıcaklar ile* iyi dileklerle vedalaşma ifadesi olarak yer alır (Meninski 2000: II/2920). Kelime *Lehçetü'l-Lügat* (1725-1732)'te bulunmamaktadır.[28] *Lehçe-i Osmanî* (1306/1888)'de de madde başında yoktur ancak Ahmed Vefik Paşa *sağlık* kelimesini açıklarken "hayat, sıhhat, selamet, ber'" kelimeleriyle birlikte "sağlıcak"ı da söylemiştir (Ahmed Vefik Paşa

25 (Clauson 1972: 809; Atalay 1945: 231; Ata 1998:). Seyf-i Sarayî'nin *Gülistan Tercümesi*'nde (14. yüzyıl sonu): *barça ziynetni solğa birdüng ayttı sağğa sağlığı yiter* (Karamanlıoğlu 1989: 176).

26 (Türk Lehçeleri Sözlüğü, http://www.tdk.org.tr/lehceler/Default.aspx).

27 (Kültüral 1999: II/789).

28 Lehçetü'l-Lugat'te *sağ*, *sağlık* kelimeleri vardır ancak *sağlıcak* ve *sağlıcakla* yoktur (Kırkkılıç 1999: 557).

1306: I/470). Redhouse'un sözlüğünde ve *Kamus-ı Türkî*'de ise *sağlıcak* kelimesi madde başı yapılmıştır. Redhouse'un yalnız "sağlık ve mutluluk içinde!" anlamıyla verdiği *sağlıcaklarla* (Redhouse 1890: 1158), *Kamus-ı Türkî*'de daha ayrıntılı açıklanmıştır: "1. hayat, yaşayış, dirilik, ömür, zindegânî. 2. sıhhat, afiyet: sağlıcakla 'ömür ve sıhhatle', dua olarak kullanılır." (Şemsettin Sami 1317: II/708). *Türk Lugatı*'nda da *sağlıcak* bu anlamlarla kaydedilmiş ancak *sağlıcakla!* dışında örnek verilmemiştir (Kadri 1927: 3/283). Sözlüklerimizde kullanımını örnekle göremesek de anlaşılıyor ki, Türkçede *sağlıcak* kelimesi *sağlıcakla* ifadesi dışında da kullanıldı. Radloff, *ile* edatı olmaksızın, *sağlıcak kalın* şeklinde kaydetmiştir (Radloff 1960: IV/279). *Sağlıcakla* da yalnız veda ifadesi olarak kullanılmıyordu. Nitekim *Türkçe Sözlük*'ün 1944 basımında da *sağlıcakla* olarak madde başında yer alan kelime "sağlık ve esenlikle (gidiniz, giyiniz...)" şeklinde açıklanmıştır (TDK 1944: 499). Bugün Türkiye Türkçesinde *kal sağlıcakla, sağlıcakla kal / kalın* şeklinde, gidenin kalana söylediği veda sözü olarak kullanımı yaygındır. Çok daha az olmakla birlikte *sağlıcakla* "sağlıkla, esenlikle" anlamında iyi dilek ifadesi ve birlikte kullanıldığı fiile göre de kalanın sözü olabilmektedir: *sağlıcakla oturun, sağlıcakla gidin* gibi.[29]

Anadolu'daki ağızlarda da *sağlıcağınan* "sağlıkla, uğurlar ola", *var sağlıcağla, var sağlıcağlan* "güle güle" şekillerinde kullanılmaktadır. "sağlıklı, sağlıklı olma" anlamındaki *sağlıcaklı* kelimesi yalnız ağızlarda görülür.[30]

Oğuz grubu lehçelerinden Gagavuz Türkçesinde de Türkiye Türkçesiyle aynı şekilde kullanılmaktadır: *saalıcak, saa-*

29 (*Büyük Türkçe Sözlük*, http://tdkterim.gov.tr/bts/).

30 (*Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*, http://tdkterim.gov.tr/ttas/?kelime=sa%F0l%FDc&kategori=derliste&ayn=icn).

lıceylan "sağlıkla", *kalın saalıcaklan, varın saalıceylan* (Doğru 1991: 204, 253). Diğer lehçelerde *sağlıcak* bulunmamaktadır. Türkiye Türkçesindeki *sağlıcakla kal, esen kal* ifadelerine denk gelen sözlerde *sağ* ve *aman* kelimelerini görürüz. Mesela Kazak Türkçesinde *sau bol, aman bol, aman sau bol* "esen kal, sağlıcakla" manasındadır.

1.3. Hoşça kal / kalın

Farsçadan gelen *hoş* kelimesi 13. yüzyılın sonlarından beri Türkçede işlek olarak kullanılmaktadır. Kelimenin *hoşdem, hoşdil, hoşkadem, nahoş* gibi birleşik şekilleri; *hoşırak, hoşluk, hoşlan-* gibi Türkçe eklerle türemişleri ve *hoş et-, hoş ol, hoş gör-* gibi Türkçe yardımcı fiillerle birleşik şekilleri eserlerimizde sıkça geçer.[31] Çağdaş lehçelerden Azeri, Kazak ve Gagavuz Türkçelerinde *hoş*, Özbek ve Uygur Türkçelerinde *huş*, Türkmen Türkçesinde *hoşrōy* şeklindedir.[32]

Kelimenin *-ca / -ce* eki ile türemiş şekli *hoşça* "hoşa gidecek şekilde, güzel ve iyi bir biçimde, iyice" anlamında zarf olarak 15. yüzyıldan beri kullanılmaktadır: *Bulamaduq dediler. Dahı hōşca isteŋ! İnşa'allāhu ol mel'ūnei bulasız dedi.* (*Ferec Ba'de'ş-Şidde*, 15. yüzyıl),[33] *Kırâna didi ki odı bir hoşça yandur* (*Kıssa-i Kırân-ı Habeşî*, 16. yüzyıl).[34]

Türkçede aynı dönemden itibaren kullanılan ve küçültme eki *-ca / -ce* ile türemiş bir *hoşça* daha vardır. Ancak ekin küçültme işlevi genellikle yoktur (Tietze 2009: 328).

---

31 Tarihî metinlerimizde görülen şekilleri şunlardır: *hoş dut-, hoş et-, hoş geç-, hoş giç-, hoş ol-, hoş var-; hoşırak, hoşluk; hoşimdi, hoş kalemlik, hoş değil; bir hoş ol-, baş hoş et-, başı hoş ol-* (Tarama Sözlüğü, http://www.tdkterim.gov.tr/tarama/?kategori=verilst&kelime=hoş.

32 (Türk Lehçeleri Sözlüğü, http:// www.tdk.org.tr/lehceler/Default.aspx; Doğru 1991: 118).

33 (Tietze 2009: 328).

34 (Bulut 2009: 328).

"hoş, güzel" ve "garip, tuhaf" anlamlarında sıfat olarak kullanılmıştır: *Gör, ne hōşca yerdür!* (*Ferec Ba'de'ş-Şidde*, 15. yüzyıl),[35] *Ne hoşça kişidür bu kişi.* (*Kıssa-i Kırân-ı Habeşî*, 16. yüzyıl).[36] "iyileşmek, yarası kapanmak" anlamında *hoşça ol-* birleşik fiili de vardır (Tietze 2009: 328).

17. yüzyılda Meninski *hoşça*yı madde başı yapmış ve *hoşça kalın* sözünü kaydetmiştir (Meninski 2000: I/1975). *Lehçe-tü'l-Lügat*'te (1725-1732) *hoşnut etmek, hoşnut olmak* birleşik fiilleri madde başı yapılmıştır ancak *hoş, hoşça* yoktur (Kırkkılıç 1999: 333). *Lehçe-i Osmanî*'de de *hoşça* yoktur (Ahmed Vefik Paşa 1306: I/390). Redhouse'un sözlüğünde *hoşça* madde başındadır ve *hoşça kalın* sözü "sağlık ve bolluk içinde kal" anlamıyla verilmiş ve "giderken misafir tarafından ev sahibine söylenir" açıklaması yapılmıştır (Redhouse 1890: 873). *Kamus-ı Türkî*'de madde başında yer alan *hoşça*nın "iyice, güzelce, zararsız" anlamında sıfat ve zarf olarak kullanıldığı belirtilmiş ancak *hoşça kal / kalın* sözüne yer verilmemiştir (Şemsettin Sami 1317/1899: 591).[37] Redhouse'ta olduğu gibi *Türkçe Sözlük*'ün ilk baskısında da ifadenin *hoşça kalın* şeklinde yalnız ikinci çokluk şahısta çekimi verilmiştir (TDK 1944: 264). Sözlüğün 1969 yılında yapılan beşinci baskısında ifadenin üçüncü teklik şahıs çekiminin de eklendiğini görürüz: *hoşça kal (veya kalın)* (*Türkçe Sözlük* 1969: 348). Bu durumda önceleri yalnız *hoşça kalın* şeklinde kullanıldığı düşünebiliriz. Görülüyor ki, bugün Türkiye Türkçesinde yaygın olan, ayrılırken gidenin kalana söylediği *hoşça kal / kalın* sözü 15. yüzyıldan sonra kullanılmaya başlamıştır.

35 (Tietze 2009: 328).

36 (Bulut 2009: 238).

37 Kelimeyi madde başına alan *Kamus-ı Türkî*'den sonra yayımlanmış bazı sözlüklerimizde *hoşça* bulunmamaktadır. Mesela Ali Nazimâ tarafından hazırlanan ve 1319/1901 tarihinde yayımlanan *Mükemmel Osmanlı Lügatı*'nde, dilci ve tarihçi Ali Seydi tarafından hazırlanıp 1907'de yayımlanan *Resimli Kamus-ı Osmanî*'de, Hüseyin Kâzım Kadri'nin hazırladığı *Türk Lugatı*'nda (1927) *hoşça* yoktur.

İfade çağdaş lehçelerde ol- yardımcı fiili ile de kullanılmaktadır: *arman menen kettiñ hoş bol jan ağa* "dert ve gamla gittin, hoşça kal ağa" (Omar Süyirbek, Karakalpak Türkçesi),[38] *Hoş Kal Jaslığım* "Hoşça Kal Gençliğim" (Halila Devletnazar, Karakalpak Türkçesi),[39] *Gider boldum, hoş kal, güzel Şirgazi* (Mahtumkulu, Türkmen Türkçesi).[40] Kırgız Türkçesinde *koş bol* ve Kazan-Tatar Türkçesinde *huş indi* "elveda" manasındadır.[41]

1.4. Allah'a ısmarladık

Ismarla- fiili Eski Türkçede ve *Divan u Lügati't-Türk*'te bulunmamaktadır. Clauson, madde başına aldığı fiili *ospurla-* maddesine yönlendirir (Clauson 1972: 248). Ancak madde başında *osparla-* yazmıştır. "teslim etmek, emanet etmek" anlamındaki fiilin kökeninin Orta Farsçada aynı anlamlı *avispār->ōspar-* olduğunu, modern Farsçada *sipur-* şeklinde bulunduğunu belirtir ve Türkçede *ısmarla-* olarak yaşadığını söyler. 12. yüzyılda Türkçede de *osparla-* şeklinde kullanılan fiil, 13. yüzyıldan itibaren *usbarla-*, *ısparla-*, *ısbarla-*, *asmarla-*, *ısmarla-* şekilleriyle (Clauson 1972: 241-242; Atalay 1945: 142)[42] ve "teslim etmek, emanet etmek"in yanında "tembih etmek, tavsiye etmek" anlamında da kullanılmıştır

38 (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-83076/h/omarsuyirbekuli.pdf).

39 (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-18851/h/haliladevletnazarov.pdf).

40 (http://www.tufed.org/1301-0875/35-2002/35-102.pdf).

41 (Akbatbekova, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-31902/h/saginakmatbekova.pdf; Urazayev, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-18732/h/ahmeturazayev. pdf).

42 *Aydı: İlâhî sen bilürsen maŋa awunça qoldaş erdi, ğâyet sewer erdim saŋa ısbarladım, sen selâmet maŋa qawuşturğıl tep yandı* (Ata 1997: 80), *Yâ Rebbî, bu buzağını sanga ıspârladım* (Ata 1998: 237). *Ismarla-* ile birlikte bu şekillerin hiçbiri *Divan u Lügati't-Türk*'te bulunmamaktadır.

(TDK 1967: III/1977).[43] 14. yüzyılda Anadolu Türkçesinden itibaren *ısmarla-* ile aynı anlamlarda *sımarla-* şekli de görülür: *sımarladı çü genci ejdehāya / Güzāfın cānını saldı belāya* (*Şehnâme*, 16. yüzyıl).[44] Fiilin edilgen biçimi *sımarlan-* ve *ısmarlan-* "emanet edilmek" manasında tarihî metinlerimizde görülmektedir (Tietze 2009: 356; Kültüral 1999: IV/2383).

Anadolu'daki ağızlarda fiil yalnız *sımarla-* şeklindedir ve eskiden yaygın biçimde kullanılan "teslim etmek, emanet etmek" ve "tembih etmek, tavsiye etmek" anlamlarının yanında "çağırmak" manasına da gelir.[45] Ağızlarda *ısmarla-* şeklinde yoktur ancak "vedalaşmak, helalleşmek" anlamında *ısmarlaş-* (Tietze 2009: 356) ve "yapılması ısmarlanan şey, sipariş" anlamında *ısmarış*, *ısmarıç*, *ısmarlıç* şekilleri kullanılmaktadır.[46]

Türkiye Türkçesinde *ısmarla-* fiili yaygın olarak "1. bir şeyin hazırlanması, alınması veya getirilmesini bir kimseden istemek, sipariş etmek. 2. Parasını kendi vermek suretiyle birine ikramda bulunmak." anlamlarıyla kullanılmaktadır. Fiilin "teslim etmek, emanet etmek" manası, bugün ayrılan birinin kalanlara söylediği veda sözü olan *Allaha ısmarladık*

43 İsmet Zeki Eyüboğlu, hâkim olan genel görüşün aksine *ısmarla-* fiilinin Türkçe kökenli olduğunu söyler: "...Bize kalırsa *ısmarlamak, sımarlamak* sözcüğünün kökü *smr* seslerinden oluşan *sümürmek/sömürmektir*. Ses değişmeleri sonucu *sımarlamak/ısmarlamak* olmuştur. Bu sözcüklerin kök anlamları düşünülürse bir kimsenin emeğinden yararlanmakla (sömürmek), işi birisine bırakmak (ısmarlamak, sımarlamak) arasında yapısal bir ayrım yoktur." (Eyüboğlu 1998: 334). *Türkçe Kökler Sözlüğü*'nde de *ısmarlamak* fiilini "seslenmek, ses çıkarmak, dövmek, vurmak, batırmak, dişlemek, birine iş yüklemek" anlamlarına geldiğini söylediği *ıs-* köküne dayandırır. (Eyüboğlu 1989: 88).

44 (Tarama Sözlüğü, http://www.tdkterim.gov.tr/tarama/?kategori=veritbn&kelimesec=10318; Kültüral 1999: I/145).

45 (Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, http://tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=sımarlamak; Ayverdi 2006: 2/1325).

46 (Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, http://tdkterim.gov.tr/ttas/?kelime=%FDsmar&kategori=derliste&ayn=bas).

ifadesinde yaşamaktadır. Yaratana emanet etme, 13. yüzyıldan itibaren metinlerimizde *ısmarla-* fiiliyle görülmektedir: *Eydür ey Kadir Çalap bu özümü / Ismarladım üş sana kendüzümü* (Şeyyâd Hamza, *Yusuf ve Zeliha*, 13. yüzyıl), *eşeğin berk bağla andan Tanrıya ısmarla* (*Atalar Sözü*, 15. yüzyıl).[47] Ayrılıklarda kullanılmasına da tarihî metinlerimizde rastlarız: *Andan Kırân yoldaşların bir bir kenâra tutdı, Allâhu ta'âlâya bir birin ısmarladılar* (*Kıssa-i Kırân-ı Habeşî*, 16. yüzyıl).[48]

Türkçede *ısmarla-* fiilinin kullanılmaya başlanmasından bir süre sonra, ayrılıklarda *Allaha ısmarlama*nın kullanıldığı anlaşılıyor. Tarihî metinlerimizde görülen "birbirlerini Allah'a ısmarladılar, Allah'a ısmarlayıp gittiler" gibi ifadeler ayrılık töreninin ayrıntılarını göstermemektedir. Yani *Allaha ısmarlamak* nasıl yapılmaktaydı bilmiyoruz, herhalde kullanılan ifadelerin içinde *Allah'a ısmarladık* vardı. Nitekim 17. yüzyılda Solakzâde Tarihi'ndeki *Tanrıya ısmarlayuben gittim uş / Sen esen kal imdi oğlum ile hoş* (TDK 1967: III/1531) sözünde Türkçedeki veda ifadelerinden üçünü birlikte görürüz: *esen kalmak, hoş kalmak, Tanrıya / Allaha ısmarlamak*.

Allaha ısmarladık sözü *Lehçe-i Osmanî*'de (1306/1888) yoktur. Redhouse'un sözlüğünde "Allah'a emanet ettik, hoşça kal" manası ve "yola çıkan biri tarafından söylenir" açıklamasıyla yer alır (Redhouse 1890: 188). Ancak *Kamus-ı Türkî*'de "Allah" kelimesiyle kurulan deyim ve birleşiklere yer verildiği halde *Allaha ısmarladık* bulunmamaktadır (Şemset-

47 (Tarama Sözlüğü, 1967: III/1976-1977). Tarihî metinlerimizde *can ısmarlamak* "can vermek, ruhunu teslim etmek, ölmek.", *el ele ısmarlamak* "eli ele emanet etmek.", *yere ısmarlamak* "toprağa bırakmak." deyimleri de vardır (Tarama Sözlüğü, http://www.tdkterim.gov.tr/tarama/?kategori=veritbn&kelimesec=2492, http://www.tdkterim.gov.tr/tarama/?kategori=veritbn&kelimesec=4600, http://www.tdkterim.gov.tr/tarama/?kategori=veritbn&kelimesec=13329).

48 (Bulut 2009: 303).

tin Sami 1317/1899: 158).[49] *Türkçe Sözlük*'ün ilk baskısında ise hem "Allah" hem de "ısmarlamak" maddesinde deyime yer verilmiştir (TDK 1944: 21, 270). Konuşma dilinde söylenişi hece düşmesi sonucu *alasmarladık* şeklinde görülmektedir. Türkiye Türkçesinde kısaltılmış olarak *ısmarladık* şeklinde de kullanılır (Tietze 2009: 356). Anadolu'daki ağızlarda *allahısmarladıh, alayısmarladıh, allahasımarladuh, alliyısmarladıh* şekillerinde söylenir.[50]

Çağdaş lehçelerde *ısmarla-* fiili *ismarla-* şeklinde Azeri Türkçesinde vardır, ancak *Allaha ısmarladık* deyimi *tapşır-* fiili ile kurulmuştur. Kırgız Türkçesinde de aynı olarak *Allaha tapşırdım* şeklindedir.[51] Kökeni Türkçe olan *tapşır-* fiili, Eski Türkçede *tapşur-* şeklindeydi ve "tenbih etmek, teslim etmek, emanet etmek" anlamında kullanılıyordu. *Divan u Lügati't-Türk*'te *tapçur-* şeklinde geçen fiilin kökü "hizmet etmek; bulmak, elde etmek" anlamındaki *tap-* fiilidir: *tap-şur-*. Orta Türkçede "tanıtmak; ısmarlamak; hediye etmek; müjdelemek" manasına gelen fiil (Gülensoy 2007: II/859-860), özellikle "Hak, Hâlık" kelimeleriyle *Allaha ısmarla-* gibi kullanılmıştır: *Senün karnındakini Hâlık'a tapşurdum* (*Yüz Hadis Tercümesi*, 14. yüzyıl), *Eyle didi vü yüz yere urdu / Can-ı şirini Hakka tapşurdu* (Ahmet Hamdi, *Yusuf ve Zeliha*, 15. yüzyıl).[52] Anadolu ağızlarında *tapşırmağ* "bağışta bulunmak", *tapşırmah* "1. uyarmak. 2. gönderimde bulunmak, havale etmek." ve türemiş olarak *tapşırık* "ısmarlanan şey, ısmar-

49 Şemsettin Sami, *Allah* maddesi içinde deyime yer vermemiştir ancak *emanet* maddesinde *Allaha emanet olun, sizi Rabba emanet ederim* sözünün karşısına *Allaha ısmarladık* sözünü yazmıştır (Şemsettin Sami 1317/1899: 162).

50 (Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, http://tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=allahismarladıh).

51 (Türk Lehçeleri Sözlüğü, http://www.tdk.org.tr/lehceler/Default.aspx).

52 (Tarama Sözlüğü, http://www.tdkterim.gov.tr/tarama/?kategori=veritbn&kelimesec=11248). *Tapşur-* fiilinin tarihî metinlerimizde

lama" kullanılmaktadır.[53] Kelime bugün Türkiye Türkçesinde bir edebiyat terimi olarak kullanılmaktadır: *tapşırmak* "Saz şiirinde âşık son dörtlükte kendi adını belirtmek.", *tapşırma* "Saz ozanlarının ya da öykücülerin takma ad, mahlas yerine kullandıkları bir terim".[54]

1.5. Allaha emanet ol / olun

Arapça *emânet* kelimesi Türkçede Orta Türkçe döneminden beri kullanılmaktadır: *Emanet atı bar kanı kıldaçı / Nasihat sözi bar kanı tuttaçı* (Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 11. yüzyıl), *Çün tecellîsi emânetden ola / Bu nefesde her-çi diri var öle* (Ahmedî, *İskendernâme*, 14. yüzyıl), *Çün akl ile dil emânetündür / Mende eser-i inâyetündür* (Fuzulî, *Leylâ ve Mecnûn*, 16. yüzyıl).[55]

---

dapşırmak, *dapşurmak* şekilleri ve türemişleri olan *tapışdurmak*,"verilmek, teslim edilmek" manasıyla *tapşurıl-* ve "vazife" anlamında *tapşuruk* kelimeleri de vardır (Paçacıoğlu 2006: 528; *Tarama Sözlüğü*, http://www.tdkterim.gov.tr/tarama/?kelime=tap%FEur&kategori=verilst). Türkçedeki *can ısmarlamak* "can vermek, ruhunu teslim etmek, ölmek." deyimi aynı manada *tapşır-* fiili ile de *can tapşır-* şeklinde kullanılmıştır.
(Tarama Sözlüğü, http://www.tdkterim.gov.tr/tarama/?kategori=veritbn&kelimesec=2499).

53 (Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, http://www.tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=tapşırmağ; http://www.tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=tapşırmah; http://www.tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=tapşırık).

54 (Güncel Türkçe Sözlük, http://tdk.org.tr/TR/Genel/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA88162EF4376734BED947CDE&Kelime=tap%c5%9f%c4%b1rmak; Büyük Türkçe Sözlük, http://tdkterim.gov.tr/bts/).

55 (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1215461/h/yusufhashacikutdgubiligmustafakacalin.pdf, 334; http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1219053/h/ahmediskendermeyasarakdogan.pdf, 5121; http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-215465/h/metin.pdf, 93).

Türkçe yardımcı fiillerle birleşik şekilleri de tarihî metinlerde sıkça geçer: *emanet bol-, emanet koy-, emanet tur*.[56]

Yaratana emanet etme, tarihî metinlerimizde daha çok *ısmarla-* fiili ile ifade edilmektedir.[57] Daha sonraları *emanet* kelimesi de kullanılmıştır: *Hudâya emânet civânmerd imiş / Mevâlîde yok bir eşi ferd imiş* (Keçecizâde İzzet, *Milınetkeşân*, 19. yüzyıl).[58]

Ayrılırken, giderken söylenen *Allalı'a emanet ol / olun* sözü, diğer ifadelere nazaran dua niteliğindedir ve "ayrılık süresince Allah seni korusun" manasındadır. Sözlüklerimizin birçoğunda ifadeye yer verilmemiştir.[59] Redhouse'un sözlüğünde "Allah korusun" manasındaki dua sözü olan *Tanrı'ya emanet* verilmiştir, *ol-* yardımcı fiili ile veda ifadesi olarak kullanımı kaydedilmemiştir (Redhouse 1890: 194). Şemsettin Sami, *emanet* maddesinde *Allah'a emanet olun* ve *sizi Rabb'a emanet ederim* ifadelerini verir ve *Allaha ısmarladık*la aynı anlam ve kullanılışını belirtir (Şemsettin Sami 1317/1899: 162).

Anadolu ağızlarında *Allah'a ısmarladık* sözündeki gibi, yardımcı fiili görülen geçmiş zamanın birinci çokluk şahsında çekimli olarak *Allahamanatettuh* şeklinde söylenir.[60]

Çağdaş lehçelerin hemen hepsinde *emanet* kelimesi bulunmaktadır: Türkmen, Kırgız, Kazak ve Başkurt Türkçelerinde *amanat*, Azeri Türkçesinde *ämänät*, Özbek Türkçesinde àmànät, Tatar Türkçesinde *ämanät*, Uygur Türkçe-

56 (Ata 1998: 121; Ata 1997: 188).

57 Bakınız 1.4. Allah'a Ismarladık.

58 (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219134/h/kmmetin.pdf, 212).

59 *Lehcetü'l-Lûgat, Lehce-i Osmanî, Türkçe Sözlük*'ün ilk baskısında, Zenker'in Türkçe-Arapça-Farsça sözlüğünde, Tietze'nin etimoloji sözlüğünde bulunmamaktadır.

60 (Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, http://tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=allahamanatettuh).

sinde *amanät* şeklindedir.[61] *Allah'a emanet ol* sözü çağdaş lehçelerde de kullanılır: Kazak Türkçesinde *Kudayga amanat ettim,* Kırgız Türkçesinde *Kudayga amanat bolun.*

1.6. Elveda

Türkiye Türkçesinde uzun ayrılıklarda ya da bir daha kavuşulmayacağı düşünülen vedalarda kullanılan *elveda* sözünün kökeni Arapçadır: harf-i târif *el-* ve *vidā'* > *vedā'*.

Veda kelimesi Türkçede, önceleri *vidā* ve daha sonra *vedā* şeklinde ve özellikle *kıl-, et-, eyle-* yardımcı fiilleriyle birleşik olarak 14. yüzyılın başından itibaren tarihî metinlerimizde görülmektedir: *Yūsuf tegme birin başga başga kuçup selāmet kalın tėp vidā' kıldı* (*Kısâsü'l Enbiyâ*, 14. yüzyıl),[62] *Ol takı hatunlarga vîdā kıldı* (*Nehcü'l-Ferâdis*, 15. yüzyıl),[63] *Altıncı gün Hattâba vedâ' idüp yola revâne oldılar, Emîr-i Horâsânuñ nâmesin, Emîr-i Sehle virüp vedâ' eyleyüp gitdiler* (*Kıssa-i Kırân-ı Habeşî*, 16. yüzyıl).[64] Bu birleşiklerin *elveda* ile kurulduğu da görülmektedir: *Dahi bunda istemez bunda karâr / Elvedâ idüben eyler azm-i yâr, Bu sözi rahibden idüp istima' / Rahib ile eylediler elvedâ* (Hafî, *Zâdü'l-Meâd*, 15. yüzyıl).[65]

Veda sözü olarak *elveda*nın kullanımı ise daha eskiye gitmektedir. Mesela 12. yüzyılda *Divan-ı Hikmet*'te şöyle geçer: *Altmış üçde sünnet diydi eştip / Elveda diyp yer astığa gadam goydum.*[66] İfadenin tarihî metinlerimizde *elveda* yanında *elvida* şekli de görülmektedir: *Elveda ey cemâl-i bustanım / El-*

61 (Türk Lehçeleri Sözlüğü, http://www.tdk.org.tr/lehceler/Default.aspx).
62 (Ata 1997: 102).
63 (Ata 1998: 42).
64 (Bulut 2009: 37, 67).
65 (Tural 2011: 469).
66 (e-kitap, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-18236/h/hocaahmetyesevi.pdf).

veda ey yüzi gülistânım (Hamdullah Hamdi, *Yusuf u Züleyha*, 15. yüzyıl),[67] *El-vidâ iy yâr-ı dilber el-vidâ / El-vidâ iy zülfi anber el-vidâ* (Ahmedî, *İskendernâme*, 14. yüzyıl).[68] *Elveda* sözü, bugün olduğu gibi, tarihî metinlerimizde de kavuşulmayacağı düşünülen ayrılıklarda kullanılmıştır: *Elvedâ kim haşre tâ sen bir yana ben bir yana* (Âşık Ömer, 16. yüzyıl),[69] *Elvedâ ey dil-pesendim yâ gelem yâ gelmeyem* (Ahmet Meşhûrî, *Divan*, 19. yüzyıl).[70]

Ağızlarda kullanımına rastlanmamıştır.[71]

Çağdaş lehçelerde de kullanılan *elveda* sözü, Azeri Türkçesinde *älvidä*, Özbek Türkçesinde *älvidà*, Uygur Türkçesinde *älvida* şeklindedir.[72] *Elfirak* sözü de "elveda" manasındadır: *gaşıyk yarım, elfirak, megşuk yarım, elfirak* "Âşık yârim, elveda, maşuk yârim elveda" (*Tahir ile Zühre*, Tatar Türkçesi).[73] Lehçelerde Arapça *bâhil* "hasis, cimri" kelimesi *bol-* ve *bul-* yardımcı fiilleriyle "hakkını helal et, hakkınızı helal edin"[74] ve "elveda" anlamındadır: *kaysı eyte elvidag, kaysı eyte elfirak / min eytem behil bulıgız, kitem indi bik yırak* (Tatar Türkçesi),[75] *İske Öfölege tav başında torganda: "Behil bul, Öföm!" tigeyne. Min uga: "Behilleşme ele, huşlaş kına..." tigeynem. Behilleşev menen huşlaşıv aralında ayırma zur şul.* "Eski Ufa'daki dağın tepesinde dururken 'Elveda Ufa'm!'

67 (Türkdoğan 2011: 173).

68 (e-kitap, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219053/h/ahmediskendernameyasarakdogan.pdf).

69 (e-kitap, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-20181/h/asikomer.pdf).

70 (Çeltik 2007: 267).

71 (Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, http://tdkterim.gov.tr/ttas/).

72 (Türk Lehçeleri Sözlüğü, http://www.tdk.org.tr/lehceler/Default.aspx).

73 (e-kitap, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-18641/h/tahirilezuhre.pdf).

74 (Doğan 2005: 51).

75 (e-kitap, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-18647/h/beyitler.pdf).

demişti. Ben ona 'imdi vedalaşma, sadece hoşça kal de' demiştim. Elveda ile hoşça kal arasında büyük bir fark vardır." (Başkurt Türkçesi).[76]

2. *Kalanın Sözü*

2.1. Uğur / uğurlar ola, uğurlar olsun

Eski Türkçede *uğur* şeklinde görülen kelime (Clauson 1972: 89), *Divan u Lügati't-Türk*'te *oğur* şeklinde ve "zaman, karşılık, devlet, fırsat, bereket, kut" anlamlarıyla verilmiştir. Eserde *oğurla-* "vaktinde yapmak", *ogurlan-* "vakti yaklaşmak", *ogurluğ* "vaktinde ve yerinde yapılan", *oğur bol-* "uğurlu, hayırlı olmak" şeklinde türemiş ve birleşikleri görülmektedir.[77] Kelimenin kökeni hakkında çeşitli görüşler vardır. Clauson kelimenin kökeni hususunda açıklama yapmamıştır (Clauson 1972: 89). *Uğur*un Türkçe olduğunu söyleyen Şemsettin Sami de kökeni konusunda görüş bildirmemiştir (Şemsettin Sami 1317/1899: 210). Nemeth Eski Türkçe *oŋ* "sağ" ve *oŋ-* "düzeltmek", Sevortyan yine *oŋ* ve *oŋar-* "düzeltmek, tamir etmek" kelimelerini, Kretschmer, Latince *augurium* kelimesini köken olarak gösterir (Gülensoy 2007: 962). Ancak Ahmet Topaloğlu kelimenin Latince *augurium* ile birleştirilmesinin yanlış olduğunu belirtir ve "kökü belli değildir" der (Ayverdi 2006: 3/3230). 13. yüzyıldan itibaren *uğur* şeklinde ve "ön, yön; yol" anlamlarında kullanılmaktadır.[78]

---

76 (Bikçenteyev, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-32541/h/enverbikcenteyev.pdf).

77 (Divan u Lügati't-Türk, http://tdkterim.gov.tr/dlt/sozluk/?kelime=og&kategori=dltbul&hng=ltn&ayn=bas).

78 (Tarama Sözlüğü, http://www.tdkterim.gov.tr/tarama/?kategori=veritbn&kelimesec=11962).

Anadolu ağızlarında *oğur* "uğur; yön, taraf", *uğur* "yön; ön; kıyı; yakın; çizgi, hiza; bölge; yelden, yağmurdan korunacak yer; zaman; yol; kısmet; ceviz ağacı" anlamındadır.[79]

Kelime çağdaş lehçelerden Azeri Türkçesinde *uğur*, Başkurt, Kazak ve Tatar Türkçelerinde *ırım*, Kırgız Türkçesinde *ırım-cırım* şeklindedir.[80] Türkiye Türkçesinde yazı dilinde *uğurlu, uğursuz, uğursuzluk, uğurla-, uğurlan*-ve ağızlarda *uğurluk* "uğur getirdiğine inanılan şey", *uğurlu* "yararlı", *uğursamak* "uğur saymak" şeklinde türemişleri bulunmaktadır.[81] *Uğurla-* "birinin iyi dileklerle yolcu etmek" ve *uğurlan-* "iyi dileklerle yolcu edilmek" fiilleri çağdaş lehçelerde yoktur. Yalnız Türkmen Türkçesinde *uğrat-* şeklindedir.[82]

Türkçede, özellikle Batı Türkçesinde, *yol* ve *uğur* ayrılmaz iki kavram olmuştur. Tarihî metinlerimizde *uğur* kelimesinin "yol", *uğur-* fiilinin ise "yollanmak, yürümek" anlamına gelmesi bunu açıkça göstermektedir.[83] İyi bir maksat için yola çıkan yolcuya da *uğur eri* denmiştir.[84] Anadolu'daki ağızlarda *uğur parası* "geziye çıkanın kendisini uğurlayana verdiği para", *uğur suyu* "yolcunun ardından, ev

79 (Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, http://tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=uğur).

80 (*Türk Lehçeleri Sözlüğü*, http://www.tdk.org.tr/lehceler/Default.aspx).

81 (Ayverdi 2006: 3/3230-3231; *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*, http://tdkterim.gov.tr/ttas/?kelime=u%F0ur&kategori=derliste&ayn=bas).

82 (Türk Lehçeleri Sözlüğü, http://www.tdk.org.tr/lehceler/Default.aspx).

83 (Tarama Sözlüğü, http://www.tdkterim.gov.tr/tarama/?kategori=veritbn&kelimesec=11972). Anadolu ağızlarında *uğurun nereye* "Nereye gidiyorsun?", *uğur kesme* "Yol kesme, önüne geçme". (Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, http://tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=uğurun nereye; http://tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=uğur kesme).

84 (Tarama Sözlüğü, http://www.tdkterim.gov.tr/tarama/?kategori=veritbn&kelimesec=11963).

halkınca kapı önüne dökülen su" demektir.[85] 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud, ayrılıklarda gidene *yol oğur bolsun* "yolunuz uğurlu olsun" dendiğini kaydetmiştir (Clauson 1972: 89). Daha sonraları tarihî metinlerimizde veda ifadesi olarak *uğur olsun* şeklinde görürüz: *Bendenin bir nice gulâmı Çin şehrine ticarete gitmişlerdir, icazetin ile anların talebinde olayım. Padişah eyitti: Var uğur olsun himmet bilence* (*Ferec Ba'de'ş-Şidde*, 15. yüzyıl).[86] Redhouse'un sözlüğünde hem *uğur ola* hem de çokluk eki almış şekilde *uğurlar ola* gidene söylenen veda ifadesi olarak kaydedilmiştir (Redhouse 1890: 258). *Kamus-ı Türkî*'de ise *uğur ola* sözüne "hayır ola, hayırlı olsun" manasının verildiğini, veda ifadesi olarak ele alınmadığını görüyoruz. Şemsettin Sami "selametle" anlamıyla *uğurlar olsun*u vermiştir (Şemsettin Sami 1317/1899: 210). Bugün Türkiye Türkçesinde *uğur ola, uğurlar ola, uğurlar olsun* şekillerinde kullanılmaktadır. Deyim ayrılıklarda bir iyi dilek sözü olarak kullanılmasının yanında, karşı tarafa yapılan eylemin hiç umurunda olmadığını anlatmak için de kullanılmaktadır. "ne yaparsan yap", "gidersen git" ve "git artık" manalarına da gelir: "Görürsen bana haber vereceksin, yoksa, aaaayt..." "Bağırma be, anladık, haber veririz, hadi uğur ola..." (Sadık Şendil, *Kanlı Nigar*).[87] Anadolu'daki ağızlarda da *uğur ola, uğur olsun, uğurlar olsun* sözlerinin bu şekilde kullanımı görülmektedir.[88]

---

85 (Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, http://tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=uğur parası; http://tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=uğur suyu).

86 (Tarama Sözlüğü, http://www.tdkterim.gov.tr/tarama/?kategori=veritbn&kelimesec=11964).

87 (Saraçbaşı 2010: 2/1139).

88 *Uğurlar ola*, ağızlarımızda bu manada kaydedilmemiştir (Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, http:/www.tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=uğurlar olsun).

Uğur kelimesi çağdaş lehçelerde yalnız Azeri Türkçesinde bulunmaktadır.[89]

2.2. Güle güle

Eski Türkçede *kül-* şeklinde olan fiil gerçek ve yan anlamlarının yanında bugün Türkiye Türkçesinde mecaz olarak "mutlu zaman geçirmek, mesut olmak" anlamında kullanılmaktadır (Ayverdi 2006: 1/1110). Mutluluğu ifade ediyor olması *gül-* fiilinin iyi dileklerde kullanılmasını sağlamıştır. Mesela 15. yüzyılda Âşık Paşa'nın *Garibnâme* adlı eserinde bu şekilde geçer: *Kulagı sazlar üni tola müdâm / Göñli kaygu görmeye güle müdâm.*[90]

Zarf fiil eki almış şekli olan *güle* (<gül-e), "gülerek" anlamında tarihî metinlerimizde sıkça görülmektedir: *Küle aydı ay toldı uktı özüm / Ayıttıñ munı sen eşitgil sözüm* (*Kutadgu Bilig*, 11. yüzyıl).[91] *Sevin-*, *oyna-* fiilleriyle pekiştirilmiş olarak "neşeyle, mutluluk içinde" anlamında kullanılır: *Turup çıktı sewnü kapugka küle / Ögi köñli açlıp yarudı yula* (*Kutadgu Bilig*, 11. yüzyıl), *Süricek sırât dapa halkı kamu / Anda iblîs sevine güle 'amû* (Şeyyad Hamza, Yusuf u Zeliha, 13. yüzyıl), *Ol pehlevân yigit bilen oynay küle kilür* (Seyf-i Sarayî, *Gülistan Tercümesi*, 14. yüzyıl).[92] Yola neşe ile çıkmayı anlatmak için kullanılışını da tarihî metinlerimizde, mesela Eski Anadolu Türkçesinde görürüz: *Hurrem ü handân u hoş girür yola / Murgzâr içinde oynayu güle* (Gülşehri, *Mantıku't-Tayr*, 14.

89 (Türk Lehçeleri Sözlüğü, http://www.tdk.org.tr/lehceler/Default.aspx).

90 (e-kitap, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275439/h/garibname.pdf, 82).

91 (e-kitap, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-215461/h/yusufhashacibkutadgubiligmustafakacalin.pdf, 42).

92 (e-kitap, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-215461/h/yusufhashacibkutadgubiligmustafakacalin.pdf, 39; e-kitap, http:// ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275475/h/yusufvezeliha.pdf, 198; Karamanlıoğlu 1989: 89).

yüzyıl).[93] Bugün de *güle eğlene, güle oynaya* "neşe içinde" anlamında kullanılmaktadır. Gidene söylenen "mutlu olarak, neşe içinde git" anlamındaki *güle güle* sözünün de buradan geldiği anlaşılmaktadır. İkileme biçiminde olması anlam gücünü artırmaktadır. Ancak *güle güle*, sadece gidene söylenen bir iyi dilek sözü değildir. Başka vesilelerle de kullanılır: *güle güle giy, güle güle oturun* gibi. Yalnız, *gitmek* dışındaki eylemlerde kullanıldığında mutlaka fiili gerektirmektedir. Gidene ise sadece *güle güle* denmektedir. Önceleri *güle güle git/gidin* şeklinde kullanılmış, yaygın olarak kullanılmasıyla fiili kullanımdan düşmüş olmalıdır. Sözlüklerimize bakıldığında çok eski olmadığı anlaşılmaktadır. *Tarama Sözlüğü*'nde yoktur. Meninski 17. yüzyılda yayımlanan sözlüğünde kaydetmemiştir. Redhouse sözlüğünde deyimin yalnız *güle güle kullanmak* şekli vardır (Redhouse 1890: 1601). Şemsettin Sami de *gülmek* maddesinde deyimlere yer vermiş ancak *güle güley*i almamıştır (Şemsettin Sami 1317/1899: 1212-1213). *Türkçe Sözlük*'ün ilk baskısında da yer verilmemiştir (TDK 1944: 234). Ancak ifadeleri tarihlendirme konusunda sözlüklerden hareket etmek yanıltıcı olabilmektedir. Mesela 2006 yılında ikinci baskısı yayımlanan *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'te de *güle güle* bulunmamaktadır (Ayverdi 2006: 1/1110).

Güle güle bugün Türkiye Türkçesinde en sık kullanılan veda ifadesidir. Gidenin söylediği *esen kal / kalın, hoşça kal / kalın, sağlıcakla kal / kalın, Allah'a ısmarladık, Allah'a emanet ol / olun* sözlerinin hepsine cevap olabilmektedir.

Çağdaş lehçelerde yaygın olmasa da kullanılmaktadır: *küle küle men süyüvçü közlerin* "güle güle benim sevdiğim gözlerin" (Kuliylanı Hajimusa, Kırım).[94]

93 (e-kitap, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-215469/h/metin.pdf, 232).

94 (e-kitap, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-93944/h/kuliylanihajimusa.pdf).

2.3. Yolun açık olsun

Açık (<aç-uk) kelimesi Eski Türkçeden beri kullanılmaktadır. Bugün Türkiye Türkçesinde onlarca farklı anlamda; türemiş, birleşik ve deyim olarak da onlarca farklı şekilde bulunmaktadır (Ayverdi 2006: 1/16-19).

Yola çıkan birine söylenen *yolun açık olsun* deyiminin kullanımını ise sözlüklerimizden tespit etmek mümkün olamamaktadır. *Divan u Lügati't-Türk*'te, *Tarama*, *Ağız* sözlüklerinde, Meninski ve Redhouse'un sözlüğünde, *Lehçe-i Osmanî*'de, *Kamus-ı Türkî*'de, *Türk Lugatı*'nda bulunmamaktadır. Meninski, Redhouse, Şemsettin Sami ve Hüseyin Kâzım Kadri'nin, *yol* maddesinde kelimeyle kurulmuş deyim ve birleşiklere geniş yer ayırmış olmalarına rağmen *yolun açık olsun* sözünden bahsetmemeleri dikkat çekicidir. *Türkçe Sözlük*'ün ikinci baskısında "yolculara söylenen iyi bir dilek" şeklinde açıklanmıştır (Ağakay 1955: 805). Batı Türkçesinde, Türkçenin diğer kollarına nazaran daha geç kullanılmaya başlandığını söyleyebiliriz.

Çağdaş lehçelerden Kazak Türkçesinde *ak col* "iyi yolculuklar; yolunuz açık olsun",[95] Kırgız Türkçesinde *ak coluñ açılsın*, *coluñ açılsın* "yolun açık olsun", Uygur Türkçesinde *ak yol bolsun*, Kerkük'te *yoluv açuğ olsun*, Özbek Türkçesinde *jolıñ bolsın*, Karaçay-Malkar Türkçesinde *Allah col bersin* şeklindedir.[96] *Türk Lugatı*'nda Azeri Türkçesinden *Allah size yahşi yol versin* sözü verilmiş ancak anlam açıklaması yapılmamıştır (Kadri 1927: 865).

---

95 (Türkçe-Kazakça Sözlük, http://yayinlar.yesevi.edu.tr/index.php?menu_id=75).

96 (Türkçe-Kazakça Sözlük, http://yayinlar.yesevi.edu.tr/index.php?menu_id=75; Nurmatov 2008: 64-65; Öztürk 2007: 184; Tavkul 2000: 156; Alpamış Batır Destanı, http://ekitap.kultur.gov.tr/dosya/1-83269/h/alpamisbatirdestani.pdf).

2.4. Selametle, Allah selamet versin

Kökeni Arapça olan ve bu dilden Türkçeye gelen *selâmet* kelimesi 11. yüzyıldan beri Türkçede kullanılmaktadır. *Divan u Lügati't-Türk*'te bulunmayan kelime, aynı dönem eseri *Kutadgu Bilig*'de türemiş şekli *selâmetlık* ile de görülmektedir. Hatta *esen*le birlikte bir veda sözü olarak kullanıldığını tespit edebiliyoruz: *bagırsaklık erdi meniñ bu sözüm / esen kal selāmet ay körklüg yüzüm.*[97]

Selâmet bugün Türkiye Türkçesinde "sağlıklı olma, esenlik; tehlikeden uzak olma, güvenlik; kurtuluş; doğruluk, düzgünlük, sağlamlık" anlamlarında kullanılmaktadır (Ayverdi 2006: 3/2718). Türemiş şekilleri *selâmetle-* (<selâmetle-) "giden, yola çıkan birini uğurlamak, yolcu etmek", *selâmetlen-* (<selâmet-le-n-) "biri tarafından yolcu edilmek, uğurlanmak" manasındadır. Çağdaş lehçelerin hepsinde vardır: Azeri ve Kırgız Türkçelerinde *salamat*, Türkmen Türkçesinde *salāmat*, Kazak Türkçesinde *sälemet*, Uygur Türkçesinde *salamät*, Özbek Türkçesinde *sälämät*, Tatar Türkçesinde sav- *sälamät*, Başkurt Türkçesinde *hav- sälämät.*[98]

Türkçe kökenli *uğur, uğurla-* kelimelerinin ardından, İslamiyet'in dolayısıyla Arapçanın tesiriyle *selâmet* ve *selâmetle-*, gideni iyi dileklerle yolcu etmek için kullanılır olmuştur. Ancak *uğur* yalnız Oğuz lehçesinde kullanılıyordu, *selâmet* ise bu şekilde, hem daha önce ve hem de daha fazla olarak kuzeydeki Türk lehçelerinin ifadelerinde geçer. Eski Anadolu Türkçesine ait eserlerde *selâmet, selâmetlık* "esenlik, güvenlik, kurtuluş" anlamındadır, veda sözü olarak kulla-

97 (Kaçalin, Mustafa, *Kutadgu Bilig Metin*, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-215461/h/yusufhashacibkutadgubiligmustafakacalin.pdf.)

98 (Türk Lehçeleri Sözlüğü, http://www.tdk.org.tr/lehceler/Default.aspx.)

nılışına rastlanmamaktadır.[99] 17. yüzyılda yayımlanmış olan Meninski'nin sözlüğünde *selâmetle* sözü "emniyetle, güvenle" manasıyla kaydedilmiştir (Meninski 2000: II/2651). *Kamus-ı Türkî*'de *selâmet* maddesinde *selâmetle* sözü bulunmamaktadır (Şemsettin Sami 1317/1899: 731), ancak *Allah* maddesindeki birleşiklerde *Allah selâmet versin* sözü verilmiş ve "bir yere gitmeye niyet edenlere dua" şeklinde açıklanmıştır (Şemsettin Sami 1317/1899: 158). Bugün gidene hayır temennisi olarak söylenmesinin yanında, *uğur ola / uğurlar ola* ifadesindeki gibi, "sen bilirsin, gidersen git, ne yaparsan yap" anlamlarıyla da kullanılmaktadır (Parlatır 2008: 78). 1902 yılında yayımlanan *Lûgat-ı Naci*'de ifade *git selâmetle, gel selâmetle!* şeklindedir, anlam açıklaması yapılmamıştır (Kartal 2009: 610).

Bir veda ifadesi olarak *selâmetle* ve *Allah selâmet versin* sözünün Batı Türkçesinde ancak 15. yüzyıldan sonra kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kuzey'de ise daha önce, Harezm Türkçesi eserlerinde veda sözü olarak geçer. Mesela 14. yüzyılda *Kısâsü'l Enbiyâ*'da *selâmet kalgıl* ve *selâmet kalın* ifadelerini görüyoruz: *Yūsuf tegme birin başga başga kuçup selāmet kalın tėp vidā' kıldı* (Ata 1997: 102), *Ey karındaşım Yehūdā, selāmet kalgıl* (Ata 1997: 102). *Codex Comanicus*'ta *salamatlık bile* "selametle" şeklinde geçer (Grönbech 1992: 159).

Ağızlarda *salamat gal-* şeklindedir.[100]

Çağdaş lehçelerden Azeri Türkçesinde *salamat galın*, Türkmen ve Uygur Türkçelerinde *salâmat bolun* vardır ancak bunlar Türkiye Türkçesindeki "Allah'a ısmarladık" anlamındadır, giden biri tarafından kalana söylenir.[101]

99 Taranan eserler şunlardır: Şeyyad Hamza *Yusuf u Züleyha*, Ahmedî *Divan* ve *İskender-nâme*, Âşık Paşa *Garib-nâme*, Gülşehrî *Mantıku't-Tayr* (e-kitap, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-75556/divanlar-ve-mesneviler.html).

100 (Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, http://tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=salamat galmak).

101 (Türk Lehçeleri Sözlüğü, http://www.tdk.org.tr/lehceler/Default.aspx).

Kaynaklar

Ağakay, Mehmet Ali, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yyınları, Ankara, 1955.

Akmatbekova, Sagın, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-31902/h/saginakmatbekova.pdf

Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmanî*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1306.

Akdoğan, Yaşar, *Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine Büyük Sözlük*, Beşir Yayınevi, İstanbul, 1999.

Arat, Reşit Rahmeti, *Kutadgu Bilig*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1959.

Ata, Aysu, *Kısasü'l-Enbiya Giriş Metin Tıpkıbasım*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara 1997.

Ata, Aysu, *Nehcü'l-Ferâdis Uştmalılarnıng Açuk Yolu (Cennetlerin Açık Yolu)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

Atalay, Besim, *Et-Tulıfetü'z-Zekiyye fi'l-Lugati't-Türkiyye*, Türk Dil Kurumu yayınları, İstanbul, 1945.

Atalay, Besim, *Divan u Lugati't-Türk (çeviri)*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara, 2006.

Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2006.

Bikçenteyev, Enver, *Börköt Havala Üle*, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-32541/h/enverbikcenteyev.pdf

Bulut, Yasemin, *Kıssa-i Kırân-ı Habeşî Giriş Tenkitli Metin Dizin*, Marmara Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2009.

Büyük Türkçe Sözlük, http://tdkterim.gov.tr/bts/

Caferoğlu, Ahmed, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1968.

Clauson, Sir Gerhard, *An Etymological Dictionary of Prethirteenth Century Turkish*, Oxford University Press, Oxford, 1972.

Çeltik, Halil, Yaşar Aydemir "Vefatının 150. Yılında Selânikli Ahmet Meşhûrî", *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları*, 2007, 2: 262-273.
http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi6/18%C3%A7eltikhalil-aydemirya%C5%9Far.pdf

Dankoff, Robert, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü Seyahatname'deki Eskicil, Yöresel, Yabancı Kelimeler, Deyimler*, Türk Dilleri Araştırmaları, İstanbul, 2004.

Divan u Lügati't-Türk, http://tdkterim.gov.tr/dlt/sozluk/

Doerfer, Gerhard *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1965.

Doğan, Levent "*Kutadgu Bilig*'den Hareketle Çağdaş Türk Lehçelerinde Arapça Alıntı Kelimeler Üzerine Bir Karşılaştırma", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 2005, 46-72.

Doğru, A. Mecit, İsmail Kaynak, *Gagauz Türkçesinin Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

e-kitap, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/ana-sayfa/1-294/20110826.html

Erol, Hülya Arslan, *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

Eyüboğlu, İsmet Zeki, *Türkçe Kökler Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989.

Eyüboğlu, İsmet Zeki, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1998.

Gabain, Annemarie von, *Eski Türkçenin Grameri*, trc. Mehmet Akalın, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988, Ankara, 1974.

Grönbech, K., *Kuman Lehçesi Sözlüğü Codex Comanicus'un Türkçe Sözlük Dizini*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, 1992.

Gülensoy, Tuncer, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü Etimolojik Sözlük Denemesi*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara, 2007.

Güncel Türkçe Sözlük, http://tdk.org.tr/TR/Genel/SozBul.aspx?F6E10F8892433FFAAF6AA849816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=

Kaçalin, Mustafa, *Kutadgu Bilig Metin*, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-215461/h/yusufhashacibkutadgubiligmustafakacalin.pdf

Kadri, Hüseyin Kâzım *Türk Lûgatı Türk Dillerinin İştikaki ve Edebi Lûgatları*, Maârif Vekâleti, Ankara, 1927.

Karamanlıoğlu, Ali Fehmi, *Gülistan Tercümesi*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1989.

Karamanlıoğlu, Ali Fehmi, *Muînü'l-Mürid*, Beşir Kitabevi, İstanbul 2006.

Kartal, Ahmet, *Lügat-i Naci*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009.

Kaya, Ceval, *Uygurca Altun Yaruk Giriş Metin ve Dizin*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara, 1994.

Keresteciyan, Bedros Efendi, *Dictionnaire Etymologique de la Langue Turque*, ed. Son Neveu Haig, London, 1912.

Kırkkılıç, Ahmet, *Lehçetü'l-Lügat*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

Korkmaz, Zeynep, *Marzubannâme Tercümesi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1973.

Kültüral, Zuhal, Latif Beyreli, *Şehname Çevirisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

Meninski, *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae Arabicae Persicae*, Simurg Yayınları, İstanbul, 2000.

Nurmatov, Mirlanbek, *Kırgız Türkçesindeki Deyimler (Aktarma-İnceleme)*, Gazi Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

Ögel, Bahaeddin (1978), *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Öztürk, Sevgi, *Ehet Turdi "Ay Yamğuri" Metin İnceleme Dizin*, Trakya Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Edirne, 2007.

Paçacıoğlu, Burhan, *VIII-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2006.

Parlatır, İsmail, *Atasözleri ve Deyimler*, Yargı Yayınevi, Ankara, 2008.

Radloff, Friedrich Wilhelm, *Versuch Eines Wörterbuches Der Turk Dialecte*, Mouton Publishers, Gravenhag,e 1960.

Redhouse, Sir James William, *A Turkish and English Lexicon Shewing in English the Significations of the Turkish Terms*, A. H. Boyajian, Constantinople, 1890.

Saraçbaşı, M. Ertuğrul *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, YKY, İstanbul, 2010.

Steingass, F., *A Comprehensive Persian English Dictionary*, Librairie du Liban Publishers, Beyrut, 1998.

Şemsettin Sami *Kamus-ı Türkî*, İkdam Matbaası, Dersaâdet, 1317.

Tarama Sözlüğü, http://www.tdkterim.gov.tr/tarama

Tavkul, Ufuk, *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000,

TDK *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara 1944.

TDK *XIII. Asırdan Günümüze Kadar Kitaplardan Toplanmış Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1967, 1971, 1972, 1977.

TDK *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1972, 1974.

Tietze, Andreas *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı A-E*, Simurg Yayınları, İstanbul, 2002.

Tietze, Andreas *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı F-J*, Verlag der Österreicschen Akademie der Wissenschaften, Wien, 2009.

Toparlı, Recep (2000), *Lehçe-i Osmanî*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Tural, Secaattin, *Zâdü'l-Meâd Kitâbü Mevlüdü'n Nebi*, 2011, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-281557/h/zadul-mead-secaattin-tural-.pdf

Türkdoğan, Melike Gökcan, *Klasik Türk Edebiyatında Yusuf u Züleyha Mesnevileri Üzerine Mukayeseli bir Çalışma*, 2011, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-281553/h/klasik-turk-edebiyatinda-yusuf-u-zuleyha-mesnevileri-uz-.pdf.

Türk Lehçeleri Sözlüğü, http://www.tdk.org.tr/lehceler/Default.aspx

Türkçe-Kazakça Sözlük,
http://yayinlar.yesevi.edu.tr/index.php?menu_id=75

Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, http://tdkterim.gov.tr/ttas

Urazayev, Ahmet,
http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-18732/h/ahmeturazayev.pdf

Zenker, J. Th., *Türkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch*, Georg Olms Verlag Hildesheim, New York, 1979.

Türkiye Türkçesinde Vedalaşma Sözlerindeki Kalıplaşma ve Eksiltinin Biçim ve Anlam Üzerindeki Etkisi

Umay ÇAKIR*

"*Ayrılırken birbirine selam ve esenlik dileme*"[1] şeklinde tanımlayabileceğimiz vedalaşma eylemi sırasında söylenen sözler, her dilde olduğu gibi Türkçede de mevcuttur. Türkiye Türkçesinde tespit ettiğimiz vedalaşma sözleri şunlardır:

Abbas yolcu!
Allah'a emanet,
Allah'a emanet ol / olun,
Allah'a ısmarladık,
Allah selamet versin,
Arayı fazla uzatma / uzatmayın,
Devletle!
Elveda!
Esen kal / kalın!
Eyvallah!
Gidip de dönememek, dönüp de bulamamak / görememek var!
Görüşürüz!
Görüşmek üzere!

* Doktora öğrencisi, Umay Çakır, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, Kayseri. umaycakir@ hotmail.com

1 *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, s.2084.

Güle güle!
Hakkını / Hakkınızı helal et / edin,
Haydi, Abbas, vakit tamam!
Haydi, bana eyvallah!
Hayırlı / iyi yolculuklar!
Hızır yoldaşın / yoldaşınız olsun!
Hoşça bakın zatınıza!
Hoşça kal / kalın!
Kendine iyi bak!
Sağlıcakla kal / kalın!
Sağ salim git / gidin!
Selametle!
Su gibi git gel!
Tak sepeti koluna, herkes kendi yoluna,
Uğurlar olsun!
Uğur ola!
Yine bekleriz,
Yolcudur Abbas!
Yolun / yolunuz açık olsun!
Yolun / yolunuz ve bahtın / bahtınız açık olsun!

Vedalaşma Sözlerinde Eksilti

Eksilti, genellikle birçok dil bilgisi kitabında müstakil bir biçimde ele alınmamış, sadece cümle bahsi geldiğinde kısaca değinilen bir konu olmuştur. Böylelikle Türkoloji alanında kendine geniş bir inceleme sahası bulamayan eksilti, sadece yüklemde gerçekleşen ve "*en az çaba harcama*" isteğinden kaynaklanan bir dil olayı olarak gösterilmekten öteye gidememiştir. Bu en az çaba harcama isteğini tetikleyen sebeplerin ne olduğu irdelenmemiştir. Hâlbuki Türkçede geniş bir kullanım alanına sahip olan eksiltili ifadeler

dikkatle incelendiğinde, bu dil olayının sadece "*en az çaba harcama isteği*"nden kaynaklanmadığı ve sadece yüklemde gerçekleşen bir dil olayı olmadığı gerçeği anlaşılır.

Eksilti, günlük konuşmada fiziksel ve psikolojik acı, yinelemelerden kaçınma gibi en az çaba harcama isteğinden kaynaklanan sebeplerin yanı sıra dikkat çekme, vurgulama, müstehcen ifadelerden kaçınma, dile getirilmekte zorlanılan bir duygu ya da düşüncenin bir kısmını ifade edip gerisini muhataba bırakma, ifadeyi etkili ve kalıcı hâle getirmek için kafiye yapma; edebî dilde kafiye ve dizeyi ölçüye uydurma gibi çeşitli sebeplerden "*cümlede, cümlenin ögelerinde, sözcük gruplarında, sözcüklerde, eklerde ve seslerde*" birtakım unsurların düşürülmesine dayanan bir dil olayıdır.[2]

Vedalaşma sözlerinde var olan eksiltiyi, eksilen yerleri göz önünde bulundurarak biçim açısından şu şekilde inceleyebiliriz:

Abbas yolcu!

Abbas[ın] *yolcu* [luk] [vakti] [geldi]

E.M.G. Y.:* 1. özne "belirtili isim tamlaması 'ilgi eki, isimden isim yapan yapım eki, tamlanan' " 2. yüklem

"*bk. Yolcudur Abbas!*"

Allah'a emanet.

[sen / siz/ hepiniz] *Allah'a emanet* [ol / olun]

E.M.G. Y.: 1.özne 2. yüklem -birleşik fiil "yardımcı fiil"-

Allah'a emanet ol / olun.

[sen / siz/ hepiniz] *Allah'a emanet* ol / olun.

E.M.G. Y.: özne

---

2 Umay Çakır, "Türkiye Türkçesinde Kalıplaşmış Eksiltili Yapılar", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, Temmuz 2007, s.4.

* E. M. G. Y.: Eksiltinin meydana geldiği yer.

Allah'a ısmarladık.
[seni / sizi / hepinizi] *Allah'a ısmarladık.*
E.M.G. Y.: belirtili nesne

Allah selamet versin.
Allah [sana / size; ona / onlara] [yolda] *selamet versin.*
E.M.G. Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. yer tamlayıcısı

Arayı fazla uzatma / uzatmayın.
[sen / siz] *Arayı fazla uzatma / uzatmayın.*
E.M.G. Y.: özne

Devletle!
[Oraya] *devletle* [git / gidin]
E.M.G. Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. yüklem

Elveda!
Ar. el + vidā
[sana / size] *elveda* [diyorum]
E.M.G. Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. yüklem

Esen kal / kalın!
[sen / siz] *esen kal / kalın.*
E.M.G. Y.: özne

Eyvallah!
[sana / size] *eyvallah* [diyorum / ediyorum]
E.M.G. Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. yüklem

Gidip de dönememek, dönüp de bulamamak / görememek var!
[oraya] *gidip de* [buraya] *dönememek* [var], [buraya] *dönüp de* [burada] [seni / sizi / onları] *bulamamak / görememek var.*

E.M.G. Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. yer tamlayıcısı 3. yüklem 4. yer tamlayıcısı 5. yer tamlayıcısı 6. belirtili nesne

Görüşürüz!

1. [seninle / sizinle ben / biz] [seneye, haftaya, yarın, akşam, sabah, yine vb.] *görüşürüz.*

E.M.G. Y.: 1.özne 2. zarf tümleci

2. [seninle / sizinle ben / biz] [evde, okulda, toplantıda vb.] *görüşürüz.*

E.M.G. Y.: 1.özne 2. yer tamlayıcısı

Bu örnek, "*yarın görüşürüz*", "*okulda görüşürüz*" gibi zarf tümleci ve yer tamlayıcısı eksiltiye uğramamış şekliyle de yaygın olarak kullanılmaktadır.

Görüşmek üzere!

[seninle / sizinle ben / biz] [seneye, haftaya, yarın, akşam, sabah, yine vb.] *görüşmek üzere* [buradan] [ayrılıyorum.]

E.M.G. Y.: 1.özne 2. zarf tümleci 3. yer tamlayıcısı 4. yüklem

Güle güle!

[Oraya] *güle güle* [git / gidin]

E.M.G. Y.:1. yer tamlayıcısı 2. yüklem

Hakkını / Hakkınızı helal et / edin

[sen / siz] [senin / sizin] *hakkını/ hakkınızı helal et / helal ed*[in]

E.M.G. Y.: 1. özne 2. belirtili nesne "ilgi eki almış zamir" 3. II. Çokluk şahıs emir eki

Haydi Abbas, vakit tamam!
Haydi Abbas [gidiyoruz], *vakit tamam* [oldu]
E.M.G. Y.: 1. yüklem 2. yüklem -birleşik fiil 'yardımcı fiil'-

Haydi, bana eyvallah!
Haydi, bana eyvallah [olsun]
E.M.G. Y.: yüklem -birleşik fiil 'yardımcı fiil'-

Hayırlı / iyi yolculuklar!
[sana / size] *hayırlı / iyi yolculuklar* [yapmanı / yapmanızı] [diliyorum]
E.M.G. Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. belirtili nesne 3.yüklem

Hızır yoldaşın / yoldaşınız olsun!
Hızır [senin / sizin] *yoldaşın / yoldaşınız olsun!*
E.M.G. Y.: yüklem "iyelik grubunda ilgi eki almış zamir"

Hoşça bakın zatınıza!
[siz], *hoşça bakın zatınıza!*
E.M.G. Y.: özne

Hoşça kal / kalın!
[sen / siz] [burada] *hoşça kal / kalın!*
E.M.G. Y.: 1. özne 2. yer tamlayıcısı

Kendine iyi bak!
[sen], *kendine iyi bak!*
E.M.G. Y.: özne

Sağlıcakla kal / kalın!
[sen / siz] *sağlıcakla kal / kalın!*
E.M.G. Y.: özne

Sağ salim git / gidin!
[oraya / gideceğin yere] *sağ salim git*[-meni / -menizi diliyorum]
E.M.G. Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. yüklemin bir kısmı

Selametle!
[oraya / gideceğin yere] *selametle* [gitmeni diliyorum]
E.M.G. Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. yüklem

Su gibi git gel!
[oraya] *su gibi git* [oradan] *gel.*
E.M.G. Y.: 1.yer tamlayıcısı 2. yer tamlayıcısı

Tak sepeti koluna, herkes kendi yoluna.
Tak sepeti koluna, herkes kendi yoluna [gitsin]
E.M.G. Y.: yüklem

Uğurlar olsun!
[yolculuk boyunca] *uğurlar* [seninle / sizinle] *olsun.*
E.M.G. Y. : 1. zarf tümleci 2. zarf tümleci

Uğur ola!
[yolculuk boyunca] *uğur* [seninle / sizinle] *ola.*
E.M.G. Y.: 1. zarf tümleci 2. zarf tümleci
"*bk. uğurlar olsun.*"
Yine bekleriz.
[seni / sizi] [bana / bize / buraya] *yine bekleriz.*
E.M.G. Y.: 1. belirtili nesne 2. yer tamlayıcısı

Yolcudur Abbas!
Yolcudur [şu andan itibaren] *Abbas!*
E. M. G. Y.: zarf tümleci

Yolun / yolunuz açık olsun!
[senin / sizin] *yolun / yolunuz açık olsun!*
E.M.G. Y.: özne "ilgi eki almış zamir 'iyelik grubu'"

Yolun / yolunuz ve bahtın / bahtınız açık olsun!
[senin / sizin] *yolun / yolunuz ve bahtın / bahtınız açık olsun!*
E.M.G. Y.: özne "ilgi eki almış zamir 'iyelik grubu'"

Yukarıda sıraladığımız otuz üç kalıplaşmış vedalaşma sözünün tümünde eksilti meydana gelmiştir. On dokuzu yer tamlayıcısında, on altısı yüklemde, on beşi öznede, yedisi zarf tümlecinde, dördü belirtili nesnede olmak üzere toplam altmış bir cümle ögesiyle dört zamir, üç ek, üç birleşik fiil, bir belirtili isim tamlaması ve dört iyelik grubunda eksilti meydana gelmiştir. Bu sayısal çoğunluk, yani vedalaşma sözlerindeki eksiltinin hâkimiyeti dikkat çekicidir. Bunun temelinde yatan sebep "*en az çaba harcama yasası*" ile açıklanabilir. Nitekim insan üzüntü, sevinç, korku, heyecan, kızgınlık duygularını yoğun olarak yaşadığı anlarda uzun cümleler kurmakta zorlanır ve eksiltili ya da eksik anlatıma başvurur. Özellikle uzun ayrılıkların yaşanacağı vedalarda üzüntü duygusu hâkimdir. "*iyi akşamlar*" gibi kısa süreli ve sık sık tekrarlanan ayrılıklarda söylenen veda sözlerindeki eksiltinin sebebi ise vedalaşmanın belli aralıklarla –her akşam, her gün, her hafta vb. - tekrarlanıyor olması, bulunulan yerden (iş yeri, toplantı vb.) bir an önce ayrılıp gideceği yere (ev, hava alanı, otogar vb.) ulaşma ya da yetişme isteğinin bir sonucu olarak görülebi-

lir. Vedalaşma sözlerindeki eksiltinin diğer bir sebebi de "*vedalaşma*"nın kısa süreli bir eylem olması olarak gösterilebilir. *Selamlaşma, kutlama, uğurlama, vedalaşma* gibi kısa süreli eylemlerin hepsinde kullanılan kalıplaşmış sözlerin çoğunun eksiltili olması bunun en güçlü kanıtıdır.

Vedalaşma Sözlerinde Kalıplaşma

Kelimeler veya ekler arasında meydana gelen bazı birleşmeler zaman içinde belli bir anlamı karşılamaya başlar ve kalıplaşma dediğimiz dil olayı meydana gelir. Kalıplaşmış ifadelerde meydana gelen eksiltinin konuşma ya da yazı dilinde meydana gelen diğer eksiltiden önemli bir farkı vardır. Kalıplaşmış ifadelerde değişiklikler yapmak mümkün olmadığından bunlardaki eksiltinin yeri de sabit olmaktadır. Kalıplaşmamış ifadelerdeki eksilti kişinin tasarrufunda iken, kalıplaşmış sözlerdeki eksilti artık kalıplaşmış olup kişisel tasarruf ve tercihlere izin vermez. Örneğin "*Yarın İstanbul'a uçakla mı gideceksin?*" sorusunun eksiltisiz cevabı "*Evet, yarın İstanbul'a uçakla gideceğim*" şeklindedir ve bu soruya kişiler çaba harcama isteklerinin derecesine göre ya da rastgele şu eksiltili cevapları verebilirler: "*1. Evet. 2. Evet, uçakla. 3. Evet uçakla gideceğim. 4. Hayır otobüsle. 5. Hayır otobüsle gideceğim.*" Bunların sayısı daha da arttırılabilir. Ancak kalıplaşmış bir sözdeki eksiltide aynı durum söz konusu değildir. Örneğin *[Tanrı]ellerine sağlık [versin]* ifadesindeki eksiltili söyleyiş hep aynıdır, değişmez.

Vedalaşma sözlerindeki kalıplaşmada da durum aynıdır. Kalıplaşmış veda sözünde, kişinin kalıplaşma üzerindeki tek tasarrufu ve müdahalesi sadece birtakım çekim ekleri yahut kişi zamirlerinde gerçekleşmektedir. Sözgelimi çoğunlukla "*Allah'a emanet ol*" şeklinde kullanılan vedalaşma sözü, "*Allah'a emanet olun*", "*Allah'a emanet.*", "*Allah'a*

emanetsin" "*Allah'a emanetsiniz*" gibi sadece kişi ekleri ya da yardımcı fiil kısımlarındaki değişikliklerle çeşitli şekillerde kullanılabilmekte, bunların ötesinde kalıplaşmaya herhangi bir müdahale yapılamamaktadır.

Bütün kalıplaşmış sözlerde olduğu gibi vedalaşma sözlerinde de herhangi bir kelimenin yerine eş anlamlısı getirilemez. "*Allah'a ısmarladık*" veda sözünün "*Tanrı*"*ya ısmarladık*" şekli olamaz. Ancak bazı vedalaşma sözlerinde "*iyi*" ve "*hayırlı*" kelimeleri birbirinin yerine kullanılmakta olduğunu görüyoruz: *hayırlı geceler / iyi geceler, hayırlı yolculuklar / iyi yolculuklar* vb. Ancak "hayırlı" ve "iyi" kelimelerinin her zaman birbirinin yerine kullanılabileceği söylenemez. Söz gelimi "*iyi eğlenceler*"e "*hayırlı eğlenceler*" denildiği görülmez.

Bazı kalıplaşmış vedalaşma sözleri, çoğunlukla vedalaşma sözü olarak kullanılmakla birlikte, başka durumlarda başka anlamlarda kullanılabilir:

Allah selamet versin: "*Keyfin bilir, gidersen git*" ve "*Allah iyilik sağlık versin*" anlamlarında kullanılmaktadır.

Eyvallah: Beklenilmeyen bir davranış karşısında "*öyle olsun*" ve söylenilen bir şeyi onaylamak için "Evet öyledir" anlamında kullanılmaktadır.

Hakkını helal et: Birisinin parası, emeği vb.nin karşılığı tam ödenemediğinde "*Bende kalan hakkını, paranı, emeğini vb. helal et*" anlamında kullanılmaktadır.

Görüşürüz: Kendisine haksızlık yapıldığı düşünülen durumlarda haksızlık yapan kişiye "*Bunun hesabını soracağım sana!*" şeklinde tehdit anlamında kullanılmaktadır.

Uğurlar olsun: "yolun açık olsun" ve "güle güle" sözleri de birisini nezaket sınırlarını aşmadan kovmak için "hemen, buradan ayrılın" anlamında kullanılmaktadır.

Vedalaşma Sözlerinde Eksilti-Kalıplaşma İlişkisi ve Bu İlişkinin Anlam Üzerindeki Etkisi

Kalıplaşmış eksiltili sözlerde kalıplaşma ve eksilti, anlam ve yapı bakımından birbirini tamamlayıcı ve destekleyici bir alışveriş içindedir. Kalıplaşma, eksiltili sözün kolay anlaşılmasında çok önemli bir rol üstlenmekte; kalıplaşmış söz herkes tarafından bilindiği için eksiltinin tamamlanmasında zorlanılmamaktadır. Üstelik kalıplaşmanın kendisi de bazen eksiltiye neden olmaktadır. Bu duruma en çok atasözleri ve deyimlerde rastlanılmaktadır ve buralarda aynı zamanda anlatım bozukluğunun da var olması dikkat çekmektedir. Örneğin "*Arkadaş değil arka taşı.*" deyiminde kafiye yapıp anlatımı etkili kılmak amacıyla eksilti yapılmış, ancak beraberinde özne eksikliğine bağlı bir anlatım bozukluğu meydana getirmiştir. Ancak hem eksilti hem de anlatım bozukluğuna rağmen iletişimde bir aksamanın olmamasının sebebi kalıplaşmadır.[3]

Vedalaşma sözlerindeki eksilti-kalıplaşma ilişkisi, sözlerin "anlaşılırlığı" noktasında değerlendirilebilir. Türkçeyi ve Türk kültürünü bilen herkes için bu sözler, hemen anlaşılacak sözlerdir. Türkçeyi yeni öğrenmiş bir kişi "*görüşürüz*" veda sözünü anlamakta çok zorlanmayacaktır. Çünkü vedalaşma sözleri çoğu dilde kısa, kalıplaşmış ve eksiltilidir: S*ee you, bye bye, çav, çüz, görüşürüz vb.* Vedalaşma sözleri, genellikle, çevirilerde ya da o dili yeni öğrenen yabancı bireylerde anlama güçlüğü çıkarmaz. Ancak "*devletle, uğur ola, su gibi git gel, Hızır yoldaşın olsun*" gibi sözler, ait olduğu dili kullanan toplumun kültürünü ve o dilin mecazlar sistemini bilmeyi gerektirir.

Bazı esenleme, selamlaşma ya da nezaket sözleri, zaman zaman vedalaşma sözleri gibi kullanılmaktadır. Bu sözlerin

3 Umay Çakır, *a.g.e.*, s.5.

vedalaşma sözü olmasını, sözlerin söylendiği durum tayin etmektedir. Söz gelimi "*iyi günler*" çoğunlukla bir esenleme sözü olarak kullanılır ve günlük konuşma dilinde iki durumda söylenir: *1. Bir karşılaşma sırasında karşılaşılan kişiyi selamlamak ya da o kişiye esenlik dilemek için söylenir. 2. Bir topluluktan, bir yerden ayrılırken orada kalan kişi ya da kişilere veda etmek için söylenir.* Örnekte de görüldüğü üzere "*iyi günler*" şeklindeki esenlik dileme sözü, ikinci durumda bir vedalaşma sözü gibi kullanılmaktadır. Bu noktada karşımıza şöyle bir soru çıkar: " *Türkçede selamlama, esenleme ya da nezaket gösterme amacıyla kullanılan sözler nasıl olur da veda sözü olarak da kullanılabilir?*" Bu sorunun cevabı aslında veda eyleminin tanımında açıkça kendini göstermektedir. "*Ayrılırken birbirine selam ve esenlik dileme.*" şeklinde tanımlayabileceğimiz veda eyleminin bizzat kendi bünyesinde "*selam ve esenlik*" dileme amacı vardır. Kalıplaşmış, kısa ve eksiltili sözlerle dilde yansımasını bulan veda eylemi, Türk kültüründe de önemli bir yere sahiptir. Sözgelimi, bir dost, arkadaş ya da sosyal çevremizdeki kişilerden herhangi biri uzaklara giderken vedalaşmadığında "*Bir veda bile etmeden gitti, vedalaşamadık bile*" diye serzenişte bulunulması, aslında vedalaşma eyleminin nezaketin bir gereği olarak görüldüğünü açıkça göstermektedir.

Aslında bir vedalaşma sözü olmadığı hâlde söylenildiği duruma bağlı olarak vedalaşma sözü gibi kullanılan sözlerden belli başlı olanları şöyle sıralayabiliriz:

Afiyet olsun!

[bu yemek] [sana / size] *afiyet olsun* [ben] [masadan] [kalkıyorum]

E.M.G. Y.: 1. özne 2. yer tamlayıcısı 3. özne 4. yer tamlayıcısı 5. yüklem

hayırlı / iyi akşamlar

[sana / size] *hayırlı / iyi akşamlar* [dileyerek] [buradan/ senden / sizden] [ayrılıyorum]

E.M.G. Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. zarf tümlecinin bir kısmı 3. yer tamlayıcısı 4. yüklem

hayırlı / iyi bayramlar

[sana / size] *hayırlı / iyi bayramlar* [dileyerek] [buradan/ senden / sizden] [ayrılıyorum]

E.M.G. Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. zarf tümlecinin bir kısmı 3. yer tamlayıcısı 4. yüklem

hayırlı / iyi geceler

[sana / size] *hayırlı / iyi geceler* [dileyerek] [buradan/ senden / sizden] [ayrılıyorum]

E.M.G. Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. zarf tümlecinin bir kısmı 3. yer tamlayıcısı 4. yüklem

hayırlı / iyi günler

[sana / size] hayırlı / iyi günler [dileyerek] [buradan/ senden / sizden] [ayrılıyorum]

E.M.G. Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. zarf tümlecinin bir kısmı 3. yer tamlayıcısı 4. yüklem

hayırlı / iyi işler

[sana / size] *hayırlı / iyi işler* [dileyerek] [buradan/ senden / sizden] [ayrılıyorum]

E.M.G. Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. zarf tümlecinin bir kısmı 3. yer tamlayıcısı 4. yüklem

iyi çalışmalar

[sana / size] iyi çalışmalar [dileyerek] [buradan/ senden/ sizden] [ayrılıyorum]

E.M.G. Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. zarf tümlecinin bir kısmı 3. yer tamlayıcısı 4. yüklem

iyi eğlenceler

[sana / size] iyi eğlenceler [dileyerek] [buradan / senden / sizden] [ayrılıyorum]

E.M.G. Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. zarf tümlecinin bir kısmı 3. yer tamlayıcısı 4. yüklem

iyi tatiller

[sana / size] iyi tatiller [dileyerek] [buradan / senden / sizden] [ayrılıyorum]

E.M.G. Y.: 1. yer tamlayıcısı 2. zarf tümlecinin bir kısmı 3. yer tamlayıcısı 4. yüklem

Bu örneklerin sayısı daha da çoğaltılabilir.

Sonuç

Ayrılırken birbirine selam ve esenlik dileme şeklinde tanımlayabileceğimiz vedalaşma eylemi sırasında söylenen birtakım kalıp sözler, her dilde olduğu gibi Türkçede de bulunmaktadır. Bu sözlerin biçim açısından kalıplaşmış olmalarıyla birlikte hemen hemen hepsinin aynı zamanda eksiltili olmaları da açıklanmaya muhtaç bir konudur. Üstelik bu sözlerdeki eksiltinin kelimede, kelime gruplarında ve bazı eklerde meydana geliyor olması, eksiltinin de sadece cümlenin herhangi bir ögesinde gerçekleşen bir dil olayı olmadığını da göstermektedir. Bugüne kadar mey-

dana geliş sebebi en az çaba harcamak olarak gösterilen eksiltinin boyutu, "*İnsan hangi durumlarda niçin en az çaba harcamak ister?*" sorusunun cevabı verilerek incelenmeye çalışılmıştır.

Bütün kısa süreli eylemleri ifade eden sözlerde olduğu gibi vedalaşma sözlerinde de eksilti yaygın olarak mevcuttur. Aynı zamanda insanın üzüntü duygusunu yoğun olarak yaşadığı durumlarda kısa ve eksiltili, eksik anlatıma başvuruyor olması da üzüntü duygusunun hâkim olduğu vedalaşma sözlerinde eksilti olarak yansımasını bulmuştur. Ancak bu sözlerin eksiltiye rağmen herkes tarafından anlaşılıyor olması ve iletişimin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi, vedalaşma sözlerindeki kalıplaşmanın bir sonucudur. Kalıplaşmış sözler, o dili bilen herkes tarafından bilindiği ve anlaşıldığı için iletişimde kopukluk yaşanmaz.

Bazı esenleme, selamlaşma sözleri, vedalaşma sırasında veda sözü olarak kullanıldığı gibi bazı vedalaşma sözleri de söylendiği duruma bağlı olarak veda sözü olmaktan çıkıp farklı anlamlarda kullanılabilmektedir. Burada anlam ayırt ediciliğini eksilti ya da kalıplaşma değil, sözün söylendiği durum sağlamaktadır.

Kaynaklar

Çakır, Umay, *Türkiye Türkçesinde Kalıplaşmış Eksiltili Yapılar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri Temmuz 2007.

Gökdayı, Hürriyet, "Türkçede Kalıp Sözler", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Kış 2008, s.89-110.

DİZİN

12 İmamlar, 34, 38, 40, 48.

Abdal Musa, 48.
Abdulla, 124.
Abduvaliyev, Hamza, 123-125, 138.
Adana, 31, 49, 62-66, - Lokman Hekim ve Yedi Kardeşler Makamı, 49, 64-66.
Adıyat Süresi, 33.
Afyon Anıtı, 234.
Agayunus, 206-207.
Ağakay, Mehmet Ali, 264.
Ahmed Vefik Paşa, 247, 250.
Ahmedî, 255, 258, 266.
Ahmet Hamdi, 254.
Ahter-i Kebir, 12.
Akdik, Şeref, 226.
Akdoğan, Yaşar, 247.
Akkapı (Nusayri) Mezarlığı, 62-63.
Aksu, Sezen, 17-19, 21-22, 24.
Aktalaa İlçesi, 191-194, 196-197.
Alak Suresi, 33.
Alevî-Bektaşî geleneği, 31.
Alevîler, 31-39, 47, 50, -lik, 33, 39-40, 42, 45, 48.
Ali Bektaş Dede, 37-38, 48.
Ali Nazimâ, 250.
Ali Seydi, 250.
Aliağa, 72-73, 76.
Aliağa Mezarlığı, 111.
Allah (Cenab-ı Allah, Hakk, Tanrı), 11-12, 15, 19, 31-36, 38-41, 43, 45-48, 52, 74, 77, 79, 87, 93, 95, 98, 101, 104, 107-109, 113-115, 125-126, 128, 151, 158, 165, 206, 213, 251, 253-254, 256-257, 263-266, 273, 275-276, 281-282.
Alman sanatçılar, 235.
Almanya, 82, 234.
Almatılı, 124.
Alpkarya, Atilla, 18.
Amasya, 31.
Anadolu, 31, 48, 203-204, 210, 212, 215-218, 226-227, 230, 232, 240-241, 244, 248, 252, 254, 256, 260-262.
Ankara Kalesi, 228.
Antalya, 41, 48.
Arabistan, 145, 187.
Arap Alevileri, 50.
Arapça, 12, 25, 40, 51, 244, 247, 255-256, 258, 265.
Aras Nehri, 213.
Arı, Bülent, 143.
Arıca, Soner, 17, 19.
Arif Bey (Mimar), 92.
Arsunar, Ferruh, 212.
Artun, Ali, 225.

Asfandiyar, 125.
Asım Efendi (Mütercim), 12.
Asmiya, 124.
Asr Suresi, 33.
Âşık Mahzun Şerif, 45.
Âşık Ömer, 258.
Âşık Paşa, 262, 266.
Âşık Veysel, 45.
Atalay, Besim, 242-243, 247, 251.
Atatürk, 42, 226, 231.
Atilla, Muhsin, 108.
Avazhan, 207.
Avrupa, 225.
Avusturyalı, 234.
Aydın, 31.
Aydın, Ayhan, 35.
Ayımkan Hanım, 127.
Ayna, 21.
Aytmatov, Cengiz, 123-125, 128, 130, 133, 138.
Aytmatov, Törekul, 124, 126-132, 140.
Aytmatova, Roza, 123, 128-130.
Ayvaz, 205-206.
Ayverdi, İlhan, 240, 245-246, 252, 259-260, 262-265.
Azerbaycan, 204, 217-218.
Azeri Türkçesi, 247, 249, 254, 256, 258, 260, 262, 264-266.
Aziza Hanım, 124.
Azrail, 41, 103.

Baktıbek, İsakov, 191, 193, 195-196.
Bal, Ali Asker, 225.
Balıkesir, 31.
Başkurt, 242, 246-247, 256, 260, - Türkçesi, 242, 246-247, 259, 265.
Batı, -lı halk, 226, - modernizmi, 225, - Türkçesi, 260, 264, 266.
Battal Gazi, 219.
Bayatı, 144.
Bedbaht Dağı, 208-209.
Bektaşî, 31, 47-48.
Bengü, 17-18.
Berk, Nurullah, 226.
Berra, Balböceği, 115.
Beyazıt-ı Bestâmî, 45-46.
Beyşenaalı uulu Zarılbek, 194, 196-197.
Bıyıklı Yusuf, 213.
Bişkek, 132.
Bolu, 79, 107.
Boratav, Naili, 216-217.
Boyraz, Şeref, 71.
Bozkurt, Fuat, 47, 49.
Buca, 72, 74-78, 80, 228.
Buca Mezarlığı, 80.
Bulgaristan, 112, 213.
Bulgurca, 60.
Bulut, Hakkı, 17, 19, 22
Bulut, Yasemin, 239, 244, 249-250, 253, 257.
Bursa, 48.
Büyük Türkçe Sözlük, 12, 245, 248, 255.

Calalabad, 128.
Canbaz Tahsin, 92.
Cenab-ı Allah bkz. Allah.

Chodzko, Alexander, 204, 210.
Cıgalı Bey, 215.
Clauson, Sir Gerhard, 239-241, 243-244, 246-247, 251, 259, 261.
Cogromu May Köyü, 196.
Coşar, A. Mevhibe, 11.
Coynuk, 79, 107.
Cumaalı uulu Turdubek, 197.
Cumhuriyet, 71, 79, 225-228, 230-235, - dönemi, 71, 79, 117, 235, - Türkiye'si, 225.
Cumhuriyet Halk Partisi, 227-229.

Çağatay Türkçesi, 247.
Çağdaş Türk Resim Sanatı, 228.
Çakır, Umay, 273.
Çallı, İbrahim, 11, 226.
Çamlıbel, 205, 213, 215.
Çanakkale, 79, 107.
Çandıbel, 206-207.
Çatkal Dağları, 128.
Çelebi, Ali Avni, 226.
Çembil, 207-209.
Çenlibel, 217.
Çin, 123, 124, 261.
Çorum, 31, 49.
Çukurova, 144.

Danişment Gazi, 219.
Daşoğuz bölgesi, 207.
Değre, 35, 43, 58.
Delacroix, Eugene, 232.
Dereli, Cevat, 227.
Devellioğlu, Ferit, 12.
Dikmen, Halil, 226.
Divan u Lügati't-Türk, 243, 244, 246, 251, 254, 259, 264-265.
Dodurga, 49.
Doğan, Binali, 31, 33-34, 41, 47, 49.
Doğan, Levent, 258.
Doğan, Mehmet, 16, 41.
Doğu, - düşüncesi, 225, - felsefesi, 225, - illeri, 39-42, -lu halk, 226.
Duha Suresi, 33.
Durmaz, Hüseyin, 98.
Duvâzdeh imâm, 40.

Ehl-i Beyt, 34, 38, 43-44, 48.
Elaldı, Songül, 34, 39, 40.
Elazığ, 103.
Elbistan, 41.
Elderoğlu, Abidin, 228-233, 235.
Elmalı, 48.
Enbiya, 35.
Enver Paşa, 235.
Erçetin, Candan, 23.
Ergüven, Mehmet, 230.
Erhasan, 206.
Erikli Baba Kültür Derneği, 42, 67-68.
Erikli Baba Türbesi, 40.
Erkoç, Fatih, 23.
Erzincan, 31, 37, 39-40.
Erzurum, 208, 211.
Esenaalı uulu Kukay, 196.
Eski Anadolu Türkçesi, 262, 265.

Eski Osmanlıca, 240.
Eski Türkçe, 239-242, 246, 251, 245, 259, 262, 264.
Eski Türkler, 44,
Evgin, Erol, 17, 24.
Evliya Çelebi, 247.
Eyüboğlu, Bedri Rahmi, 11.
Eyüboğlu, Eren, 227.
Eyüboğlu, İsmet Zeki, 252.
Eyüboğlu, Sabahattin, 11.
Ezginin Günlüğü, 18, 24.

Farid, 125.
Farsça, 240, 244-245, 247, 249, 256.
Faşist, - estetik, 234, - sanat, 234.
Fatiha Suresi, 73-74, 77, 82-83, 86, 88-89, 94-98, 102, 104-105, 108, 113.
Fecr Suresi, 33.
Felak Suresi, 33.
Fergana, 124.
Fethiye, 105.
Foça, 72-75, 77-79, 106, 108.
Foça Mezarlığı, 104, 108.
Fransız İhtilali, 232.
Fuzulî, 255.

Gagavuz Türkçesi, 248-249.
Galiya, 125.
Genç, İdris, 79, 107.
Germiyan, 245.
Geyik, Mehmet, 169.
Geyikli Baba, 48.
Girit, 92.
Goç Bagşı, 206.
Göktürk, Gündüz, 18, 24.
Göktürk, Nadir, 18, 24.
Grönbech, K., 266.
Gül, Aydın, 51.
Gülensoy, Tuncer, 240-242, 254, 259.
Gülşa, 124-125.
Gülşehri, 262.
Gülşirin, 206-207.
Gümüşhane, 35.
Güncel Türkçe Sözlük, 239-240, 245, 255.
Güngör, Aslı, 17, 24.
Gürel, Aysel, 22.
Gürkan, 19.
Gürses, Müslüm, 17-18.
Güzeloba Mahallesi, 41.

Hadırlı Mahallesi, 62-63.
Hadjinicholao, Nicos, 235.
Hakk bkz. Allah.
Halila Devletnazar, 251.
Halkevleri, 227, 229, 232-233.
Hamdullah Hamdi, 258.
Hamza Baba, 48.
Hamzayevna, Nagima, 123-126, 128-130 137-140.
Harezm Türkçesi, 247, 266.
Hatay, 31, 143, 170.
Hatayî, 47.
Hayaloğlu, Yusuf, 17.
Hıdrellez, 32, 43.
Hızır ayı, 32.
Hindistan, 145, 187.
Hitler, 234.
Hive, 206.
Hunhar Şah, 208-209.

Hz. Ali, 35-36, 38, 41, 43-44, 47-49, 207-208, 214-215, 219.
Hz. Fatma, 48-49.
Hz. Hasan, 43.
Hz. Hüseyin, 43, 48.
Hz. Muhammed, 34-36, 38, 44-47, 76, 77, 88, 91, 100, 102, 107, 111, 124-126.

Isak uulu Zarılbek, 191.
Isparta, 43.
Issık Göl, 124, 127.
Işıklı, Toygar, 17, 23.

İlaman Bagşı, 206.
İlgiz, 125, 128, 138.
İmam Hüseyin, 49.
İnce, Aynur, 31.
İnegöl, 49.
İngiliz Kemal, 92.
İnkılâp Sergisi, 226.
İnşırah Suresi, 33.
İran, 217, 218, - Şahı 217.
İslamiyet, 216, 219, 239, 265.
İsm-i Azam, 47.
İstanbul Öğretmen Okulu, 228.
İstanbul Şahkulu Sultan Külliyesi, 42.
İtalya, 234.
İtalyan sanatçılar, 235.
İtalyanca, 247.
İzer, Zeki Faik, 226, 232.
İzmir, 31, 57, 66, 67, 69, 71-72, 210, 228-229, 232.
İzmir Narlıdere Belediyesi Kültür Evi (Tarihi Cem Evi), 57.
İzmir Resim ve Heykel Müzesi, 229, 232.

Jambıl, 125.
Julian Akademisi, 228.

Kaçalin, Mustafa, 265.
Kadir Suresi, 33.
Kaf Dağı, 207-208.
Kahramanmaraş, 212.
Kamus-ı Türkî, 11, 240, 242, 245, 248, 250, 253, 261, 264, 266.
Kaptan, Arif Bedii, 227.
Karababa, Veysel, 34-35, 37, 39, 42, 47-48.
Karaca Sultan, 48.
Karacaoğlan türküleri, 144.
Karaçay-Malkar Türkçesi, 264.
Karakalpak Türkçesi, 251.
Karamağaralı, 71.
Kars, 31.
Karşıyaka, 98.
Kaygusuz Abdal, 46.
Kaz Dağları, 35, 58.
Kazak Türkçesi, 209, 242, 246, 249, 257, 260, 264-265.
Kazakistan, 218.
Kazan, - İstasyonu, 129, - Türkçesi, 251.
Keçecizâde İzzet, 256.
Kemerbest, 39, 42, 57.
Kerbelâ, 35, 37, 48, - Şehitleri 48.

Keremcem, 18.
Kerkük, 264.
Keser, Halil İbrahim, 37, 50-51.
Keskin, Abdullah, 37-38, 40, 42.
Kevser Suresi, 33.
Kıpçak Türkçesi, 246.
Kıraç, 17, 20.
Kırbaşoğlu, Filiz, 208.
Kırgız Türkçesi, 251, 254, 257, 260, 264.
Kırgız Türkçesi, 265.
Kırgız, 131, 191, 193-194, 196-197, 242, 244, 251, 254, 256-257, - konargöçerleri, 191, 194, 196, -lar, 191, 198.
Kırgızca, 123.
Kırgızistan, 123, 126, 128, 131, 191.
Kırım, 263.
Kırıntı Köy, 35.
Kırkkılıç, Ahmet, 244, 247, 250.
Kırklar Mağarası, 213.
Kırklar Meclisi, 213.
Kırklara karışma, 210, 218.
Kırşehir, 31, 48.
Kısakürek, Necip Fazıl, 77.
Kızıl Profesörler Enstitüsü, 128, 130.
Kızılbaş yurdu, 208.
Kimbildiyev, Aytmat, 126-127.
Klimanov (Kırgız Devlet Güvenlik Komiseri Asteğmen), 131.
Koçak, Orhan, 233.
Komünist Parti, 128, - Gençlik Kolları, 131.
Korkmaz, Esat, 39, 44, 47-48, 245.
Koyuncu, Kâzım, 17, 20.
Kozlu Ören, 43.
Köroğlu, 203-219.
Kretschmer, 259.
Krippel, Heinrich, 234.
Kuliylanı Hajimusa, 263.
Kulmanbet kızı Atırkül, 192.
Kuran-ı Kerim, 32-33, 40, 45, 50, 52.
Kurtka Köyü, 191-194, 197.
Kültüral, Zuhal, 242, 244, 247, 252.

L'hote, Andre, 228.
Latince, 247, 259.
Lauren, Albert, 228
Lehçe-i Osmanî, 242, 244, 247, 250, 253, 264.
Leyl Suresi, 33.
Lezgi Ahmet, 211-212.
Lezgi Köyü, 211.
Litsa Gazetesi, 130.
Lusya, 128.
Lügat-ı Cûdî, 12.

Mahir, Behçet, 210-211, 218.
Mahtumkulu, 206, 251.
Maraş, 41, 210.
Maun Suresi, 33.
Maymak İstasyonu, 127, 130.
Mehmed Esat Efendi (Şeyhülislam), 244.
Mehmet Dedetekke Köyü, 49.

Mekke, 165, 205.
Menderes, 60.
Menemen, 72-79, 98.
Menemen Mezarlığı, 90.
Meninski, Fi., 242, 247, 250, 263, 264, 266.
Mersin, 31, 43.
Mesnevî, 14.
Meşhûrî, Ahmet, 258.
Metin, Süleyman, 36, 42, 46.
Mevlana, 14, 32, 113.
Mevlit çorbası, 51.
Mezhojaev, Rahmet, 209.
Mısır, 152.
Miraç, 38.
Miraçlama, 39.
Misalli Büyük Türkçe Sözlük, 12, 245, 263.
Moskova, 128, 130-131, 137, 140.
Muallim Naci, 13.
Muğla, 228.
Muhammet bin Nusayr, 39.
Muharrem, 32, 47, 48.
Murzalı uulu Düyşön, 193.
Musahib, 46, -lik, 47.
Mussolini, 234.
Müren, Zeki, 23.

Nalkesen, Yusuf, 17.
Namangan, 125.
Narın Bölgesi, 191-194, 196-197.
Narlıdere, 42, 44, 57, 66-67, 69.
Nasr Suresi, 33.
Nazarmat uulu Satımkul, 197.
Nazi estetiği, 234.
Nev, 17, 20.
Nevruz, 32, 39.
Nigar Hanım, 217.
Nilüfer, 24.
Nur Yengi, Aşkın, 17, 20.
Nurali, 207.
Nusayri, 39, 41, 44, 51, 62-63, - Alevileri, 51, -ler, 37-40, 42, 49-51, 64.

Oğuz lehçesi, 265.
Oluya Ata, 127.
Omar Süyirbek, 251.
Ordu Alevileri, 37.
Orta Asya, 203, 215.
Osmanlı Türkçesi, 247.
Osmanlıca, 240.

Özbek, 204, 207-210, 218, 242, 247, 249, 256, 258, 264-265, - Türkçesi, 242, 247, 249, 256, 258, 264-265, - Türkleri, 207
Özbekistan, 218.
Özsezgin, Kaya, 227.

Paris, 228.
Parlatır, İsmail, 266.
Pelvan Bagşı, 206.
Popüler şarkılar, 24-25.

Radloff, Friedrich Wilhelm, 244, 248.
Ramazan Bayramı, 50.
Redhouse, 244-245, 248, 250, 253, 256, 261, 263-264.
Resimli Türkçe Kamus, 11.
Rinat, 125.
Roman, Rafet El, 17, 22.

Rus Tüzem Okulu, 127.
Rusça, 123.
Rustam, 125.
Ruşen Ali, 213.

Sabir, 124-125.
Safevi hükümdarı, 205.
Sağlam, Mümtaz, 231.
Sarı Kız, 35.
Sarvar, 125.
Satun, Gülperi, 170.
Semahlar, 47, 49.
Seyf-i Sarayî, 247, 262.
Seyirci, Musa, 41.
Seyit Derviş Tur Dede, 38.
Sezer, Mustafa, 109.
Sırtı, Ezgi, 71.
Sinop Alevileri, 41.
Sîret, Hüseyin, 13.
Sivas, 31, 225.
Solakzâde Tarihi, 253.
Soldan, Uğur, 123.
Soma, 43.
Son Köl Yaylası, 193, 195, 197.
Sosyal Turan Partisi, 128, 131.
Sovyet Rusya, 234.
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, 128, 133, - idaresi, 124, - Yüksek Mahkemesi, 131.
Stalin, 123, 128, 132.
Steingass, 240.
Süleyman Şah (Germiyan Beyi), 245.

Şah Abbas, 204-205.
Şah Hasan, 35.
Şah Hatayî, 48.
Şahin, Halil İbrahim, 203.
Şam, 212.
Şarif Bey, 124-125, 139.
Şeker Bayramı, 50.
Şeker Köyü, 50, 125-130.
Şemsettin Sami, 240-242, 245, 248, 250, 253-254, 256, 259, 261, 263-264, 266.
Şen, Gönül, 18.
Şendil, Sadık, 261.
Şeriat, 36.
Şeyhoğlu, Sadruddin, 245.
Şeyyad Hamza, 253, 262, 266.
Şiran, 35.
Şişli Atölyesi, 235.

Tagta, 206.
Tahtacı, 35, 57-60, -lar, 35-44, 59, 62.
Talas, 126, 129, 132.
Tanrı bkz. Allah.
Tarama Sözlüğü, 244, 246, 249, 252-255, 259-261, 263.
Tarihi Cem Evi, 44, 57, 66, 67, 69.
Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lûgatı, 240.
Tarikat, 36, 44, 47.
Tarkan, 17, 19.
Tasavvuf kültürü, 210, 218.
Taşkent. 124-125.
Tatar, 123, 242, 246-247, 251, - Türkçesi, 242, 246, 247, 251, 256, 258, 260, 265.
Tayfur, Ferdi, 17.
Tecer, Ahmet Kutsi, 78.

Tenirberdi Alapayev, 131-132.
Teoman, 17.
Tığbent, 38.
Tietze, Andreas, 240, 245-246, 249-250, 252, 254, 256.
Tiyn Suresi, 33.
Tokat, 31.
Topaloğlu, Ahmet, 259.
Trubnikov, 131.
Tunceli, 31, 39, 42.
Türk Dil Kurumu, 240-245, 247-248, 250, 252-255, 258, 260, 263.
Türk, - halkı, 235, - insanı, 143, 187, - kültürü, 73, 283-284, -lehçeleri, 265, -ler, 198, 219, 239, - müziği, 13, - resim sanatı, 235, - sanatı, 225.
Türk Lehçeleri Sözlüğü, 242, 246-247, 249, 254, 257-258, 260, 262, 265-266
Türkçe, 11-15, 24-25, 32-34, 40, 52, 192, 233, 239-257, 259-260, 262-265, 273, 274, 283-284, 286.
Türkiye, 123, 191, 204, 210, 225, 239-241, 246, 248-250, 252, 254-258, 260-262, 264, 266, - Türkçesi, 239-241, 246, 248-250, 252, 254-255, 257, 260-266, 273, 275.
Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, 248, 252, 254-256, 258, 260-261, 266.
Türkmani, 144.
Türkmen, 41, 204-205, 208-210, 214-215, 218, 242, 246-247, 249, 251, 256, - Türkçesi, 242, 246, 247, 249, 251, 260, 265-266.
Türkmen Mezarlığı, 41.
Türkmenistan, 205, 207, 218.

Ulusal Kurtuluş Savaşı, 231.
Urfa, 217.
Urgenç, 209.
Uygur Türkçesi, 242-244, 247, 249, 258, 264-266.

Üçpınar, Fatma, 23.
Ünsal, Merih, 35-36, 38-40, 44.
Üzüm, İlyas, 41, 47.

Vakas, 125.
Varsağı, 144.

Yakut Türkçesi, 242.
Yardım Suresi, 33.
Yasin Suresi, 33, 39-40, 87.
Yedi Kardeşler Makamı, 48-49, 64-66.
Yeni Foça, 72, 75, 108.
Yeniköy, 35.
Yıldız Dağı, 160, 184, 206-207.
Yörenç, Ece, 23.
Yunus Emre, 48, 78.
Yusuf Has Hâcib, 255.
Yücel, Hasan Âli, 228.

Zaim, Turgut, 226.
Zaynab, 125.
Zerrin Özer, 17, 25
Zeynep, 124.
Zeytinburnu, 67-68.

VEDA

Editör: Emine Gürsoy Naskali

Veda "kopuş ve ayrılık" anlamına gelir...

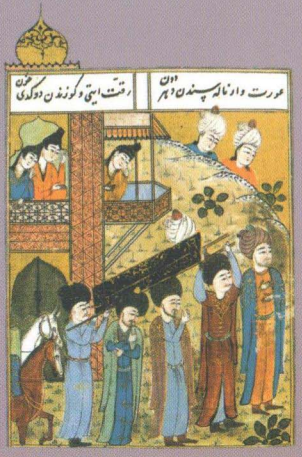
Hüznü çağrıştırır ve çoğu zaman artık geri dönüşü olmayan bir yolculuğun başlangıç noktasıdır.

Kültürümüz kendi veda şekillerini ve ritüellerini belirlemiştir...
Böylece veda biçimleri geleneklerin içinden süzülerek günümüze gelmiş kalıplar halini almıştır.

Veda biçimleri her ne kadar kalıplaşmış olsa da yine de her veda, sanki ilk defa yaşanıyormuşçasına kalbi burkar...

Bu kitapta veda kelimelerinin çeşidi ve tarihçesi incelenmiş, veda şarkıları ve kına türküleri tahlil edilmiş, ölüme gidenlerin geridekilere bıraktıkları mektuplardan örnekler verilmiş, veda hazırlıkları, defin gelenekleri ve mezar taşlarına yazılan veda sözleri kaydedilmiştir.

Bu yönüyle *Veda*'da insan hayatının ve kültürümüzün bir geçiş dönemine işaret eden birikim ve anlayışlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

ISBN 978-605-4534-10-4

Tarihçi Kitabevi